

politicke **ZATVORENIK**

GODINA XVIII. - SRPANJ/KOLOVOZ 2008. CIJENA 25 KN

BROJ **196/197**



**Ideologija "europeizma"
kao novi totalitarizam**

**Komu još smeta peticija
"Krug za trg"?**

**Predsjednik i premijer
ne znaju Ustav!**

**Hrvatsko sveučilište
uoči Drugoga svjetskog
rata: razgovor s Ankom
Rukavina**

**Kako se postaje "častan
sudac" u suvremenoj
Hrvatskoj?**

Gonići i kukavice

Zvonko Bušić napokon na slobodi!



politički
ZATVORENIK
GLASILO HRVATSKOG
DRUŠTVA POLITIČKIH
ZATVORENIKA

PREDsjEDNIK DRUŠTVA
Alfred Obranić

UREDNIČKI ODBOR GLASILA
Višnja Sever, Andrija Vučemil,
Ljubomir Brdar, Zorka Zane,
Jure Knežević

UREDNIK
Tomislav Jonjić

UREDNIŠTVO I UPRAVA
10000 Zagreb
Vojnovićeva 15
tel: 01/46 15 437, 46 15 438
fax: 01/46 15 437
e-mail: hdpz-sred@hdpz.t-com.hr

PRIJELOM I TISAK
MINI-PRINT-LOGO d.o.o. Varaždin

CIJENA LISTA
Za Hrvatsku 15 kn

Godišnja pretplata za Hrvatsku 180 kn
za inozemstvo: **Europa** 310 kn
ili odgovarajući iznos u drugoj valuti;
prekomorske zemlje: 510 kn
ili odgovarajući iznos u drugoj valuti

Žiro račun: 2503007-1100009317
kod Volksbank d.d. Zagreb
Devizni račun: **416446-7101** S.W.I.F.T.
Code **VBCRHR22** kod Volksbank d.d. Zagreb

Rukopisi se ne vraćaju,
list uređuje Urednički odbor, sva prava pridržava
Hrvatsko društvo političkih zatvorenika.

Uredništvo ne odgovara za navode
i gledišta iznesena u pojedinim prilozima

Za sve informacije i kontakte u svezi sa
suradnjom i pretplatom tel.: 01/46 15 437
radnim danom od 9.00 do 13.00 sati.

ISSN 1331-4688

Cijena oglasnog prostora:
posljednja stranica u boji: 4.000,00 kn
predposljednja stranica u boji: 3.500,00 kn
unutarnja crno-bijela stranica: 2.500,00 kn
1/2 crno bijelo: 1.250,00 kn
1/4 crno bijelo 700,00 kn

<http://www.hdpz.t-com.hr>

LJETNI PREDAH

Pred nama su dva mjeseca ljetnog opuštanja, mnogi državni uredi i sve moguće administracije i birokracije održavaju samo tzv. hladni pogon ili uopće ne funkcioniraju. Kopnom, morem i zrakom prebacuju se milijuni turista na našu obalu da se osvježe i olakšaju podnošenje ljetnih vrućina, da upiju ljepotu i sunce našega, hrvatskog dijela Mediterana, da napune baterije za redovni rad u preostalom dijelu godine.

Tijekom ljeta postajemo i mi više svjesni ogromnoga nacionalnog bogatstva koje čini tisuću kilometara naše jadranske obale. Napunimo i mi naše vremešne baterije, kako bismo mogli staloženo i razborito odgovarati novim izazovima koji nas čekaju sljedeće jeseni.

Pa kad svi, tako predahnimo i mi, oslobođimo se frustracija koje nam u redovitim obrocima priređuju europski i domaći tumači povijesti i sadašnjosti, jer će nas nakon dva mjeseca opet dočekati iste teme.

Moram se opet dotaknuti izgleda nezaobilaznog nogometa, pošto smo posljednju kaznu od uljuđene Europe dobili zbog događanja na proteklom europskom prvenstvu. U «presudi» su navedene dvije inkriminacije - navijači su pjevali **U boj, u boj za narod svoj** - što je okvalificirano kao govor mržnje, te zbog slika **generalisa Gotovine**, a on je po mišljenju europske nogometne institucije koja je odredila kaznu - ratni zločinac.

E, sada, spomenuta navijačka pjesma je dio teksta iz libreta opere *Nikola Šubić Zrinski* koja se redovito izvodi u svim našim opernim kućama. Vjerujem da naši operni pjevači nisu uopće svjesni, da se svakim nastupom u kazalištu izlažu opasnosti, da im neka od europskih institucija «odreže» kaznu.

Mislio sam da je general Gotovina dovoljno iskorišten za sve moguće ucjene i nepravde prema Hrvatskoj u proteklih deset godina. I tijekom dosadašnjeg suđenja u Haagu već je dokazano, da nije bilo prekomjernog granatiranja Knina, da nije bilo etničkog čišćenja Srba, već da su otisli prema unaprijed pripremljenom planu evakuacije svojih vlasti, te je sasvim izvjesno da je general Gotovina žrtva prljave svjetske politike, koja je nastojala izjednačiti žrtvu i agresora, pa će kao takav biti oslobođen iskonstruirane optužbe. No, postavlja se pitanje tko to upravlja «kuhinjom» gdje se prevode i obrazlažu tekstovi napisani hrvatskim jezikom. Možda se pojavit novi **Vuk Stefanović Karadžić** ili netko od hrvatskih mizerija, koji se još niti danas ne mogu pomiriti s činjenicom da je Hrvatska neovisna država, a da je Jugoslavija zauvijek smještena u ropotarnicu na nekoj prašnjavoj polici.

No, ne služi se Europa samo batinom, uspijeva i tamo mrkva. Rijetko, ali ipak primimo i poneko priznanje, pa su nas *Europljani* pohvalili da već civilizacijski spadamo u njihovo društvo, pošto smo besprijeckorno, bez incidenata organizirali paradu lezbijki i pedera, gdje se među inim mogao vidjeti transparent **Živjela perverzija**. Dakle, domoljubni tekst se kažnjava, a pozivanje na perverziju je za pohvalu. Što reći nego: je l' doista to ta Europa u koju hrlimo!

Klonite se sunca između 10 i 17 sati, ostavite taj termin na uživanje gostima iz Europe!

*Alfred OBRANIĆ, predsjednik
Hrvatskog društva političkih zatvorenika*

TURSKA

Hrvatski poraz od Turske na nedavnom Europskom nogometnom prvenstvu otvorio je niz nenogometnih pitanja. U internetskim je prepucavanjima uoči utakmice razvidan bio različit pristup naših i turskih navijača. Turci su navijali za svoje, ali se nisu mogli zamijetiti nikakvi znakovi agresivnosti i mržnje prema Hrvatskoj i Hrvatima, ili prema kršćanskoj Europi uopće. Nasuprot tome, nezanemariv je broj hrvatskih navijača dao oduška svojoj mržnji na Tursku, koristeći rječnik i slike koje su potpuno neprimjerene tradicionalnoj hrvatskoj snošljivosti i širini; rječnik i slike koje kao da su izravno nadahnute pučkim epskim pjesmama iz doba protuosmanlijskih ratova (ili, možda, srpskom protuislamskom mitomanijom koja nas zapljuškuje stoljećima i koja nas je tako uspješno mentalno pokorila?).

Ni oni koji su se u dijelu hrvatskih medija kritički očešali o neprihvatljive ispade djela naših navijača, nisu znali podsjetiti da nas je kao narod upravo autentična hrvatska nacionalistička misao, oličena u nauku dr. Ante Starčevića, oslobođila primitivnih protuislamskih i protuturskih predrasuda, da se upravo zbog toga nauka hrvatska misao tako širila i među bosanskohercegovačkim muslimanima, i da je, na koncu, Turska i u Domovinskom ratu bila trajno i čvrsto na hrvatskoj strani, a da je turski predsjednik Sulejman Demirel bio jedini državni poglavari koji je u prosincu 1999. došao u Zagreb na sprovod predsjednika Tuđmana.

Sve smo to zaboravili, da bismo se mogli lakše poistovjetiti s Miloradom Dodikom, prvakom bosanskohercegovačkim Srba, koji nam sa stranica «*Večernjeg lista*» - onoga istog koji je toga velikosrpskog đilkoša proglašio najpopularnijim političarem u BiH - tepe kako navija za Hrvatsku, jer na Europskom prvenstvu nema Srbije. Dodik nam, dakle, hoće reći da mu je Hrvatska najdraža poslije Srbije, a mi mu – želimo vjerovati! Želimo mu vjerovati bez obzira na notorne činjenice. Toliko mu želimo vjerovati, da se ne ustručavamo pokazati vlastiti primitivizam i, štoviše, ponositi se njime. Želimo mu vjerovati, misleći kako na taj način zastupamo hrvatske interese *pokazujući zube* Bošnjacima-Muslimanima i poručujući da BiH ne može niti smije opstati.

Incidente koji su se dogodili nakon utakmice u brojnim bosanskohercegovačkim gradovima, dakako, ne smijemo ignorirati. Ne smijemo previdjeti da su Bošnjaci-Muslimani u Mostaru, Stocu, Bugojnu, Žepču, Sarajevu, Vitezu, Novom Travniku i drugdje, svojim bučnim navijanjem za Tursku i svojim burnim proslavljanjem iznenađujuće turske pobjede na nogometnom polju, demonstrirali svoj animozitet prema Hrvatskoj i, još više - možda: prije svega - prema Hrvatima u BiH. Neovisno o uzrocima, ta je činjenica koliko nepobitna, toliko dramatično zabrinjavajuća. No, ne valja smetnuti s uma da su hrvatski navijači u BiH, i prije utakmice s Turskom, naše nogometne pobjede protiv Austrije i Njemačke proslavljali na način koji su Bošnjaci-Muslimani morali doživljavati kao provociranje. Velikosrpski su stratezi mogli samo likovati, kao što su likovali prije petnaestak godina...

U svakom slučaju, odnosi između Hrvata i Bošnjaka danas su na najnižim granama od onoga nesretnog ratnog doba. Na nama je odlučiti, hoćemo li toj tužnoj i opasnoj tendenciji doskočiti kolaboriranjem s Miloradom Dodikom i politikom koju personificira taj lider «Republike Srpske» (koji svoju skrb za Hrvate pokazuje time što sve čini, da se ti Hrvati ne vrate na svoja ognjišta, ali da se zato na području Federacije BiH što snažnije konfrontiraju s osjetno brojnijim Bošnjacima-Muslimanima), kako bismo poduprli emancipaciju te tvorevine nastale genocidom, ili ćemo svoje nacionalne interese štititi osloncem na tradicionalne, prokušane miljokaze.

Da bi osigurala svoju budućnost i (ponovno) postala privlačna, hrvatska misao mora se vratiti idealima slobode, dostojanstva i napredka.

U novim prilikama ona zasigurno ne će polučiti one plodove koje bi, da su okolnosti bile sretnije, polučila na prijelazu XiX. i XX. stoljeća ili u Drugome svjetskom ratu. Ali, ona je nužna radi našeg opstanka: povijest nas uči, da uskogrudnost, mržnja, nesnošljivost i primitivizam zajamčeno nisu put, nego – stranputica. Jednako kao što je stranputica oslanjanje na Milorada Dodika, i kao osobu i kao personifikaciju jedne političke strategije...

Tomislav JONJIĆ

IZ SADRŽAJA

EUROPEIZAM - DOMINANTNA IDEOLOGIJA SUVREMENE EUROPE	2
CRNOKOŠULJAŠKE PROVOKACIJE: PROVOKATORI, BUDALE I NEZNALICE	5
<i>Tomislav JONJIĆ</i>	
U POVODU UTEMELJENJA OGRANKA DRUŠTVA JOSIP BROZ TITO – PRIOPĆENJE ZADARSKE PODRUŽNICE HDZ-a	6
GLAS KONCILA NEGATIVNO O AKCIJI KRUG ZA TRG.	8
PUT HRVATSKIH ANTIFAŠISTA..	10
<i>Alfred OBRANIĆ</i>	
PISMA IZ ISTRE	12
<i>Blaž PILJUH</i>	
GONIČI	15
<i>Ljubomir BRDAR</i>	
HRVATI I HRVATSKA BAŠTINA BOKE KOTORSKE	17
<i>Ivica KARAMATIĆ</i>	
U ČAST JEDNOGA SJAJNOG NACIONALISTIČKOG NARAŠTAJA: RAZGOVOR S ANKOM RUKAVINA	21
<i>prof. Maja RUNJE</i>	
IZ HRVATSKE IZBJEGLIČKE KRONIKE:	26
<i>Anka RUKAVINA</i>	
OBOROVO	29
<i>Stipe TADIĆ</i>	
KRIŽARI NA PAPUKU I OZN-a OD SREDINE 1945. DO KRAJA 1946. GODINE (IV.)	32
<i>Ivan MESAROV</i>	
PARTIZANSKI ZLOČINI U MUŠALUKU I LIČKOM OSIKU (III.)	33
<i>Ivan VUKIĆ & Ivica FRANIĆ</i>	
POLITIČKI OSUĐENICI U KAZNENO-POPRAVNOM DOMU U ZENICI 1945.-1954.	46
<i>Salih JALIMAM</i>	
O CRTICAMA I ROMANU ALOJZA PAVLOVIĆA	59
<i>prof. Bruno ZORIĆ</i>	
IN THIS ISSUE	67
IN DIESEM HEFT	68

EUROPEIZAM - DOMINANTNA IDEOLOGIJA SUVREMENE EUROPE

U svjetlu najnovijih podataka, da samo tridesetak posto Hrvata podupire ulazak Hrvatske u Europsku uniju, i propovijedi kardinala Bozanića na misi za Domovinu, održanoj na Dan državnosti u crkvi sv. Marka, kad je kardinal upozorio na to da se EU predstavlja kao novo božanstvo i da se pod izgovorom stvarnih i tobožnjih pri-



Predsjednik Vaclav Klaus

tisaka iz Bruxellesa navikavamo na novo podaništvo, vrijedno je pročitati, što o tzv. europeizmu piše **Vaclav Klaus** (1941.) bivši premijer, sada predsjednik Češke Republike. *Hrvatska književna revija Maturić* objavila je, naime, u netom izišlu br. 3/XLII prijevod Klausova članka «*Što je to europeizam?*», izvorno objelodanjen u listu «*Mlada fronta dnes*» od 8. travnja 2006.

Članak je dragocjen svima onima, koji europske vrijednosti prepostavljaju da-najnjoj Europskoj uniji, svima onima koji su svjesni totalističkih tendencija u suvremenom društvu i koji smatraju da je opstanak nacionalne države – koja svoje odnose s drugima uređuje na načelima ravnopravnosti i konsenzusa – nužna prepostavka opstanka demokracije kao manjkavoga, ali nesumnjivo jedinoga političkog sustava koji i pojedincu i skupi-

nama jamči slobodu, sreću i napredak. Nju danas, po mišljenju češkoga predsjednika, najotvorenoje ugrožava *ideologija europeizma*, koji se razmeće prividno demokratskim frazama, ali u stvarnosti predstavlja negaciju demokracije.

Europeizam je, prema Klausu, ideologija koja dominira suvremenim evropskim događanjem. Supstancialno, ona predstavlja «*konglomerat ideja*», a odlikuje ju «*arognantna autoritarnost povezana s ne-tolerantnom političkom korektnošću*», što rezultira «*gotovo razornom kombinacijom*». Pobornici te ideologije, uza sve moguće međusobne razlike, apsolutno su ujedinjeni u stajalištu da je «*istupanje protiv europeizma (pri čemu oni pogrešno – svjesno ili nesvjesno – govore 'protiv Europe')*, za sve njih je hula, a to njihovu bilo kakvu kritičnost neizmjerno slabii».

Jedna od bitnih dimenzija europeizma jest model tzv. socijalne države ili socijalno-tržišnoga gospodarstva, u sklopu kojega se u tržište zahvaća s opravdanjem «*civilizirane korekcije tržišne anarhije*». Međutim, u tome modelu «*država nije neutralan entitet koji maksimalizira dobrobit svojih građana, nego instrument koji promiče vrlo prizemne, privatne interese (raznih lobističkih skupina i političkih i činovničkih predstavnika države koji se ponašaju vrlo utilitarno – zadovoljavajući vlastite interese), da je državna regulacija oruđe utjecajnih i dobro organiziranih (i stoga glasnih) interesnih skupina, a nikako promicatelj interesa anonimnoga i, zbog svoje neorganiziranosti, gotovo bespomoćnoga građanina*». Iz toga proizlazi da zagovornici takvog modela ništa nisu naučili iz komunističkoga, nacional-

socijalističkoga, fašističkoga i svakoga drugog pokušaja centraliziranog upravljanja državom i društvom.

U suvremenoj fazi integrativnih procesa u Europi, očito je, prema Klausu, nadvladao *homogenizacijski integracijski model*, koji se temelji na sjedinjavanju i niveleranju uvjeta života žitelja Europe,

Euroskeptici

Samo trećina Hrvata za EU

Korist od ulaska u Uniju Među zemljama kandidatima, Hrvatska ima najmanje građana, 44 posto, koji smatraju da će imati koristi od EU

A tko u Saboru predstavlja one dvije trećine?

organiziranim od EU-oblasti u zajedničkoj supranacionalnoj formi. Europeizam i europeisti ne skrivaju da teže slabljenju države. Jedan od instrumenata za ostvarenje tog cilja jest i jačanje regionalizama: «*Europeisti proglašavaju da je ideja nacionalne države već odavno mrtva. Stoga se – u biti beskrajno lako-misleno – odriču temeljnoga koncepta izvorne međuvladine europske integracije – načela jednodušnosti (konsenzusa) – a*

10 | Vijesti

JUTARNJI LIST
27. LIJEPNJA 2008.

Vodstvo Crkve ne razumije suvremenu politiku

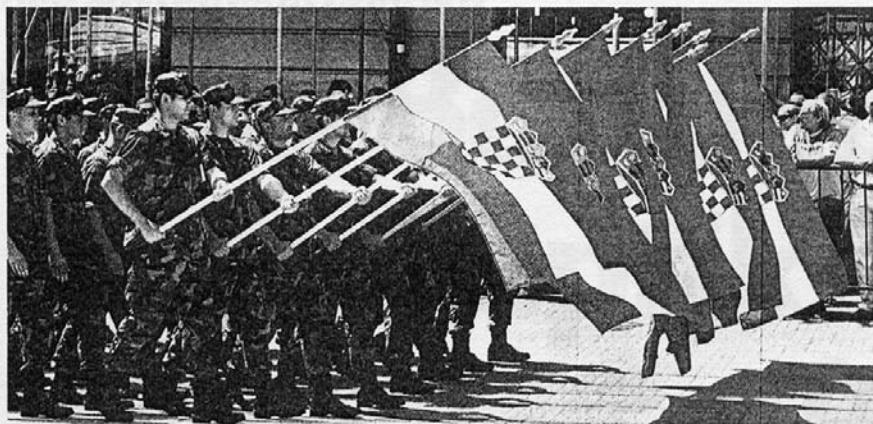
Je li kardinal Bozanić postao euroskeptik?

Poruka, pouka ili prijetnja?

DAN DRŽAVNOSTI Središnja proslava organizirana u Zagrebu, a kardinal Bozanić poručio:



Državni vrh na svečanosti u Vukovaru



Mimohod Hrvatske vojske na Trgu bana Josipa Jelačića

Zbog Europske unije nameće se podanički mentalitet

Kardinal Bozanić upozorava na podanički mentalitet

brane prelazak na većinsko glasovanje kao temeljni element odlučivanja u današnjoj EU».

Radi toga su u biti neskloni tradicionalnom demokratskom procesu donošenja odluka, jer njihovo težnji prema «neproblematičnosti, lakoći i nemogućnosti kontrole odlučivanja» više odgovaraju «korporativistički koncepti socijalnog partnerstva» odnosno: «Budući da ne žele biti pod strogom kontrolom građana, bacaju se na pregovore s raznim NGO-ima (nevladinim organizacijama), koji im – ili se barem tome nadaju – daju inače nedostajući legitimitet i 'glas naroda', pa makar to bio i vrlo poseban narod». I dalje: «Europeizam je, ali, i apriorno podlijeganje svemu novomu, tobože naprednomu, ne-natranomu, netradicionalnomu, nekonzervativnomu. Stoga se tako rado miri s feminismom, s homoseksualizmom, s multikulturalizmom i s drugim sličnim stavovima koji razaraju vjekovne europske kulturno-civilizacijske temelje. Europeisti dobro, makar i kratkovidno, znaju da im sve to – neizravno i bez promišljanja posljedica – pripomaže ostvariti njihove ciljeve. Dugoročne posljedice previše ih ne zanimaju».

Na klasičnome političkom polju, europeisti vanjsku politiku prepostavljuju

unutarnjoj; ne obazirući se na demokratska načela, oni zagovaraju odlučivanje na nadnacionalnoj razini. Radi toga osnivaju mnoštvo nadnacionalnih organizacija: «Zato je lozinka europeizma 'manje nacionalne države, više internacionalizma', zato se nacionalnu državu svrhovito dovodi u vezu s nacionalizmom, zato se propagira multikulturalizam i s njime povezan deasimilacijski princip, zato se nastoji na denacionalizaciji građanstva, zato se osnivaju i podupiru općeeuropske političke stranke...» Konačni cilj je: «osloboditi se države kao nezamjenjiva jamca demokracije, kao temeljne političke jedinice demokratskog uređenja».

Europeisti «vjeruju odabranima (ali neizabranima), vjeruju sami sebi ili onima koje su sami odabrali». Europeizam je

proizvod elita, proizvod ljudi koji ne žele svakodnevno raditi, nego žele vladati, upravljati, biti pokrovitelji ostalima. To su političari, s njima povezani činovnici i public intellectuals, tj. intelektualci sa stalnim pristupom u javnom prostoru i medijima. Ta nemala i vrlo moćna skupina ljudi zagovaranjem europeizma u biti hoće osigurati dugovječnost svoga povlaštenog položaja, izolirati se od kritike i uopće od dosega birača, te se stvaranjem složenog sustava odijeliti od društva, bez obzira na sudbinu, slobodu i sreću pojedinca.

Poštapajući se **Ortegom y Gassetom**, treba reći: Poslušajmo Vaclava Klausu; taj čovjek zna što govori! (T. J.)

PREDsjEDNIK MESIĆ OPTUŽUJE SANADERA I MINISTRE:

Vlada kriva što ne volimo EU

Mesić: Dužnosnici očito nisu uvjerljivi kada govore o ulasku u Uniju →STR. 6

Drugim riječima, narod ne zna što treba htjeti (Mesić)

KUKAVICE, NIŠTARIJE I IZDAJICE

U nizu dramatičnih upita i emisija upriličenih nakon što su Irci referendumom odbili prihvatići Lisabonski ugovor Europske unije, voditeljica jedne političke emisije na prvome programu Hrvatskog radija ujutro 20. lipnja 2008. postavila je retoričko pitanje: «*Može li Hrvatska uopće opstati izvan Europske unije?*» Iz načina na koji je pitanje postavila, bilo je jasno da znade odgovor i da je on negativan. I njezini su sugovornici odgovorili na podjednak način: Hrvatska nema alternative. Dakle, ako nema ulaska u EU, nema Hrvatske!

Takve su se pitanja postavljala i puno ranije.

Uvjeralovalo nas se da izvan Habsburške Monarhije odnosno Austro-Ugarske nema budućnosti. Na te je izraze malodušnosti Ante Starčević u Saboru odgovorio 1861.

riječima: «*Ja ne razumijem što hoće da kažu oni koji vele da kraljevina Hrvatska, kraljevina koja je pet stoljeća prkosila Istru i Zapadu, ne može o sebi, neovisna stajati. Nijedan narod ne može bez drugih naroda opstati, pa itako svako selo može neovisna država biti.*»

Pola stoljeća kasnije, Monarhija se raspala, a Hrvati su opstali.

Onda su nas dvadesetak godina uvjeravali da moramo ostati u Jugoslaviji, jer ćemo u protivnome postati pljenom velikih susjeda. Pa je ta Jugoslavija propala, a Hrvatska opstala.

Onda je nasiljem stvorena nova Jugoslavija. I opet su nas uvjeravali da izvan nje nemamo budućnosti, a Budimir Lončar – sadašnji savjetnik predsjednika Mesića – uvjerao je u ljeto 1991. svjetsku javnost

da Hrvatsku ne smije priznati, jer bi neovisna Hrvatska bila tempirana bomba u srcu Europe. Pa smo se ipak osamostalili, usprkos Lončaru i Anti Markoviću, unatoč protivljenju tadašnje Europske zajednice i unatoč tenkovima jugoslavenske vojske.

Sada nas ti isti poput Leke Lončara uvjeravaju da ne možemo opstati, ako ne uđemo u EU.

Uspijevaju, jer nikad nismo naučili onaj Starčevićev poučak iz *Predstavki županije riečke*: «*Mi vam iskreno isповједамо, daje pripovijetka o siromaštvu, o slaboći i o malenkosti Hrvatske, tuđe bilje, rasađeno po rastrganu narodu hrvatskom samo zato da ovaj narod, izgubiv pouzdanje u se, tuđincu se tim lakše u naručaj baci.*» (T. J.)

POSLOVIČNA MUDROST LUKE BEBIĆA

Tek danas znademo, koliko je u krivu bio dr. Franjo Tuđman, kad je Luku Bebića, aktualnog predsjednika Hrvatskog sabora, smjestio u zapećak, i kad je ignorirao kasnije Bebićeve servilne i pokajničke pisane pokušaje dodvoravanja. Tuđman se jednostavno preračunao, ocjenivši da je bilo dosta pokazivanja osobne zahvalnosti i lojalnosti prema nezgrapnomu metkovićkom komitetlji, i da je vrijeme za mudrije, sposobnije i lojalnije (Zlatka Canjugu, Matu Granića i sl.).

A svu širinu svoje hrvatske demokratske duše, Bebić nam je i tijekom ove godine pokazao, dičeći se partizanstvom svoje obitelji i ističući – na nedavnoj *zavnojadi* u Otočcu – da bez ZAVNOH-a ne bi bilo ni Hrvatskog sabora. Drugim riječima, prije ZAVNOH-a i mimo njega ne postoji ni hrvatski narod, ni hrvatska država, pa ni Hrvatski sabor. Sva se hrvatska povijest i sve su se težnje hrvatskog naroda kroz stoljeća koncentrirale samo na jedno: kako se pod nadzorom Komunističke partije Jugoslavije sastati u jednome ličkome šumarku, okititi se jugoslavenskim zastavama i hrvatskim tro-

bojnicama s crvenom zvijezdom petokratkom (simbolom slobode, blagostanja i napredka!), prisegnuti drugu Josipu Brozu Titu i genijalnom vođi naprednog dijela čovječanstva, generalisimusu Josifu Visarionoviću Staljinu, te se potom razi-

ći uz pjesmu: «*Amerika i Engleska, bit će zemlja proleterska...*» A ono hrvatskoga što nismo popalili i pobili, još stignemo učiniti. Imamo pred sobom jesen 1944., proljeće 1945. i idućih nekoliko desetljeća... (L. P.)

Luka Bebić u Otočcu na proslavi ZAVNOH-a

Bez ZAVNOH-a ne bi bilo niti našeg Sabora

● **Tuđman** Među brojnim dokazanim antifašistima bili su i prvi predsjednik Franjo Tuđman i njegov otac, rekao je, među ostalim, predsjednik Hrvatskog sabora

Mudre izjave mudroga predsjednika

CRNOKOŠULJAŠKE PROVOKACIJE: PROVOKATORI, BUDALE I NEZNALICE

U godišnjaku maturanata jedne makarske srednje škole učenici su se fotografirali pod kukastim križem. Afera je koordinirala s novim napadajima na Hrvate i Hrvatsku, s novim valom denuncijacija, kojima su kao povod uzeti Thompsonov koncert u Zagrebu i neki oblici navijačkog iskazivanja rodoljubla i nogometne strasti na Europskome nogometnom prvenstvu.

SKANDAL Uzbuna u Makarskoj zbog godišnjaka maturanata Škole



Maturanti se slikali ispod kukastog križa

Makarski se incident vrlo brzo pokazao kao neuskrsna adolescentska provokacija, nalik onoj u kojoj je – kako je sam podsjetio – prije više od dva desetljeća u Sarajevu sudjelovao književnik i novinar **Miljenko Jergović** («Bilo nas je trinaest, jedno više nego makarskih maturanata, prijateljica je slavila rođendan. Parti je trebao biti konceptualan: na videu 'Tri-jumf volje' Leni Riefenstahl, kukasti križevi od majoneze iscrtani po krekerima, poneka uniforma kućne izrade, a nakon toga i pornić. (...) Točno sedam dana kasnije na ulici i po fakultetima presretali su nas agenti 'Službe državne bezbjednosti'. Odvođeni smo na informativne razgovore koji su trajali cijelu noć, pa je opet prošlo nekoliko dana, i započela je medjiska hajka. Ispred svih vodili su je sarajevsko Oslobođenje i beogradска Politika. Sastao se gradski komitet Partije. Radni ljudi i građani zahtjevali su javno suđenje i višegodišnje kazne...»).

Piše:

Tomislav JONJIĆ

U psihologiskim i u socijalno-psihologiskim razmatranjima može se činiti logičnim ili bar shvatljivim, da nezadovoljna i pozornosti gladna mladež kao sredstvo provokacije bira one slike i simbole koji će javnost najviše šokirati. No, puno je razloga zbog kojih se na takve provokacije ne smije pristajati ni nasjedati.

U prvom redu uvijek treba imati na umu, da su komunizam («marksizam-lenjinizam»), fašizam i nacionalsocijalizam zločinačke ideologije. Da su one bilo gdje urodile pozitivnim plodovima, onda bismo možda mogli govoriti o **Lenjinu, Staljinu, Mussoliniju, Hitleru** i njihovim sljedbenicima kao o svojevrsnim ekscesima, o devijacijama inače prihvatljivih ideološko-političkih postavki. Međutim, te su ideologije, njihovi pobornici i baštinici baš svagdje, na svakom pedlju kugle zemaljske, donijeli neslobodu, nasilje, progone naroda i skupina zbog njihovih rasnih, klasnih ili drugih obilježja, konclogore i političke uznike.

'Bila je to interna šala, svima nam je žao...'

Pored tih razloga, koji vrijede za svakoga komu je stalo do ljudskog dostojanstva i slobode, mi Hrvati, s druge strane, imamo svoje, specifično hrvatske razloge protiv svih totalitarnih ideologija XX. stoljeća. Sve su one značile – i uvijek će značiti – negaciju naše prirodne težnje, da na svome povijesnom i etničkom području uspostavimo vlastitu državu, kao jamstvo slobode i ravnopravnosti svakog pojedinca i skupine!

Internacionalistički se komunizam na našemu narodnom području oblikovao kao otvorena i bezuvjetna negacija našeg postojanja. Tu ocjenu ne mogu promijeniti ni kasnija taktiziranja komunističkih praktičara, budući da je višedesetljetna povijest Hrvatske, mjerena komunističkim mjerilima, povijest masovnih uboj-

stava i paljenja čitavih sela od 1941. godine, povijest desetaka tisuća pogibijenih i stotina tisuća prognanih, milijuna obespravljenih, izglađnjelih i duhovno osakačenih. Fašizam i nacionalsocijalizam, sa svojim postavkama o nadmoći tobože izabranih, o *pravu na vladanje*, o nužnosti stvaranja novih carstava i o hrvatskome prostoru kao budućoj sastavnici tih carstava, bio je posve jednak prijetnja našem opstanku i našoj slobodi. I kad bismo doista imali hrvatsku državu i hrvatsku školu, onda bismo više nego dobro znali, da fašistički i nacionalsocijalistički imperijalisti ni u Drugome svjetskom ratu u ovoj nesretnoj zemlji nisu imali ljučih neprijatelja od boraca za hrvatsku slobodu i državnu neovisnost.

Zato crna košulja, rimski pozdrav i slični ikonografski elementi nisu nikakva afirmacija, nego su negacija hrvatstva u njegovu najelementarnijem obliku. Njima se mogu kititi samo budale, neznalice i provokatori. Ali, da naša mladež to u školama uči i da ju doista odgajamo u duhu slobode, dostojanstva i ljubavi prema domovini, od čega bi živjeli oni koji se hrane denuncijacijama, ekscesima, vjetrenjačama i progonom vještica? •

GLASILO HRVATSKOG DRUŠTVA POLITIČKIH ZATVORENIKA (HDPZ)
ISSN 1331-4688

politicki **ZATVORENIK**

GODINA XV. - VELJAČA 2005. CIJENA 15 KN BROJ 155



Sloboda se ne štiti
zabranama
i represijom

Između crvenog
fašizma i crnog
socijalizma
nema razlike

Hrvati u BiH
u svjetlu ulaska
Hrvatske u EU

Ususret saboru
HDPZ-a

Dokumenti,
sjećanja,
svjedočenja

U POVODU UTEMELJENJA OGRANKA DRUŠTVA JOSIP BROZ TITO – PRIOPĆENJE ZADARSKE PODRUŽNICE HDPZ-a

Upravni odbor HDPZ-a Podružnice Zadar na svojoj sjednici održanoj 19. lipnja 2008. raspravljao je, među ostalim, i o osnivanju ogranka Društva Josip Broz Tito, koji je utemeljen, prema novinskom napisima, 18.lipnja o. g. Užasnuti smo viješću da je utemeljen ogrank udruge koja nosi tako stravično ime, ime Josipa Broza Tita, koji je najveći krvnik hrvatskoga naroda i koji je nad tim narodom počinio nezapamćen zločin. Moramo podsjetiti, da je samo na području zadarske županije Ko-

misija za ratne i poratne zločine Sabora RH utvrdila više od 23 grobna mesta, na koja su bačene nevine, civilne žrtve hrvatskoga naroda. pa nije naodmet podsjetiti o kojim se jamama radi. a zločine su počinili partizani, nazvani antifašistima:

Točno se znaju počinitelji zločina i ubijene žrtve. Zna se i to, tko je izravan krivac za sve te gnušne zločine koje su počinili komunisti, nazvani sada antifašistima, pod vodstvom krvnika Josipa Broza Tita. Isto tako želimo podsjetiti, da su po-

četkom 2006., točnije 25. siječnja te godine. parlamentarni predstavnici 46 europskih država, među kojima i Hrvatska, na zasjedanju Parlamentarne skupštine Vijeća Europe u Strasbourguru prihvatali rezoluciju kojoj su dali naziv "Potreba međunarodne osude zločina totalitarnih komunističkih režima", u kojoj se komunistički režimi i komunistička ideologija ocjenjuju zločinačkima jer su bez iznimke sustavno kršili ljudska prava i činili zločine.

GRAD, OPĆINA, SELO	LOKALITET	VRIJEME STRADANJA	ŽRTVE	POČINITELJI
Benkovac	Končarova jama	1946.-1947.	Broj žrtava neutvrđen. Više osoba ubijeno je i bačeno u jamu koja se nalazi u blizini sela Popovića prema Karinu.	Vlasti FNRJ
Benkovac	između Stankovaca i Budaka	Svibanj 1945.	Broj žrtava neutvrđen. Ubijeni stanovnici okolnih područja i bačeni u Jame na više lokacija	Partizani
Bijelina	Jama Parčići	1942.	Broj žrtava 2, Strijeljan civil i vojnik	Partizani
Bijelina	Jama Parčići	20.04.1944.	Broj žrtava 22. Ubijeni civili	Partizani
Miranje	Petrina jama	1943.	Broj žrtava 1	Partizani
Radašinovci	Jama Skorobića	1945.	Broj žrtava neutvrđen. Više osoba bačeno u jamu iznad Vranskog jezera	Partizani
Nin Vrsi	Jama Golubinka	Sredina 1945.	Broj žrtava: 1 ustaša živ bačen u jamu (Velik broj bačenih u jamu)	Partizani
Ninski Stanovi - Žerava	Jama Ušljevača		Broj žrtava neutvrđen (Velik broj bačenih u jamu)	Partizani
Obrovac Krupa	Manastir	2.8.1941.	Broj žrtava 25. Žrtve su hrvatski vojnici	Partizani i četnici
Zaton	Jama Čabrinka	1945.	Broj žrtava 40 i više. Ubijeni zarobljeni njemački vojnici nedaleko od ceste Obrovac-Gračac	Partizani
Obrovac Zaton	Iznad tunela Prezid	9.09.1946.	Broj žrtava 30-33. Civili ubijeni nakon mučenja, pokopani u 2 grobnice	Vlasti FNRJ
Pag	Južna strana grada	1945.	Broj žrtava neutvrđen. Masovna grobnica civila i njemačkih vojnika	Partizani
Pag - Kolan	Gajac	13.05.1945.	Broj žrtava 6. Žrtve su civili	Partizani
Zadar		1944.-1945.	Broj žrtava oko 350. Ubijeni hrvatski, njemački i talijanski vojnici te bačeni u jamu	Partizani
Zadar	Gradsko groblje	1945.	Broj žrtava 13. Strijeljani civili.	Partizani
Gračac	Jama zvana Tučić	1943.-1945.	Broj žrtava 5. Ubijeni civili	Partizani
Gračac	Kod katoličkog groblja	6.2.1945.	Broj žrtava 11. Strijeljani hrvatski vojnici	Partizani
Gračac	Sveti Rok	8.9.1946.	Broj žrtava neutvrđen. Više osoba strijeljano kod vrha Vraca	Vlasti FNRJ
Gračac	Gudura	?	Broj žrtava 40 i više. Ubijeni zarobljeni njemački vojnici nedaleko od ceste Obrovac-Gračac	Četnici
Mazin	Jama u Mazinu	?	Broj žrtava neutvrđen. Bačeno više osoba	Četnici
Rudopolje Bruvanjsko	Pored crkve sv. Petra	1945.	Broj žrtava 2. Ubijeni i bačeni u jamu	Vlasti FNRJ
Pakoštane - Vrana	Kod groblja i crkve, mlinovi i brdo Zvirinac	1941.-1945.	Broj žrtava oko 100. Žrtve su civili i talijanski vojnici	Partizani
Sali - Veli Rat	Pokraj sela	15.5.1943.	Broj žrtava 15. Strijeljani civili	Četnici
Zemunik Donji	Pokraj pista	8.11.1944.	Broj žrtava 1. Strijeljan	Partizani

Vijeće Europe je svojom Rezolucijom tražilo od Vlada potpisnika ove Rezolucije pokretanje kampanje za jačanje nacionalne svijesti o komunističkim zločinima, reviziju školskih udžbenika, uvođenje Dana sjećanja na žrtve, osnivanje muzeja s dokumentima, podizanje spomenika žrtvama, organizaciju međunarodnih konferencijskih o zločinima komunizma. Utvrđeno je da treba obilježiti sva mesta komunističkih zločina, dakle zločina komunista koji se nazivaju antifašistima, pa je i ova rezolucija poticaj Hrvatima da sustavnije istražuju komunističke zločine u svojoj zemlji tijekom nedavne povijesti, da te zločine javno iznesu, da ih osude i procesuiraju krivce, da obilježe mesta komunističkih zločina i masovne grobnice.

Posebno ističemo da vlasti RH nužno moraju osnovati središnji muzej i arhiv o komunističkim žrtvama, potrebno je opisati sve žrtve i sve stradalnike iz vremena vladavine komunizma - antifašizma u našoj zemlji. Stoga je potrebno i u našem tisku prenijeti tekst Rezolucije Vijeća Europe koji prilažemo.

Isto tako je i Hrvatski sabor na sjednici od 30. lipnja 2006. donio Deklaraciju o osudi zločina počinjenih tijekom totalitarnog komunističkog poretka u Hrvatskoj 1945.-1990., pa ističemo da ova Deklaracija Sabora u cijelosti ponavlja Rezoluciju Vijeća Europe. Navodimo točku 11. Deklaracije Hrvatskoga sabora koja glasi: "Zbog toga se Hrvatski sabor pridružuje Parlamentarnoj skupštini Vijeća Europe u snažnoj osudi masovnog kršenja ljudskih prava od strane totalitarnog komunističkog režima i istodobno izražava sućut, razumijevanje i priznavanje žrtava tih zločina u RH, Europi i svijetu."

Ističemo da smo početkom siječnja uputili i nadležnim organima Grada Zadra i Županije zahtjev, da nam se omogući obilježavanje mesta zločina nad hrvatskim narodom na području Zadarske županije i da nam Grad Zadar do dana danasnjega, iako je zahtjev upućen 18. siječnja 2008., nije odgovorio na našu molbu i odobrio mjesto na kojem bi se postavilo spomen-obilježe žrtvama komunističkih zločina na području Zadra i Županije.

U isto vrijeme Grad Zadar odobrava (prema tisku) 130.000 kuna za obnovu spomenika na Gradsom groblju, koji je podignut u čast partizana antifašista, koji su navodno 1944. oslobođili grad Zadar, a

"ZADARSKI LIST" ZADAR

utorak, 17. lipnja 2008.

NA INICIJATIVU UDRUGE ANTIFAŠISTA I ANTIFAŠIŠTICKIH BORACA ZADARSKE ŽUPANIJE

U Zadru se osniva društvo "Josip Broz Tito"

ZADAR - Zadar će od sutra biti bogatiji za još jedno udruženje građana - Društvo Josip Broz Tito. Naime, sa srijedu je zakazana osnivačka skupština društva. Osnivanje je iniciralo Udruga antifašističkih boraca i antifašista Zadarske županije.

Predsjednik Udruge Jakov Jurčić, koji je na tom mjestu zamjenik Branka Lovrića, kojeg je bolest natjerala da povuče s ovdužnosti, kazuje kako društva Josipa Broza Tita postoje u svim županijama i kako je vrijeme da se ono osmije i u Zadarskoj.

Pošto mogućnost se u Zadru već sljedeće godine javno obilježi Dan mladosti, jer je jedan od zadataka budućeg društva skraćenog naziva "Društvo Tito Zadar" upravo obilježavanje dana rođenja i smrti Josipa Broza.

Članovi društva osobe su privržene antifašizmu koje osjećaju potrebu promovirati poruke Titova vremena, među kojima svoje mjesto nalaze poruke o jednakosti i bratstvu mada narodima, te izgradnja socijalne države, ekonomski razvijeni i demokratski u punom smislu riječi, može se saznati iz priopćenja kojeg je u povodu osnivanja društva sastavio Iniciativni odbor.

U priopćenju stoji i kako će društvo doprinositi izgradnji civilnog društva u skladu s Titovom vizijom "oslobodenja čovjeka od materijalne bijede, klase eksploatacije i predrasuda". Iz priopćenja se može shvatiti i kako u Iniciativnom odboru ocjenjuju da vrijednosti suvremenog demokratskog društva temelj imaju u Titovom socijalističkom društvu.

Društvo će se, prema Statutu, baviti is-

traživanjem, kritičkim vrednovanjem i populariziranjem vrijednosti antifašizma i Titovih poruka vezanih uz nacionalna i socijalna pitanja, samoupravljanje, ali i kulturu, znanost i umjetnost, a svim demokratskim sredstvima suprotstaviti će se širenju mržnje i netrpeljivosti, zalažući se za "toleranciju i poštivanje svih nacionalnih, vjerskih, ideoloških ili političkih orijentacija, za prijateljstvo i stvarno bratstvo svih ljudi".

N. ROGOZNICA



Društvo Josip Broz Tito i u Zadru

Obilježavanje Dana antifašističke borbe

Dan antifašističke borbe, 22. lipnja, članovi Udruge antifašističkih boraca i antifašista Zadarske županije obilježiti će polaganjem vijenca na obnovljenom spomeniku posvećenom borcima palim tijekom II. svjetskog rata, te polaganjem vijenca braniteljima palim u Domovinskom ratu pod središnjim križ. Polaganje vijenaca započinje u 10 sati.

Spomenik palim borcima obnovljen je u autentičnom obliku kakav je bio kada je podignut 1961. Javno se želim zahtijevati Poglavarstvu Grada Zadra na čelu s gradonačelnikom Živkom Kolegom na prihvatanju našeg prijedloga da se ovaj spomenik obnovi. Ovakva odluka Poglavarstva primjer je kako, kad je riječ o očuvanju spomeničke baštine, treba provoditi u djelu saboršku Deklaraciju o antifašizmu, napisati je u priopćenju predsjednik Udruge antifašista i antifašističkih boraca Jakov Jurčić, dodajući i zahtjeve pročelniku gradskog Upravnog odsjeka za gospodarstvo i komunalnu djelatnost Juri Žekanoviću, te izvoditelju radova tvrtki Stipčević d.o.o.

Iz gradskog proračuna za obnovu spomenika borcima palim u II. svjetskom ratu na Gradsom groblju izdvojeno je ukupno oko 130.000 kuna.

umjesto da ime Josip Broz Tito bude proglašano i zabranjeno, da se do kraja utvrde i ispitaju njegovi zločini i zločini njegovih sljedbenika partizana komunista koji se nazivaju antifašistima, dopušta se osnutak ove udruge koja izaziva gnušanje i prezir, jer znamo kakve je žrtve podnio hrvatski narod upravo od tih tzv. antifašista.

I na kraju, postavlja se pitanje, kamo to ide Hrvatska, zašto su najbolji sinovi hrvatskoga naroda dali svoje živote u Domovinskom ratu. Osnutak ove udruge još je jedna moralna pljuska hrvatskom narodu ali i pomisao da ideje krvnika J. Broza Tita - najvećeg zločinca hrvatskoga naroda, još uvijek nisu pokopane zajedno s njim, već da postoje još uvijek i nakon stvaranja hrvatske države usijane glave

koje će slaviti njegovo ime i njegove zločine.

Najoštije osuđujemo osnivanje takve udruge i takav program rada, a kako je zadaća ovog Društva proučavanje zločina komunista partizana, koji se nazivaju antifašistima, navodimo da ćemo i dalje pratiti akcije ove udruge i animirati javnost da ih sprječi u promicanju komunističkih ideja koje su davno trebale biti prošlost koje se stidimo i koju osuđujemo.

U Zadru, 20. lipnja 2008.

Hrvatsko društvo političkih zatvorenika-Podružnica Zadar

Predsjednik: prof. Bruno Zorić

ISPRAVAK

Iako pogrešku ne valja pripisati našemu listu, koji je riječi pomoćnoga zagrebačkog biskupa mons. dr. Vlade Košića, izrečene na maceljskoj komemoraciji 1. lipnja 2008. prenio sasvim uredno, ipak biskupa u jednome treba ispraviti. Stihove «Rod bo samo koj si mrtve štuje, na prošlosti budućnost si snuje» biskup je krivo pripisao Franu Krsti Frankopanu. U stvarnosti je riječ o stihovima Petra Preradovića. Također je na str. 3. krivo napisano ime francuskog predsjednika: umjesto Jacques, treba stajati: Nicolas Sarkozy.

GLAS KONCILA NEGATIVNO O AKCIJI KRUG ZA TRG

Stalna suradnica vodećega katoličkog lista u Hrvata, **Durdica Ivanišević Lieb**, u članku «Irska kralježnica», objavljenom u *Glasu Koncila* br. 25 (1774) / 47 od 22. lipnja 2008., str. 14., okomila se i na neke pojave na hrvatskoj političkoj sceni. Kako radi njezina osjećaja za hrvatski jezik, koliko i radi njezina shvaćanja suvremenih prilika u hrvatskome društvu, vrijedi te misli navesti opširnije:

«...I dok se stalno govori o samostalnom ulasku i vrlo poslušno potpisuje europske priređene formule za pristup, brojni predstavnici EU-a, poput Svobode, stalno govore o Hrvatskoj kao o Zapadnom Balkanu i zajedničkom ulasku zemalja bivše Jugoslavije. To se očituje i po izjednačavanju ratne krivnje, optužba ma Hrvatske za etničko čišćenje, optužba ma za stvaranje ustaške države, čemu često Nepoznat Netko u liku velikih Hrvata pridonosi, a najčešće to radi umjetno stvorena desnica, mamac za naivne i dobro plaćeni posao za vješte - što se često susreće u krajnostima s izjavama Vesne Pusić, pa se dobiva dojam da sve ide iz istog izvora. Tim je teži teret na predstavnicima Crkve budući da se Hrvatska ubraja u katoličke zemlje, jer u tom vremenu treba razlučiti krajnosti koje često one najbolje vode u ponor.

Takovu istinu je vrlo teško govoriti, kao što je u preteškim ratnim vremenima prije 60 godina činio zagrebački kardinal Stepinac. Jer i svi prosyjedi, nažalost Hrvatska nije usvojila referendum, djeluju vrlo čudno kao i skup za preimenovanje Trga maršala Tita u Kazališni Trg, što je, alkarskim rječnikom rečeno, »gađanje u ništa«. Taj skup nije imao nikakav rezultat osim materijalno za one koji izrađuju kute za sve prilike. Jedino što se događa jest da se mlade generacije umjesto upućivanja u povijesne istine želi sukobiti i podijeliti na ustaše i partizane.

Jasno je da sa susjedima treba imati dobre odnose, da se kulture moraju susretati, da se ekonomije prožimaju, da se mora surađivati, ali naučimo nešto od Irske - u svemu treba imati kralježnicu. Jer ne zaboravimo nedavno javno napisano da su mnogi članovi poput Lecha Walese koji su rušili komunizam bili ljudi s kodnim imenima, članovi službe SBA, pa

EU-om predsjedaju članovi s visokim pozicijama nekadašnje KP Čehoslovačke, Mađarske, šezdesetosmaši poput Joschke Fischera, Manuela Barossa i mnogih sličnih, premda su pripadnici svjetonazora što se očituje u ustavu. Zbog toga moramo ostati trajno budni i ne uspavati se u nogometnim pobjadama za one koji vole i

boljevičkim metodama «prevaspitanja neprijatelja» nužno asocirati na goloootčaka, starogradiška ili lepoglavska prisilna «zapažanja», kao prvi korak prema «revidiranju stava» odnosno slamanju robijaškog dostojanstva).

Te udruge koje su upriličile prosjed na najljepšemu zagrebačkom trgu spadale bi,



Zašto se obezvrjeđuje jedan potreban i dostojanstven pothvat?

one koji ne vole nogomet jer svjedoče o jedinstvu koje nam je tako rijetko prisutno, o izvanserijskom izborniku koji je čak reprezentativcima doveo velečasnog Suca koji pridonosi općem transu...»

Ove rečenice pokazuju koliko je hrvatski jezik težak, pa ni kolumnisti tjednika koji je svojedobno bio (ne samo!) utočište dobrog hrvatskog jezika, uza svu pomoć redaktora i lektora, počesto nisu kadri sročiti rečenicu koja bi makar u elementarnom smislu odgovarala pravilima hrvatskog jezika («...jer i svi prosyjedi, nažalost Hrvatska nije usvojila referendum, djeluju vrlo čudno...»).

To je ipak manja nevolja od činjenice, da tekstom svoje kolumnistice vodeći list Katoličke crkve u Hrvata ne denuncira i ne optužuje nekoliko desetaka nevladinih udruga, koje su organizirale akciju Krug za trg. Vjerojatno je puka koincidencija, da D. Ivanišević Lieb poziva na «**budnost**» u kolumni koja se zove «**zapažanja**» (što će svakoga tko išta znade o

očito, u «umjetno stvorenu desnicu», u tzv. «velike Hrvate», u «mamac za naivne i dobro plaćeni posao za vješte», kojima Nepoznat Netko upravlja na štetu Hrvatske, jer je njihov temeljni cilj «da se mlade generacije umjesto upućivanja u povijesne istine želi sukobiti i podijeliti na ustaše i partizane». Nije tim udrugama, dakle, do toga da se svaki zločin proglaši zločinom, i da se svaki zločinac prokaže kao zločinac, nego im je do toga, da se prodube jazovi u hrvatskome društvu. Nije im do istine, nego do novih podjela!

Za razliku od toga, činjenica da svaki – doslovce svaki – broj *Glasa Koncila* ima bar tri teksta o ratnim i poratnim zločinima jugoslavenskih komunista, ne govori da i GK ima zadaću «da se mlade generacije umjesto upućivanja u povijesne istine želi sukobiti i podijeliti na ustaše i partizane». Ne, *Glas Koncila* je bezgrješan, pa on o tim temama smije i može pisati, jer se u njemu otkrivaju konačne i neopozive istine (*Roma locuta, causa finita!*), dok svi

drugi koji se u te teme pačaju, imaju neke svoje sitne, prizemne, prljave i politikantske interese! Oni su iznimno nesvjesne i naivne, a najčešće svjesne mationete u rukama hrvatskih neprijatelja!

I zato ih imamo pravo bjesomučno i polupismeno, stilom koji jedva nadmašuje **Zdenka Štambuka**, napasti i proglašiti plaćenicima. Mi znamo, da nam svetopisamske pouke o kamenovanju bludnice na to daju neupitno pravo.

Mi smijemo optuživati bez ikakva dokaza, mi imamo pravo klevetati! Mi na to imamo pravo, jer mi smo nepogrešivi i mi smi *politički korektni*: mi smo ne tako davno usporedili i poistovjetili sudbinu Hrvatske u Drugome svjetskom ratu sa sudbinom okupirane Francuske (usp. GK od 3. prosinca 2000.). Mi smo tada kao svetu i neprijepornu istinu proglašili, da je

general **Charles de Gaulle** za Francusku bio isto ono, što je za Hrvatsku bio **dr. Jurica Krnjević**, istaknuti član jugoslavenske izbjegličke vlade i ministarski sudrug đeneralja **Dragoslava Draže Mihailovića**; upravo onaj Krnjević koji je obraz hrvatskoga naroda svjetlao i na taj

način, što je na valovima BBC-a pozvao Hrvate da hrpmice idu u – četnike.

I valjda s tih pozicija imamo pravo i na Trgu maršala Tita dijeliti političke i moralne lekcije puku koji nas – sve manje i manje čita... A dragi Bog zna zašto? (T. J.)

PREMIJER I PREDSEDNIK NE ZNAJU USTAV...

Očito podcjenjujući intelektualne sposobnosti svojih birača, predsjednik vlade prije nekoliko je mjeseci svoj otklon od bilo kakve pozitivne misli o Nezavisnoj Državi Hrvatskoj izrazio mudrom rečenicom, da on – Splićanin podrijetlom iz Dugobaba – ne bi mogao postati hrvatskim premijerom da je NDH opstala, jer bi se njegov zavičaj nalazio u Italiji. Podpredsjednica u njegovoj vlasti, **Jadranka Kosor**, jednako (ne)dorasla svim zadaćama koje se pred političara opće prakse mogu postaviti, tu je rečenicu u više navrata ponovila, pokazujući tako, ne na zadnjem mjestu, i svoju odanost visokom Dugobabljaninu.

A kad je **Sanader** tu istu misao ponovio povodom tzv. Dana antifašističke borbe, odmah mu je u pomoć priskočio **Stipe Mesić**, hoteći biti duhovit: «...Ali bi zato mogao biti u **Berlusconijevoj** vlasti».

Ustav Republike Hrvatske, međutim, izbor na bilo kakvu javnu dužnost, pa i na dužnost predsjednika Republike, uvjetuje hrvatskim državljanstvom, a ne mjestom rođenja. Naš predsjednik i predsjednik naše vlade, dakle, ne znaju Ustav. No, kad u takvome svome neznanju misle da bi

Rimski ugovori, temeljem kojih je Split 1941.-1943. bio u sastavu Kraljevine Italije, trajali vječno, zanimljivo je da im nikako ne pada na pamet upitati se – s istom mudrom i duhovitom pozom – tko bi bio odgovoran za to što - po istome ključu po kojemu Sanader tobže ne bi mogao biti

na čelu hrvatske vlade – na položaj predsjednika vlade ili predsjednika Republike ne bi mogli aspirirati Hrvati rodom iz srednjega i istočnog Srijema, Boke Kotorske ili Bosne i Hercegovine, pa ni onih nekoliko stotina tisuća protjeranih izvan granica današnje Hrvatske.

Zar odgovornost za to ne bi bila na našim «antifašistima» (**Brozu**, **Bakariću**, **Blaževiću**, **Beliniću**, **Stevi Krajačiću**, **Radi Bulatu** i sličnim)? Ili nam žrtvovanje srednjega i istočnog Srijema, Boke i BiH ne znači baš ništa? Važno je, da je bilo «antifašistički», s crvenom zvijezdom petokratkom, nožem, batinom i žicom... (L. T.)



Predsjednici koji ne znaju Ustav

PUT HRVATSKIH ANTIFAŠISTA

Teško je naći kutak Lijepe naše koji vas ne će oduševiti svojom ljepotom i pritom ćete pomisliti, da je baš to ono pravo mjesto radi kojeg joj tepamo Lijepa naša. Takav je i Žumberak, brdovito, planinsko područje jugozapadno od Zagreba. Od 1999. park prirode na površini od 300 km² s najvišom kotom Sv. Gera, visokom

Piše:

Alfred OBRANIĆ

1.178 m na samoj granici s Republikom Slovenijom. Mala zbijena naselja poput Krašića, Pribića, Sošica, Oštrelja itd., raz-

bacana su po brdima i to pretežito na nadmorskoj visini iznad 400 metara.

U ovo doba godine sve je u bujnom zelenilu iz kojeg proviruju krovovi skromnih kuća i zvonici još skromnijih crkvica, zbog obilja vode dolinama protječe brzi kristalno čisti potoci.

No, naša skupina članova HDPZ-a i Udruge Macelj 45. nije krenula na Žumberak radi prirodne idile, nego zbog spomena na žrtve jednoga okrutnog zločina, koji počiniše tzv. antifašisti tijekom i nakon završetka Drugog svjetskog rata. Da se podsjetimo, nakon bitke za Krašić 1943., partizani su likvidirali 226 zarobljenika pripadnika Hrvatskih oružanih snaga, a sve po nalogu **Rade Bulata**, zapovjednika 13. Narodnooslobodilačke udarne, koji još danas uživa komfor i raskoš zagrebačkog Tuškanca. Zarobljenici su odvedeni iz Krašića do Sošica i pobanjeni u jamu Jazovku.

Nakon završetka rata, ranjenici iz zagrebačke bolnice Sv. Duh natovareni su na kamione, odvezeni do Sošica i dalje do poznatoga antifašističkog speleološkog objekta jame Jazovka, gdje su na okrutan način pobijeni. Uz ranjenike stradao je i dio medicinskog osoblja bolnice, među kojima i stanoviti broj časnih sestara.

Speleolozi su očistili prvi horizont jame Jazovka na dubini od 43 m od površine terena i pritom su izvađene kosti 477 žrtava. Kako nije izvršena identifikacija, kao žrtve spominju se sa sigurnošću ratni zarobljenici iz Krašića, te ranjenici i osoblje bolnice Sv. Duh.

Na putu od Zagreba prvo smo stali u Krašiću, gdje je posljedne dana života u kućnom pritvoru proveo vjerojatno naš najpoznatiji politički zatvorenik, blaženi **Alojzije Stepinac** (1898.-1960.). Nakon kratke molitve u župnoj crkvi Presvetog Trojstva, nastavismo put Sošica, gdje su u zgradi stare škole posljednje sate života proveli zarobljenici dotjerani iz Krašića, gotovo goli po snijegu usred zime 1943.



Predstavnici HDPZ-a i Udruge Macelj 1945. nad grottom Jazovke



Nad Jazovkom (slijeva): Tomić, Čepo, Gašparović, Obranić, Bačić, Brglez i Brajdić

Od središta Sošica do jame Jazovka vodi put dijelom preko livada, a posljednjih stotinjak metara križnog puta kroz predivnu šumu hrasta, bukve, graba, kestena, smreke, bora, ariša...

U spomen na nevine žrtve Jazovke i žrtve Hrvatskoga križnog puta izmolili smo molitvu križnog puta, koju je za Maceljske žrtve priredio o. Bonaventura Duda, položili smo u ime udruge lоворов vijenac ukrašen našom trobojnicom.

Nakon Jazovke otputili smo se na vrh Žumberačkog gorja čijim grebenom ide državna granica između Hrvatske i Slovenije. Na samom vrhu sa slovenske strane ostaci su rimokatoličke kapelice Sv. Gere, a na hrvatskoj strani obnovljena grkokatolička kapelica Sv. Ilike. Nešto sjevernije, dvjestotinjak metara od granice na hrvatskom teritoriju, nalazi se granična vojarna u kojoj su slovenski vojnici, a na jarbolu se vije slovenska zastava.

Na povratku smo obišli grkokatoličku crkvu sv. Petra i Pavla u Sošicama, sagradenu davne 1775. godine. Vraćajući se oduševljeni predivnim krajolikom, tužni zbog onih koji su nevini i bespomoćni završili svoj život u Jazovki, ali i dodatno tužni zbog spoznaje da na tom području nema više mladih ljudi, nego samo reliquiae reliquiarum bivših generacija.

I sada, nakon svega, jedan prijedlog koji bismo proslijedili Općini Žumberak. Naime, put od središta Sošica do jame Jazovka bezimeni je put, pa predlažemo općini, da ga nazove **Put hrvatskih antifašista**, a na proglašenje i otvorenje neka pozovu *najvišeg gosta...**

OBAVIJEŠT

Zbog ljetnih praznika i godišnjeg odmora, središnjica Hrvatskog društva političkih zatvorenika (Zagreb, Vojnovićeva 15) ne će primati stranke od 21. srpnja do 22. kolovoza 2008. Zahvaljujemo na suradnji i razumiđevanju!



Na vrhu Žumberačkoga gorja



Kapelica sv. Ilike

POMOĆ ZA POLITIČKI ZATVORENIK

Tijekom druge polovice lipnja, daljnje su izlaženje ovog mjeseca svojim nesebičnim prilozima pomogli:

Milka	Alić	Zagreb	200,00
Marija	Depolo	Zagreb	200,00
u k u p n o			400,00 Kn

Zahvaljujemo se darovateljima te se i ubuduće preporučujemo njihovoj darežljivosti. (Ur.)

PISMA IZ ISTRE

Peti Slovenac.

Zašto van se ne javljan? Jopet san u depresiji. Raspoložen san utprilike kako i Alen Vitasović kad kanta: "Niš me volja ni, samo mi se spi, niš mi se ne da, samo bin leža..." I kad san u takoven stanju, postanen... nepismen! Ne čitan i ne pišen! Niš! Po naviki ipak na radiju slušan vijesti, deboto svaku uru. Koja glupa naviča! Samo nerviran i sebe i moju Nadalinu. Počme ona brižna ništo povidati, a ja: "Psst, psssst... muči jeno malo... vijesti su mi..."

- Ma hoj s vragon, ter hoj, ti i te tvoje vijesti i novosti. Ča si novega čuja u zadnjih par ur, niš!

Tu i tamo ipak uzmen u ruke novine. Bude i pokoja radosna vijest.

- Hrvatska u četvrtfinalu!

- Grom udario u Slovenca!!!

E, da! Nisan van to povida. Niki dan san se švoga na jenen Slovencu, ni kriven, ni dužnen. Pa da! Ni kriv čovik ča je Slovenac. Takov se je rodija! Inšoma, da nastavin, se je firma jedan kamper. U njemu je bilo pet Slovenaca. Je izaša van uni... peti! Pak me je pita kud je najkraći put do mora. A u meni je počelo kuhati! San se domislija da je svaki peti Slovenac glasova za Zmagu Jelinčića. Koji je bija reka da su Hrvati stoka! A to znači da svaki peti Slovenac pensa da san i ja stoka! Najradije bin mu bija zatuka jenu žventulu poli uha! Ma teplu! Ma nisan. samo san mu objasnija di uti put za more:

- Vratite se na glavnu cestu. Pak vozite na sjever! Tako... jeno sto kilometri! Pak kad pasate slovensku granicu blizu su van Koper, Izola, Piran, Portorož!!!

Se je ubrnuja na peti. Uti... peti Slovenac! I poša prema svojen kamperu.

- Kaj je bilo? – su ga pitali.

- Aaaah... – je reka i odmahnuja z rukom.

- Ma ča aaaaah, ča aaah, ...o jeno Slovensko! (Cenzura, to jest autocenzura!) Reči to "aaaah" unen tvojen Zmagi Jelin-

Piše:

Blaž PILJUH

čiću i unen Rupelu i unen ridikulu Jošku Jorasu. Dali su mu lokot ud rampe! Ljigavci! Ja bin mu da... isto lokot! A on bi bija z druge strane, u prtu!!! I san bija zadovoljan cili dan, vero san! Ki bi reka, kako ti niki tamo peti Slovenac more... osvježiti dan!!!

O dobren pastiru i... ovčami!

Nedjelja dobrog pastira! Psalam Davidov! „Jahve je pastir moj, ni u čemu ja ne oskudijevam!“ Naravno da ne oskudijeva! Kad je kralj! Tako je bilo ud kralja Davida do danas. Je bilo i će biti! Udvajk i zavajk! Kad si kralj, živiš... kraljevski! A kad si ovca... pasi travu!!! „... na poljama zelenim“!

Pa sad, baš..! Vući nika paralele između Izraela i nove Hrvacke, malo je nategnut. Prvo, Židovi su imali samo jenega boga, koji se je zva Jahve. I je bija gori, na nebu. A mi Hrvati smo... mnogobošći! Naši su bogovi na zemlji, čvrsto na zemljii! I ne side u kraljevstvu nebesken nego u foteljama! U Vladi i Saboru! Drugo, Jahve si je sam izabra svoj... „izabrani narod“. A poli nas je narod izabra... „izabrane bogove!“ I bira ih tako, svaka četiri lita! E, ali kad su jedamput izabrani, postanu jednako daleki svojen narodu kako i Jahve ud „izabranega naroda“! I zato, lipe moje ovce, kad van dosadi travu pasti, pak se tamo skupite na nikeni trgu, pak blejite, niš ud tegal! Pastiri vas nanke ne čuju! I je.. se njima za vas i vaše „beeeee...“ Dokle god su to samo „mirni prosvjedi“. A i kad bi postali... „nemirni“, ima vaš dobri pastir... „štap svoj i palicu svoju!“ Uostalen, ča su van rekli uti vaši bogovi, na ute vaše prosvjede? Sanner: „Vlada ni odgovorna za to ča vi živite tako kako živite!“ Dakle, Vlada je... neodgovorna!

Mesić: „To je samo dokaz da smo demokratska zemlja!“ Pak narod ima pravo se okupljati i kad je „za“ i kad je „protiv“! Pa, da! Kad si „za“, dobiješ pozivnicu i greš na Markov trg. A kad si „protiv“, imaš samo „Jelačić-plac“!

Ča san još stija reći? A, da! Pametan čovik uči dokle je živ. A zna se da je povijest učiteljica života. I kad se tako tornamo nazad u tu povijest točno 40 lit, u unu 1968., vidim da svi uni silni prosvjedi nič nisu promijenili. Niti su uni „šezdesetosmaši“ zrušili komunizam, niti kapitalizam. Budimo realni, tražimo nemoguće! „Ne znamo što hoćemo, ali hoćemo da to bude odmah!“ Ma dajte, vas molin! Proleteri svih zemalja... uozbiljite se!

E, ali! Hrana je u svitu sve skuplja. Pak se je počela događati... „Internacionala“! „Ustajte prezreni na svijetu, vi sužnji koje mori glad!“ Pak je tako na primjer na Haitiju, gladni narod navalija na skladišta hrane. E, ali tu su bili „plavci“! Spremni braniti skladište ud neodgovornih gladuša! Pak je bilo i mrtvih. Inšoma, sve mi se pera da će ubuduće međunarodna vojska služiti međunarodnem kapitalizmu u borbi protiv vojske gladnih!

I ča sad? Di je tu rješenje? Daleko, daleko! Ma su bili rekli da i put oko svita počinje s prvin korakom. Prvin i... pravin! A tebi je prvi korak, narode moj hrvatski, svaki put pogrešan, vero je! Svaki put kad kreneš na birališta! Svaki put kad poslušne ovce gredu birati, ne dobrega pastira, nego neodgovornega, lažljivega, pokvarenega, vlastohlapnega manipulatora. Kojemu ni na kraj pameti ni da bude... dobrni pastir. I da se triba brinuti za ovce, a ne za se! Jer za muke tvoje i jad tvoj, kako je reka, on i uni njigovi pomoćni pastiri... nisu odgovorni!

Slušali ste njihove parole. Svih unih kandidata za pastire! E, pa sad čujte i moju: „PASTIRE NE TREBA BIRATI, NEGO IH... IGNORIRATI!!!“ •

KOMEMORACIJA U POUGARJU

Unatoč lošim vremenskim uvjetima, u Vukovićima, selu Dobretićke župe kod Jajca, u nazočnosti oko stotinu i pedeset hrvatskih domoljuba, 14. lipnja 2008. godine svečano je obilježen Dan hrvatskih branitelja. Pored mise zadušnice za poginule branitelje otkriveno je spomen-obilježje za trinaest hrvatskih vojnika poginulih u Drugome svjetskom ratu, te su položeni vijenci i zapaljene svijeće na spomen-obilježju za pet hrvatskih branitelja poginulih u Domovinskom ratu iz ovoga sela. Nakon završetka svečanog dijela svečanost je nastavljena s ručkom i sportskim druženjem.

Gospodin Ivo Tubanović, predstavio je radnu verziju hrvatskoga žrtvoslova za katoličke župe: Dobretiće, Jajce, Korićane i Podmilače u Drugome svjetskom i u Domovinskom ratu. Objavljanje knjige s preko tisuću pojedinačno opisanih žrtava ovisit će prije svega o donatorima odnosno domoljubima koji budu potpomogli u realizaciji ovoga velikoga projekta te time pokazali da hrvatske žrtve nisu i ne smiju biti zaboravljene.

Ivo AŠČIĆ



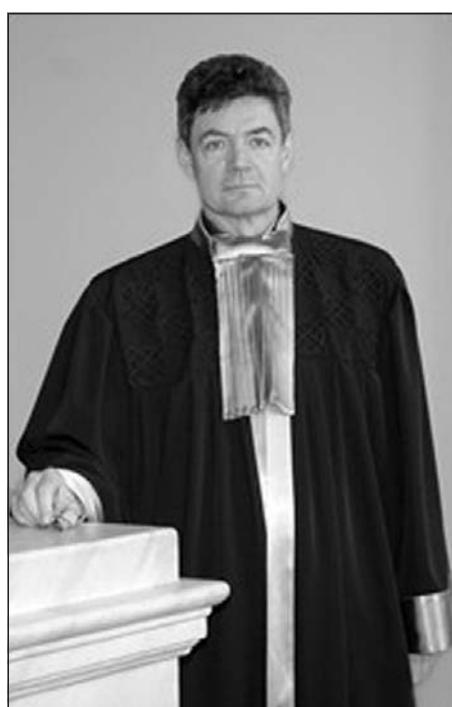
Spomen-obilježje hrvatskim braniteljima iz Drugoga svjetskog i Domovinskog rata

OPRAVDANJE ZA PARTIJSKE POSLUŠNIKE

Jedan je utjecajni zagrebački tjednik objavio portrete tobožnjih deset vrhunskih hrvatskih sudaca, pod naslovom: «*Stupovi pravde – nepotkuljivi zaštitnici pravne države: Deset časnih sudaca*». Po logici stvari, ostali sudeci su potkuljivi, nečasni itd. A najpovršnjim pogledom na tih deset imena postaje jasno, da su osude hrvatskih časnika i podilaženje medijskom pritisku u nekim eksponiranim predmetima ključna ulaznica u taj naijednost ekskluzivni klub. To je ujedno poruka ostalim sudsima: ako hoćete medijske pohvale i hvalospjeve, sudite onako kako nalažu mediji i partija.

Jedan od tih deset medijskih pomazanih jest i **Ranko Marijan** (1954.) koji je za jedva nešto više od desetak godina ostvario strjelovit napredak od sudca zagrebačkoga općinskog suda do sudca Vrhovnog suda. Ne piše taj tjednik o tome, da je Marijan bio miljenik jugoslavenskoga komunističkog režima (i partija koje su baštine njegove tradicije!), ali ipak priznaje da mu neki zasukani cijepidlake znaju spominuti, da je u svoje vrijeme oštro sudio za verbalni delikt. A takva je opaska posve neumjesna, kaže taj tjednik, jer ti

cijepidlake smeću s uma da su tada – bili takvi zakoni!



Drug Ranko Marijan oduvijek pokazuje visok stupanj klasne svijesti

Ne raspravlja pritom, opravdavaju li nemoralni i nepravični zakoni sudsice i državne odvjetnike? Ne spominju, nisu li u skladu s «takvima zakonima» sudci u **Lenjinovu** i u **Staljinovu** imperiju smicali milijune ljudi. Ne kažu nam, nije li i u **Hitlerovu** Trećem Reichu more ljudi pobijeno upravo «u skladu s tadašnjim zakonima». Nisu li upravo «u skladu s tadašnjim zakonima» ljudi tamne boje kože bili do jučer obespravljeni u Južnoafričkoj Republici? Nisu li upravo «u skladu s tadašnjim zakonima» u talibanskom režimu sakaćeni, zlostavljeni i ubijani ljudi koji drugačije misle, odijevaju se ili se briju na drugi način? I nije li poštenije kazati, da Ranka Marijana i njemu slične u sudca Vrhovnog suda nije prometnula nikakva stručnost ni odanost visokim načelima pravde i zakonitosti, nego upravo beskrajna lojalnost političkoj vlasti koja u jednome totalitarnome i u jednom kvazi-demokratskom sustavu donosi propise? *Veži konja gdje gospodar kaže*, deviza je po kojoj se (p)ostaje Ranko Marijan, tužna paradigma jedne još tužnije Hrvatske... (T. Z.)



Zbor BUDRGZ

ZBOR BRANITELJSKIH UDRUGA IZ DOMOVINSKOG RATA GRADA ZAGREBA
Adresa : Illica 5, 10000 Zagreb . MB 2370638

PRIOPĆENJE ZA JAVNOST

Zbor braniteljskih udruga iz Domovinskog rata Grada Zagreba obavještava hrvatsku javnost, sve branitelje i ljubitelje glazbe: Predsjedništvo Zbora na svojoj sjednici od 18. lipnja 2008. jednoglasno je donijelo odluku da kao središnji događaj za idući Dan branitelja Grada Zagreba, 30. svibnja 2009., organizira veliki koncert Marka Perkovića Thompsona na Trgu bana Jelačića u Zagrebu u 21:00 sat.

Zbor najočitije osuđuje politikanstvo hrvatskih državnih vlasti koje su se povodom Dana branitelja i povodom koncerta Marka Perkovića Thompsona na glavnome zagrebačkom trgu, nekritički priklonile stavu nekolicine dežurnih kritičara. Baveći se posve sporednim pitanjima, najviši predstavnici vlasti pritom posve gube iz vida da se na Trgu bana Jelačića u veličanstvenoj atmosferi, usprkos jakom pljusku, okupilo preko 131.000 građana. Duboko podecenjujući građanski razbor, dostojanstvo i domoljubno opredjeljenje tih građana, neki političari su, nauštrb te goleme i dostojanstvene većine, požurili solidarizirati se sa šaćicom profesionalnih bukača. Kakvu poruku hrvatska politička elita, odričući se goleme većine hrvatskih građana, time šalje njihovim obiteljima i mladeži, koji su se usudili iskazati svoj domoljubni zanos? Kakvu poruku šalju braniteljima koji su im omogućili njihove dobro plaćene sinekure?

Zahtijevamo da nam predsjednik Vlade Republike Hrvatske odgovori, što je to štetno u okupljanju ovako velikog broja građana, koji su bez i jednog jedinog incidenta iskazali svoje domoljublje, što je štetno u pjevanju domoljubnih pjesama, što je štetno u mahanju hrvatskim barjacima... Zašto Vlada konačno ne osudi skupove koji se održavaju pod istim onim znamenjem pod kojim je razarana Hrvatska.

Zbor braniteljskih udruga ponavlja i naglašava: Zbor je jedini organizator svih manifestacija povodom Dana branitelja. Ne skrivamo se ni iza jedne političke opcije. Za sve dobro i loše preuzimamo punu moralnu i ljudsku odgovornost, zajedno s HIDR-om Grada Zagreba kao organizatorom samoga koncerta. Iznimno smo ponosni na visoku civilizacijsku razinu na kojoj je obilježen ovogodišnji Dan branitelja - 30. svibnja. Napose smo ponosni na koncert koji je tom prilikom održao naš prijatelj i hrvatski branitelj Marko Perković Thompson. Politikantske opaske samo pokazuju nezadovoljstvo političke elite što se ovaj događaj odvio izvan njihove novouspostavljenе političke kontrole.

Hrvatski branitelji su se borili za državu bez političkih zabrana i za državu bez pogubnog totalitarnog upliva politike u sva društvena zbivanja. Nitko nam ne će zabraniti da mašemo našim barjacima, da pjevamo naše pjesme i da slavimo naše heroje. Nitko nam ne će zabraniti da se okupljamo na našem trgu, s kojeg smo krenuli u obranu naše domovine i na kojem smo slavili sve naše pobjede.

Pozivamo sve braniteljske udruge da stanu u obranu dostojanstva hrvatskih branitelja, Domovinskog rata i Hrvatske Države, te da u svojim sredinama organiziraju događanja i koncerete kojima će slaviti hrvatske vrijednosti.

U Zagrebu, 18. lipnja 2008.

Za Press-centar ZBUDRGZ:
Ratko Dragović Klek - predsjednik

Tel. : +385 (0)1 370 23 48 . Fax : +385 (0)1 375 78 77 . Mob: +385 (0)95 904 26 71

E-mail : info@zbor-zg.hr Web : www.zbor-zg.hr

GONIČI

Piše:

Ljubomir BRDAR

kao i lavovski doprinos **S. Mesića** kao krunkog svjedoka optužnice.

Svoju ulogu svjedoka predsjednik je obrazložio namjerom amnestiranja hrvatskog naroda za možebitni zločin individualizacijom krivnje, tj. on ga je sveo samo na one koji su branili domovinu. Mesićevi politički i medijski epigoni ostali su ustajni i vjerni njegovu izvornom načelu i neumorno rade ne samo na razotkrivanju nego i konstruiranju zlodjela, koje povezuju s njima nepočudnim ljudima, kako bi zemlju temeljito očistili od svakoga,



osim od – sebe.

Nažalost, nedostaje im danas instrument revolucionarnog obračuna s neprijateljem. Mesić je imao sreću da je u svom političkom životu imao poziciju i moć za obračun s njemu nepočudnim ljudima. Prvi „uspjeh“ zabilježio je u obračunu sa hrvatskim nacionalizmom iskazanim u Deklaraciji o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika davne 1967. godine, a drugi „uspjeh“ polučio je u funkciji hrvatskog predsjednika smjenom i umirovljenjem 11 hrvatskih generala zbog opasne inkriminacije – bavljenja politikom. Politiku kao umijeće pripisuje samo svojoj osobi. Stvarne učinke njegova umijeća jednog će dana vjerojatno sintetizirati neki dokoni povjesničar, a naše pamćenje ga prepoznaće ne samo po Deklaraciji i umirovljenju generala, već ga se prisjećamo iz 90-ih godina u funkciji predsjednika Predsjedništva SFRJ, u

raspadu i njegovih „povijesnih“ zapovijedi, kao npr. „da je vojsci mjesto u vojarnama, a policiji u policijskim postajama“ itd. Pamtimi i učinke tih zapovijedi, a slijed njegove političke karijere do današnjeg je dana obilježen istim stilom, tj. da „institucije sistema trebaju raditi svoj posao“, što po njemu znači da „čistačice trebaju čistiti, krojačice krojiti, seljaci orati, vozači voziti, policijaci loviti „ustaše“ i **Zagorca**, financijski „forenzičari“ dovlačiti ukradenu lovu s Kajmanskih i tko zna kojih otoka u Hrvatsku itd.

Eto, to je navodno politika kojoj je samo on dorastao. Ovo navedeno je samo jedan segment, a drugi značajniji dio njegove politike su turistički aranžmani, tj. putovanja po kugli zemaljskoj, u kojoj naš predsjednik „učvršćuje“ poziciju zemlje kojoj je na čelu, po njegovoj osebujnoj formuli „da je suradnja dobra, ali bi mogla biti još bolja“. Rezultati toga raskošnog turizma najočitiji su u stavci „rashodi“ Predsjednikova ureda u državnom proračunu.

Pa, kad smo već kod toga, vratio bih se trenutak opet na medije koji oblikuju našu svakodnevnicu. Zašto se nisu nikada sjetili kvantificirati, tj. izračunati troškove i dobrobit za Hrvatsku npr. Mesićeva posjeta Kubi, Libiji, Šri Lanki, Maleziji i nizu država. Kad već imamo mogućnost saznati koliko nafte troši **Kerumova** jahta (koju mi ne plaćamo), zašto nema odgovora na ono što mi plaćamo? Ili: ako ste, gospodo, odnosno drugovi novinari, tako uporni u razotkrivanju ustaša, podite makar zbog neke ravnoteže na Gornji grad i potražite izvjesnog „antifašista“, s prezimenom **Hršak**, kojeg opterećuje osobni zločin ubojstva dvadesetjednoga mladog bogoslova u Maceljskoj šumi 1945. Ali, za vas je Hršak po Mesićevoj definiciji cijenjeni antifašist, a i svjedoci zločina su pomrli, pa im svjedočenja više „ne vrijede“, dok ovaj mladi neodgovorni tip, koji je na glavu nasadio kapu sa slovom „U“, za vas biva – zločin.

Svaki, baš svaki imalo pametan čovjek zna, da su ustašto i NDH povijesne kategorije i da u kontekstu vremena u kojemu živimo od ustaša prijeti ista opas-

nost kao od prilike od Džingiskanovih hordi ili rimskih legija. Ustašto u izrijeku suvremene hrvatske ljevice, kao i njihovih medija, nije ništa drugo nego metaforička batina kojom se ubija domoljublje. Da je domoljublje ljevice kao crvena krpa biku, eklatantan je dokaz politička sudbina **prof. Tomca**, kojemu „njegova“ partija nije oprostila iskaz domoljublja i priklon Crkvi. Slična se haranga koju lažno nazivaju peticija ili javno pismo, priprema od strane lijeve „ugledne“ inteligencije i protiv **Milana Bandića**, gradonačelnika Zagreba. Sve to pod izgovorom netransparentnosti trošenja i zaduživanja Grada. Ne harangiraju oni protiv Bandića zbog navedenih činjenica, nego stoga što Bandić navodno šuruje sa Sanaderom, s Crkvom i hrvatskim generalima. Ukratko: haranga je hrvatska svakodnevica od početka stvaranja hrvatske države do danas. Ona počiva pretežito na poluistinama i pripremljenim scenarijima, a sve u svrhu destabilizacije države.

Daleko sam od želje da idealiziram sve poteze vlasti. Sigurno je da ima materijala za izražavanje nezadovoljstva kako naroda tako i oporbe, ali opterećivati narod kompleksom ustaštva, gospodarskom katastrofom i besperspektivnošću, mogu samo oni koji Hrvatsku vide kao svoj plijen, a ne našu zajedničku dobrobit.

Medijska diskvalifikacija ljudi koji su na neki način metafora čestitosti i domoljublja je u stvari diskvalifikacija naroda ili bar njegove većine. A narod će im po logici stvari uzvratiti istom mjerom, ali korektnije, tj. demokratskim mehanizmom ih otpratiti u zapećak, gdje su i sada, s mogućnošću daljnog olajavanja dok se ne umore. U tom smislu uzaludna je i smiješna Mesićeva rugalica tek medijskim špekulacijama naznačenom kandidatu desnice za budućeg predsjednika države, u smislu „da SDP-u u tom slučaju nije potrebna promidžba“. Dade se zaključiti da je aktualnom predsjedniku nezamislivo da budući predsjednik bude čovjek kojega bi krasile elementarne odlike koje zahtijeva ta funkcija, a to su: domoljublje, visoko obrazovanje i čestitost. Nadam se da hrvatski narod ne će više zalutati i da će vrijeme improvizacija ostati naša bremenita prošlost.♦

SPOMENIK U HRASTOVCU

Kad je 1944. više od pola Podunavskih Švaba, žitelja sela Hrastovca kod Garešnice, uspjelo umaknuti pred Crvenom armijom (a oni koji nisu uspjeli, bačeni su ili u logor Krndija ili su otjerani u sibirske rudnike), selo je ostalo prazno. Ostali su samo stoka, kuće pune bogatstva i, jasno, groblje. Nada i očekivanja je bilo, da će novi žitelji za sve bogatstvo koje im je za badava ostavljeno, uzdržavati bar groblje izvornih stanovnika, koji su selo u bespuću osnovali 1865.

Nije bilo tako. Godinu za godinom dolazili su nasljednici posjetiti grobove svojih pređa, nailazeći na veliko razočaranje. Radi toga se skupila šaka ljudi iz Kanade i Amerike, koji su odlučili naručiti spomenik tim prvim doseljenicima. Jedan od njih, gospodin **Harald Felder** iz Njemačke, nekoliko je puta putovao u Hrastovac i napravio ugovor s tadašnjim predsjednikom mjesne zajednice, gospodinom **Čuljatom**. Gospodin Čuljat je zahtijevao sav novac unaprijed, iako je društvo ponudilo polovicu od ukupne svote unaprijed, a drugu polovicu kad posao bude dovršen. Gospodin Čuljat je pobijedio i u ljeto 2004. dobio 1.037 kanadskih dolara na ruke. Poslije toga od njega se više ništa nije čulo.

Jedan član društva, koji je poslom putovao iz Njemačke i prolazio blizu Hrastovca, navratio je na groblje, da nam javi, je li

Piše:

Rosina T. SCHMIDT

što napravljeno. I stvarno, pola spomenika je bilo postavljeno. Veliko veselje, a i nada, da će se posao uskoro završiti.

Tri godine kasnije, još uvijek je isto. Gospođa **Anna Bialleck** iz Njemačke, koja je posjetila groblje u travnju 2007., razgovarala je s novim predsjednikom, gospodinom **Milanom Sužnjevićem**, koji joj je obećao, da će do njezina idućeg posjeta dogodine sve biti gotovo. U lipnju ove godine gospodja Bialleck je opet navratila na groblje u Hrastovcu. Ono što je našla, nije bio gotov spomenik (kao što je obećano, dogovoren, naručeno i plaćeno), nego pravi užas. Svi stari nadgrobni spomenici nabačeni su na spomenik i skoro ga zatrplali. Nitko ne zna kako se to dogodilo. Ne zna ni predsjednik Sužnjević, ni njegov suradnik **Mirko Klar**, niti gospodin **Darko Cvetković**, koji je odnedavno odgovoran za groblje. Zbilja? U čitavom se civiliziranom svijetu nadgrobni spomenici štite. Zar samo u Hrvatskoj ne??

A neki od one šake ljudi koji su naručili spomenik, i ovog će ljeta prolaziti kroz Hrastovac. Što će misliti o sadašnjim njegovim stanovnicima? I o Hrvatskoj uopće?•



Sramotna sudbina spomenika u Hrastovcu

HRVATI I HRVATSKA BAŠTINA BOKE KOTORSKE

Pod zemljopisnim pojmom Boka Kotorska podrazumijevamo područje izduženoga zaljeva u južnom dijelu istočne obale Jadranskoga mora. Glavnina Kotorskoga zaljeva nalazi se danas u Crnoj Gori, a Republici Hrvatskoj pripada zapadni dio obale: od ušća Sutorine, to jest Topaljskoga zaljeva, do rta Oštare. Boka Kotorska se sastoji od vanjskoga, središnjega i unutarnjega zaljeva: vanjski obuhvaća Hercegnovski i Topaljski zaljev, središnji obuhvaća Tivatski zaljev, a unutarnjemu dijelu pripadaju Risanski, Marinjki i Kotorski zaljev.

U Kotorskom zaljevu smješteni su otoci: Mamula, Prevlaka ili Cvjetni otok, Gospa od Škrpjela, Otok, Sv. Djordje i Stradioti. Gradovi i luke smješteni na području Boke Kotorske su: Herceg Novi, Tivat, Kotor i Zelenika, a u važnija naselja na rečenom području ubrajamo: Risan, Morinj, Bijelu, Muo, Perast, Dobrotu, Prčanj...

Današnji Risan, nekoć daveno, bio je pribježiste ilirske vladarice Teute, kamo se sklonila poslije poraza od Rimljana. U razdoblju od 476. do 1185., nad Bokom se smjenjuje vlast Bizanta i obitelji Vojsalića, potom Nemanjića od 1185. do 1371., pa hrvatsko-ugarskih kraljeva do 1384., zatim Bosne do 1391., a od 1420. do 1797. Boka se nalazi pod mletačkom upravom i u tomu razdoblju dolazi do njezina trgovinsko-pomorskog razvitka, premda gradovi: Kotor, Perast i Budva – u nekoliko navrata – stradavaju zbog turskih provala.

U spomenutomu razdoblju (1451.) Bokelji u Mletcima ustrojavaju Hrvatsku bratovštinu sv. Jurja i Tripuna, a Mlečani 1482. gube od Turaka priobalje: od Herceg Novog do Risma te Grbalj 1497. Poslije Morejskoga rata (1684.–1699.) i progona Turaka prestaju ratne opasnosti, što dovodi do gospodarskog

Piše:

Ivica KARAMATIĆ

boljstva i kulturnog napredka malih pomorskih naselja u Kotorskom zaljevu, ponajprije Perasta, a razvijaju se i Dobrota i Prčanj. Iza 1797. nad Bokom se smjenjuju različite prijelazne vlade. Austrijsku upravu (1797.–1806.) zamjenit će jednogodišnja ruska uprava, a potom slijedi šestogodišnje razdoblje francuske uprave nad Bokom (1807.–1813.). Poslije francuske uprave Boka ponovno pripada Austriji, kao sastavni dio Kraljevine Dalmacije, sve do 1918. Posljednje spomenuto razdoblje nije poznato samo po tome što je austrijska vlast u Tivtu podignula ratnu luku, koja će odigrati značajnu ulogu u ratnim operacijama tijekom Prvoga

svjetskog rata, već i po Bokeljskoj skupštini 1848. i Bokokotorskomu ustanku mornara 1918. Skupština ondašnjih hrvatskih političkih prvaka iz Boke održana je 13. lipnja 1848. u Prčnju. U Podnesku sa skupštine, upućenom Hrvatskom Saboru, izražena je jedinstvena potpora sjedinjenju hrvatskih zemalja u sklopu austrijske krune te nepodijeljena potpora politici hrvatskoga bana **Josipa Jelačića**. Ustanak mornara austrougarske ratne mornarice zbio se u veljači 1918. u Boki sa stozernim ciljem svršetka rata i uspostave mira na temelju samoodređenja naroda i ne imade sveze s komunističkom revolucijom u Rusiji. Pobuna je u krvi ugušena, a njezini vođe: Čeh, **František Raš** - te Hrvati: **Antun Grabar, Mate Brničević** i **Jerko Šižgorić**, izvedeni su pred prijeku sud i osuđeni na smrtnu kaznu strijeljanjem.

Bokeljska mornarica

Bokeljski su mornari proinjeli slavu Hrvatske na moru veličajnim pomorskim pobjadama nad Turcima, a Bokeljska mornarica je najstarija mornarica na svijetu! Isprva se zvala Kotorska mornarica, a utemeljena je kao bratimska udruga bokeljskih (kotorskih) mornara, po predaji 809., kada su pomorci iz Kotora sudjelovali u svečanom preuzimanju relikvija sv. Tripuna, zaštitnika grada Kotora.

Od sredine 13. stoljeća postaje staleškom udrugom bokeljskih mornara. Najstariji sačuvani Pravilnik bratovštine potječe iz 1463., a na čelu udruge nalazilo se Vijeće članova.

Temeljni cilj bratovštine bio je stručna izobrazba bokeljskih pomoraca, kao i pomaganje siromašnih članova. U prošlosti je mornarica imala značajnu ulogu u ustroju te jačanju bokeljskoga pomorstva, a odigrala je veliku ulogu u izrastanju



Katedrala sv. Tripuna u Kotoru

Boke u značajan pomorsko-trgovački čimbenik na istočnim obalama Jadranskoga mora.

Poslije sloma Mletačke države 1797., udruzi je uglavnom zabranjeno djelovanje. Međutim, 1859. ustrojeno je u Kotoru građansko društvo "Plemenito tijelo Bokeljske mornarice", čiji su članovi bile osobe različitih zvanja. Društvo je 1935., novim Statutom, hotilo obnoviti skrb za napredak bokeljskoga brodarstva i trgovine.

Za talijanske okupacije (1941.-1943.) djelovanje Društva bilo je zaprijećeno, a 1964. donesen je novi Statut i prihvaćen novi naziv društva "Društvo Bokeljska mornarica". Na skupštini u Kotoru 1991., usvojen je Statut koji se vratio temeljnim načelima Bokeljske mornarice u svezi sudjelovanja u Tripundanskim svečanostima. Iste 1991., u Zagrebu je ime Društva preimenovano u udrugu "Hrvatska bratovština Bokeljska mornarica - 809.". To je danas stožerna udruga bokeljskih Hrvata u Republici Hrvatskoj, s podružnicama u: Zadru, Puli, Rijeci, Splitu i Dubrovniku. Rečena stožerna udruga Bokelja na području Republike Hrvatske njeguje danas plemenite izvorne zavičajne tradicije Boke Kotorske te održava tijesne sveze s istoimenom udrugom u Kotoru.

Iz spomeničke baštine

Bogata bokokotorska spomenička baština poglavito je prepoznatljiva u gradu Kotoru. Nedvojbeno, najznačajniji gradski spomenik je katedrala Sv. Tripuna - najstarija hrvatska romanička katedrala,

čiji začetci sežu u daleko 9. stoljeće. Od katedralnih znamenitosti svakako valja istaknuti: Andreacijev sarkofag, ciborij i zlatnu palu (obnovljene 1907.), velevrijednu fresku "Skidanje s križa", moćnik s relikvijom ruke sv. Jakova i moćnik glave sv. Tripuna, lik Krista Svevladara na srebrnoj pali glavnog oltara s likom sv. Tripuna na istoj pali, katedralnu Galeriju, krstionicu iz 8. stoljeća...

Osim katedrale, u Kotoru je poznata i prepoznatljiva crkva Sv. Luke. Natpis na njezinu pročelju govori da datira iz 12. stoljeća, a sagrađena je, također, u romaničkom stilu. Još je monumentalnija crkva Sv. Marije, u romaničkom stilu, posvećena 1221., s glasovitim raspelom od drveta na glavnom oltaru, koje datira iz 1515. Također, građena u romaničkom stilu, u Kotoru se nalazi i crkvica Sv. Ane (nekoć crkvica Sv. Martina). U crkvici je, uz kameni Bogorodičin oltar, sačuvan i kip sv. Martina, napravljen u gotičkom stilu. Uz prelijepu palaču Drago, kotorsko bogatstvo je, zacijelo, i crkva Sv. Mihovila, iz sredine 12. stoljeća, potom Trg oružja s glasovitim tornjem gradskoga sata, zatim "Vrata od mora" ili "Glavna gradska vrata", na kojima dominira uradak u kamenu - "Bogorodica s Djetetom, sv. Tripunom i sv. Bernardinom Sijenskim".

Na ulazu u kotorskiju palaču Bisanti ističe se luneta portal s grbom Bisantija, a uz palaču Grgurina poznata je svakako palača Tripković u Dobroti, s lijepo uređenim salonima. U Perastu se, uz Gos-

pino svetište, ističe glasovita **Poiretova** slika Mandićeva jedrenjaka te u Prčnju slika iz radionice Paola Veneziana "Bogorodica s djetetom". U bogatstvo hrvatske spomeničke baštine Boke izvrsno se uklapaju pobudne riječi blaženoga **Alojzija Stepinca**: "Svaki kamen u Boki Kotorskoj govori hrvatski!"

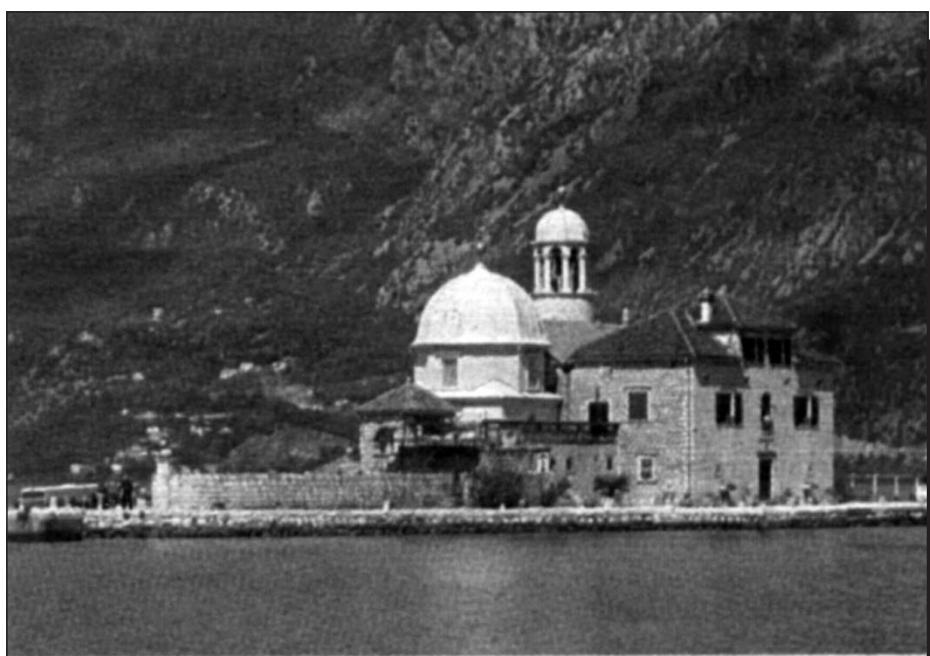
Zaljev hrvatskih svetaca

Bokokotorsko područje se naziva i zaljevom hrvatskih svetaca. S punim pravom, jer je Boka Kotorska Katoličkoj crkvi podarila **sv. Bogdana Leopolda Mandića** i dvoje blaženika: **bl. Graciju iz Mula** i **bl. Ozanu Kotorsku**.

Sv. Leopold Mandić je rođen u Herceg Novom, 12. svibnja 1866. Stupio je u franjevački kapucinski red, a za svećenika je zaređen 1890. Pretežiti dio života provodi u samostanu u Padovi, gdje se istaknuo kao vrstan isповjednik. Umro je u Padovi, na glasu svetosti, 30. srpnja 1942., a u samostanskoj kapelici u Padovi počivaju njegovi ovozemni ostaci. Papa **Pavao VI.** blaženikom ga je proglašio 2. svibnja 1976., a **Ivan Pavao II.** proglašio ga je svecem 16. listopada 1983. Spomendan mu je 12. svibnja.

Bl. Gracija je rođen u Mulu, kod Kotor-a, 27. listopada 1438. Dugi niz godina plovio je kao ribar Jadranskim i Jonskim morem, a prigodom boravka u Veneciji, slušajući gorljivu propovijed svećenika augustinca, odlučuje se za redovničko poslanje i novo životno zvanje, te stupa u augustinski samostan, na brežuljku Orto-ne, kod Padove. U samostanu polaze zavjete i postaje brat redovnik. Na glasu svetosti, umire u Muranu u Italiji, 9. studenoga 1508., a njegovo blaženo tijelo počiva u župnoj crkvi Pomoćnice kršćana u Mulu. Blaženim ga je proglašio papa **Lav XIII.**, 6. lipnja 1889. a spomendan mu se slavi 9. studenoga.

Bl. Ozana Kotorska, dominikanska redovnica, rođena je u Relezima, kod Kotor-a. Kao sluškinja u Kotoru, u uglednoj plemićkoj obitelji, naučila je čitati i pisati te primila dobar vjerski odgoji. U dominikanski samostan ulazi 1514. Na glasu svetosti, umire u Kotoru, 27. travnja 1565., a nezino neraspadnuto tijelo se nalazi u crkvi Sv. Marije. Blaženom ju je proglašio papa **Pio XI.**, 21. prosinca 1927., a spomendan joj slavimo 27. travnja



Svetište Gospe od Škrpjela na istoimenom otočiću

Drugi glasoviti Bokelji

Od poznatijih Bokelja svakako treba spomenuti **Vicka Zmajevića** (1670.-1745.), barskoga biskupa, potom zadarskoga nadbiskupa te, napisljeku, papinskoga vikara za balkanske zemlje pod turškom vlašću. Zmajević, rodom iz Perasta, revno se zauzimao za uporabu hrvatskoga jezika i pisma glagoljice. S tromeđe Skadarskoga jezera spasio je Arbanase od turškoga noža te ih naselio u zadarsko predgrađe, gdje im je sagradio crkvu, osigurao školovanje i dostojan život. Najpoznatija su mu djela: zbirka propovijedi "Razgovor duhovni" iz 1721. i "Zrcalo istine" iz 1720., te drugo polemičko djelo "Razgovor između Srbina i katolika" iz 1721., u kojima nedvojbeno brani katolištvo i hrvatstvo Zadra od pravoslavnih nastajala. Vicko Zmajević je najzaslužnija osoba što se zadarsko zaleđe održalo katoličkim, unatoč pravoslavnim posezanjima. Danas, sjemenište u Zadru nosi njegovo ime. Vicko Zmajević je bio nećak **Andrije Zmajevića**, a njegov brat **Matića Zmajević** (1680.-1735.) ustrojio je snažnu rusku mornaricu, kao ruski admiral, u službi cara Petra Velikoga.

Mnogi ne znaju da je jedini papa hrvatskoga podrijetla **Siksto V.** rodom iz Boke Kotorske, a kršten je kao **Srećko Peritić**. Uz Siksta V., neizostavno treba spomenuti glasovitoga zlatara Tripuna Kotoranina. Kao odabrani zlatar radio je na dvoru **Ivana Groznoga** u Moskvi. Franjevac **Vid** iz Kotora sagradio je 1335. poznati pravoslavni manastir u Dečanima. Od bokeljskih književnika valja istaknuti **Viktora Vidu** i **Franu Alfrevića**, pjesnika, političkog uznika i prognanika **Vjenceslava Čižeka**, te pjesnikinju **Ružicu Orešković**, koja je napisala posebno lijepo stihove o Gospu od Škrpjela.

Sustavno odhrvaćivanje Boke Kotorske

Po povratku iz Boke, mostarsko-duvanjski biskup **mons. Ratko Perić** je izjavio: "Biti katolikom u Boki nije toliko hrabro, koliko je hrabro biti Hrvatom."

Rečena neprijepornost zrcali se i proizlazi iz smišljenih višedesetljetnih velikosrpskih imperijalističkih posezanja za Bokom Kotorskom, što začetke imadu u pretprošlom stoljeću u velikosrpskoj paroli **Vuka Stefanovića Karadžića**: "Srbi svi i svuda!" Godine 1912. objavljena je knjiga stanovitoga **dr. Erdeljanovića** "Crna Gora i Bokelji", u kojoj pisac dos-



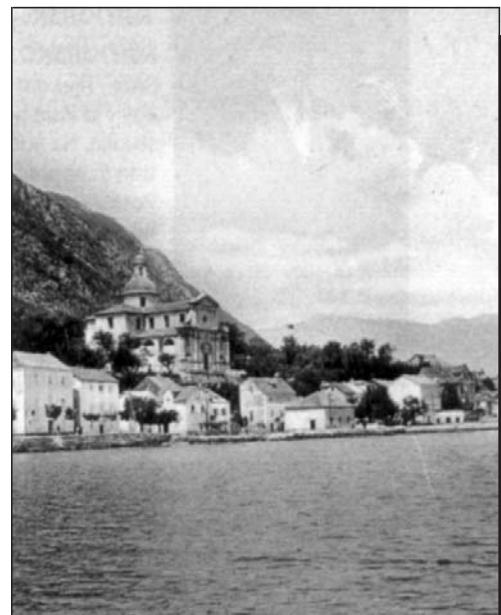
Crkva sv. Jeronima u Herceg-Novom

lovno piše: "Poznato je da su Bokelji vrlo svesni Srbi." Knjiga je devedesetih godina minuloga stoljeća pretiskana u Crnoj Gori, što je bio još jedan perfidni pokušaj assimilacije bokeljskih Hrvata, kao i knjiga "Studija o Boki", objavljena 1999., u kojoj nema ni slova *h* od hrvatske prošlosti Boke, već se spominju "Srbi i srpsko nebo nad Bokom". Prije toga, točnije 1971., hrvatski otpadnik **Milorad Pavić** u knjizi "Srpska drama 16. i 17. veka" piše bjelodane laži o začetcima srpske drame u Boki Kotorskoj te hrvatska crkvena korizmena prikazanja u Boki lažna prikazuje srpskom baštinom, premda je povjesno utvrđeno kako srpska književnost uopće nema renesansno, humanističko ni barokno nasljeđe. A Hrvati Boke su, pak, u davnjoj prošlosti bili sastavni dio Crvene Hrvatske, koja se prostirala od Cetine do Skadra.

Premda Boku s Dalmacijom, samim time Hrvatskom, povezuju prastare pjesme bugarštice te korizmene pjesme istovjetne pasionskoj baštini Dalmacije, u dosadanjim objelodanjenim antologijama o Boki, smisljeno se izbjegavalo istaknuti hrvatski pridjev, pa su izlazile knjige: "Stara književnost Boke" ili "Književnost Boke". Međutim, ohrabruje nedavno izdanje bokeljske Hrvatice, docentice **dr. Vande Babić** "Hrvatska književna baština Boke Kotorske do Preporoda".

Autohtono hrvatsko područje Boke Kotorske čak tri puta je odhrvaćivano tijekom 20. stoljeća: 1918. od **Ante Trumbića**, 1938. od **Vladka Mačeka** te 1945. od komunističkoga zlosilnika **Josipa Broza Tita**, što zorno pokazu-

ju statistički podatci. U Kotoru je 1910. živjelo 69 posto Hrvata, a 1991. samo 7 posto; u Herceg Novom 1910. bilo je 70 posto Hrvata, a 1991. samo 2 posto; u nekoć čisto hrvatskomu Tivtu danas ima samo 23 posto Hrvata. Osim toga, Hrvate Boke uporno žele popravoslaviti pa posrbiti članovi Srpske pravoslavne crkve, poglavito mitropolit **Amfilohije Radović**, unatoč činjenici da Bokelji nisu ni Crnogorci ni Srbi, već Hrvati čisti kao bistra suza! Nu, valja se s pravom nadati da će nakon nedavno uspostavljene crnogorske državne neovisnosti i Crnogorska pravoslavna crkva dočekati svoju autokefalnost (samostojnjost), što bi trebalo, ipak, polučiti konačan prestanak velikosrpskih težnji Srpske pravoslavne crkve za popravoslavljenjen i posrbljavanjem Hrvata u Crnoj Gori.



Prčanj na staroj razglednici



Otok sv. Jurja

Zaključno slovo

Zbog izuzetno bogate hrvatske katoličke kulturne prošlosti, područje Kotorskoga zaljeva ne treba nipošto nazivati "hrvatskom dijasporom", kao uostalom ni BiH, jer je područje Boke Kotorske bilo hrvatsko povjesno ozemlje u sastavu Dalmacije do 1918., stara hrvatska djedovina gorljivih katolika i uzornih domoljuba. I danas Kotorska biskupija podpada pod jurisdikciju Splitske metropolije. Boka danas pripada međunarodno priznatoj državi Crnoj Gori. U skladu s tim dužnost je hrvatske države tražiti od crnogorskih vlasti za Hrvate Boke Kotorske povoljniji položaj nego do sada i ostvaridbu svih manjinskih prava koja imadu, u najmanju ruku, i druge manjine u Crnoj Gori. Republika Hrvatska se treba, također, založiti za puno bolju medijsku povezanost bokeljskih Hrvata s matičnom domovinom Hrvatskom.

Premda su Bokelji puno propatili u obje Jugoslavije uslijed susjedna odhrvaćivanja Boke, najveću su golgotu ondašnji Hrvati doživjeli u vrijeme Domovinskoga rata, kada su s bokeljske strane srbočetnici u jugo-dorama nesmiljeno napadali Dubrovnik, a isto su u Boki mnogi Hrvati bezrazložno bili zatvarani, mučeni, bombe su bacane na hrvatske domove, mnogi su Hrvati iz Boke protjerani.

Dva najjužnija hrvatska marijanska svetišta smještena su upravo u Boki: Gospa od Škrpjela te Gospa od Milosti, ispred Tivta. Svetište Gospe od

Škrpjela nalazi se u Perastu. Ta naša hrvatska Sikstina ustvari je umjetni otok, koga su vjernici u 15. stoljeću podigli od kamenja i ostataka starih brodova u spomen na čudesan povratak Gospine slike na škrpjel ili hrid. U svetištu se osobito ističe, cijeni i čuva čudotvorna Gospina slika, a blagdan Gospe od Škrpjela slavi se u Perastu 22. srpnja fašinadama s čamcima i brodicama, u znak velike zahvalnosti Majci Božjoj za pobjedu nad Turcima 1656. Od drugih bokeljskih osobitosti treba istaknuti kako danas u Tivtu djeluje HKD "Napredak", ustrojeno 1898., kao samosvojno hrvatsko kulturno društvo, koje nije podružnica istoimenoga društva iz Sarajeva.

Hrvatsko kulturno nasljeđe Boke je iznimno, a Boka Kotorska bi danas jamačno imala bogatiju hrvatsku spomeničku baštinu da potres 1667. nije nepovratno razorio mnoge kulturne spomenike. Hrvatska bokeljska spomenička baština danas čini čak 40 posto neprekasnih i 66 posto pokretnih svih kulturnih spomenika u Crnoj Gori!

Za golu opstojnost Hrvata u Boki Kotorskoj najzaslužnija je Katolička crkva! A lijepe crkve i druge spomenike ovoga krasnoga ozemlja trebale bi zacijelo više posjećivati hrvatske školske ekskurzije, jer im je Boka, dakako, bliža i više njihova, u svakom pogledu, od Pariza ili Barcelone.♦

SPOMEN NA BOKU

*Nikad ti ne bih mogao reći zbogom,
zemljo neizrecive ljepote,
dok samac u daljini kročim trudnom nogom
i svaki dan tvoj žudim, što mi ga udes ote.
Nikad ti ne bih mogao reći zbogom.*

*Volim te ko što se voli mrtva draga,
kad umre u času najljepšeg cvata
duše i tijela. Više od svakog blaga
volim ti predvečerja nad vodom
punom zlata.*

*Sva si ko san. U beskrajnoj tišini
sve bliža si očima umornim od zbilje.
Dok topovi riču i gine se u divljini,
ja krotko spuštam pogled na tvoje
tamno bilje.*

*Krotko i sneno kao samostanac,
što prezrevši svijet miluje jedno janje.
Slazi mi duh u planinski tvoj klanac
žudeć da samo tu dovrši svoje sanje.*

*Tu, među brdima, što čuvaju more snova,
najtiše vode od svih voda svijeta,
prelive svih svila, pod odrazom galebova,
i tajanstvene kiše, gdje se vječnost sreta.*

*Volim te bolno, iza spuštenih vjeđa,
tvoje obale puste i kuće praznog oka,
tmaste boje zidova, što vjekova su pređa,
i ulice, kojim prolaze kao sudbina duboka,
žene u crnini i šutljivi siromasi,
i vrtove, iz kojih kao neizrazivi dasi
cvijeće rijetkih boja svaki bol nam gasi.*

*Jer to je tišina, što sputava, da spoji
dušu sa onim, što istina je bilo:
jedina istina u besmislu života,
živjeti s prirodom, vedri ko djeca
što ribe love i hvataju leptire
i prave na vodi krugove, što se šire.*

Frano ALFIREVIĆ (1903. - 1956.)

U ČAST JEDNOGA SJAJNOG NACIONALISTIČKOG NARAŠTAJA: RAZGOVOR S ANKOM RUKAVINA

Svi je zovemo *Anka* i oslovljavamo je s *ti*. Dočekuje nas s „Djeco moja, dušo ..., došli ste mi. Kako ste ...!“ Grijе nas svojom iskrenom toplinom, no još više čvrstim integritetom, jasnim pogledima, angažiranim stavovima. Iza jednostavnosti i srdačnosti su životna energija i principi.

Gospođa Anka Rukavina inženjerica je poljoprivredne. Živjela je u nekoliko zemalja, puno radila, puno učila. Govori nekoliko svjetskih jezika.

A Hrvatska je ključni dio njezina bića. Sve hrvatsko intenzivno je i danas zanima – susreti, razgovori, dnevnapolitička zbiranja, knjige, kazalište, koncerti.

Na ovaj smo je razgovor jedva nagovrili („*Što je vama, pa nisam ja ni u čemu važna!*“). Molili smo je sa svih strana, uverjavajući je da je svjedokinja svoga vremena. Da smo joj rekli da je smatramo junakinjom, jer je u teškim je vremenima spašavala ljudske živote, da je osobita jer je sigurno jedna od prvih hrvatskih žena iz seljačke kuće koja je stigla na sveučilište, da nas oduševljava svojim smirenim idealizmom.

• Gospođo Rukavina, nosite ličko prezime – je li Lika Vaš zavičaj?

Da, rođena sam u Sv. Roku, u zaseoku Klanac Pucalovića, u zadruzi oca **Ivana** i strica **Stipana Rukavine**, i to 1916. godine. Otac je već prije mog rođenja, tijekom rata, bio poginuo, a majka se dvije godine kasnije preudala u Lovinac. Živjela sam između strica Stipana, bake **Ike Sekulić** te mamine nove obitelji **Šarić**.

U tim se kućama - kao i u cijelom sveto-ročkom i lovinačkom kraju – teško radilo, bilo je puno djece a malo kruha, no u obiteljima je vladala sloga i poštenje, i moje je djetinjstvo bilo sretno. U Sv. Roku sam oko kuće čuvala janjce, a kasnije sam, kada sam s polaskom u školu preselila k majci u Lovinac, u velikom Polju Periginom čuvala blago te počela već pomalo raditi i u kući. Išlo se u Velebit, u drva, ili u branje malina, poznavali smo sve naše šume i stijene, pa smo mi djeca znali

Razgovarala:

prof. Maja RUNJE

prevrtati kamenje i tražiti riđovke i poskoke - toliko je Velebit bio naš dom! A zime! Živo se sjećam Velebita pod snijegom i naš odlazaka na ponoćku kroz snijeg, u svijetlim noćima, s blistavim sjajnim zvjezdama na našem nebu.

• Tridesetih je godina na Sveučilištu bilo veoma malo djevojaka. Kako ste Vi, k tome kao seljačko dijete, uspjeli studirati?

U Lovincu smo imali četverogodišnju



Anka Rukavina u Rimu 1947.

školu, s petim, opetovnim razredom. Moja je obitelj bila odredila da ja napustim školu nakon trećeg razreda, jer im se činilo da dovoljno dobro pišem i čitam – uvečer bih naglas svojima i susjedima čitala narodne pjesme iz našeg Pismara. No, u mojoj trinaestoj godini, 1928., moja je tetka **Matija Ćipin**, sestra moga pokojnog oca, koja je kao udovica živjela u

Splitu radeći kao podvornica u jednom uredu, odlučila da bi me uzela k sebi te me pokušala zaposliti ili dati u kakav zanat. Majka se tada savjetovala s našim dobrim i dragim plovanom popom **Milom Štimcem**, kojeg se uvijek pitalo u ozbiljnim prilikama, a onda je obitelj prodala ovcu za trošak te me jednog dana posjela na vlak za Split. To je za mene bio težak korak, jer nam je Split tada bio dalji negoli nam je sada Australija.

Nisam imala četvrti razred pučke škole, pa ni u Splitu ne bih bila mogla napredovati i ići u zanat da me nije jednog dana – u ličkim opancima ijadno ličkoj kikljici – u splitskom Đardinu, dok sam osamljena čekala tetku da dođe s posla, opazio don **Drago Bosiljevac**, vjeroučitelj na Splitskoj muškoj realnoj gimnaziji. Po razgovorio je sa mnom, a zatim je išao razgovarati s tetkom **Matijom**. Omogućio mi je polaganje četvrtog razreda, a onda me smjestio u samostan časnih sestara Kćeri Božje ljubavi u Supetu na Braču, da nastavim školovanje. Kasnije sam prešla u Splitsku građansku školu, pa onda i u Realnu gimnaziju, gdje sam 1938. maturala.

• Kako ste se susreli s politikom?

U Lici se svatko susretne s politikom. Srbi iz Raduča prolazili su uz kuću moje bake Ike kad bi išli na sajam u Lovinac, te sam već kao maleno dijete osjetila da se potiho izbjegavamo. Bili su malo drugačiji odjeveni, govorili su nešto drugačijim jezikom, a pozdravljali su s *dobar dan*, umjesto našeg *valjen Isus*. Zvali smo ih Vlasima, dok smo sebe nazivali Bunjevcima – južna i srednja Lika naseljene su na samom kraju 17. stoljeća, nakon oslobođenja od Turaka, hercegovačkim Bunjevcima – no ključno je bilo to da smo osjećali da njihova država nije naša država. Nakon smrti **Stjepana Radića** među nama je zavladalo otvoreno neprijateljstvo, a ideja antijugoslavenstva je postajala sve zrelijom. Državni teror prema seljacima jačao je naše uvjerenje da nam treba samostalnost. Sjećam se da je, možda nekako oko

1930.. ili 1931., država vlakom slala pomoć u brašnu u Lovinac i da se ta pomoć dijelelila isključivo Srbima. Kasnije im je u zakovanim sanducima slala i oružje.

Naši su se ljudi masovno iseljavati. Već su dječaci odlazili na rad u ciglane i u pilane po cijeloj tadašnjoj državi, a najbolji i najspasobniji muški članovi obitelji selili su u Sjevernu ili u Južnu Ameriku. Ti su mi odlasci i rastanci ostali u sjećanju kao veoma bolni i tužni, poput sprovoda, jer svih smo osjećali i znali da se odlazi zaувijek.

Iz Splita nisam često dolazila kući jer nije bilo novaca, pa je bilo prošlo i dvije godine prije negoli sam prvi put opet došla u Sv. Rok, no sjećam se da sam se svaki put susretala sa sve jačim i jasnijim političkim stavovima ljudi. Kući je dolazio i dr. Mile Budak koji je puno značio selu i ljudima. Inače, znao je za sve nas mlade iz Sv. Roka koji smo se gdje školovali te ču kasnije, kao studentica u Zagrebu, biti jako ponosna kada budem zagrljena s njim prolazila Jelačićevim trgom, dok me poznanici i prijatelji budu sa zavišću promatrali.

No, i u Splitu su ljudi imali jasne političke stavove. Sjećam se kako su nas đake nakon uvođenja diktature, 1929., tjerali da se upišemo u Jugoslavenski sokol, no tada je moja tetka išla direktoru gimnazije i rekla mu da bi me radije vidjela mrtvu negoli u Jugoslavenskom sokolu. U gimnaziji smo se mi, učenice, često pod odmorima sporile oko političkih stavova. Već krajem dvadesetih čula sam za političko djelovanje Ante Pavelića, a ranih tridesetih, nekom prilikom, kada sam bila ušla u jednu trgovinu, na Lušcu, čula sam da se izgovara i spominje ŽAP. Osjetila sam, bez puno razmišljanja, da je to program koji ču prigriliti dušom i srcem.

Sjećam se u Splitu javnih nastupa dr. Josipa Berkovića, Ede Bulata, Paška Kaliterne i drugih. Đački pokreti su bujali. Križare su vodili Isusovci, a domagojevce pater Bonifacije Perović.

• Kako ste doživjeli Zagreb, nakon dolaska, 1938.?

Pri dolasku i smještaju pomagale su mi domagojke koje su već studirale u Zagrebu. Stanovala sam u prvo vrijeme u studentskom domu u Visokoj 10, a od kraja 1940. u domu Muslimanskog kulturnog društva „Narodna uzdanica“, u Tomaši-



Ustaška sveučilišna mladež pred Sveučilištem 10. travnja 1941.:
Slavko Kvaternik se rukuje s Ankom Rukavinom

ćevoj ulici 12.* Voljela sam naše muslimane. Poštivali smo se i među nama nije bilo nikakvih razlika. Inače, bila sam siromašna, uzdržavala sam se većim dijelom instrukcijama, no to mi nije previše smetalo. Bilo mi je jedino žao da nisam bila mogla upisati Medicinu. Morala sam se odlučiti za Agronomiju, koju je bilo moguće brže i lakše završiti. Tješila sam se da ču nakon diplome ići u Liku i raditi na melioraciji velikih polja, vriština. te tako pomoći siromašnim ličkim seljacima.

• A Deseti travanj 1941.?

Deseti travanj je svakako predstavljaо vrhunac moga životnog puta! Ostvarenje hrvatske države bilo je doista ispunjenje sna mnogih generacija. Ljudi svih naših krajeva i najrazličitijih slojeva dali su sve od sebe da uzdignu i sačuvaju Državu.

Tijekom četiri godine Nezavisne Države Hrvatske bili smo svjedoci i niza tužnih okolnosti. Neizmjerno nas je boljela talijanska okupacija velikog dijela našeg teritorija, provođenje glupih i strašnih njemačkih rasnih zakona – sramila sam se kad bih vidjela Židove da nose žutu zvijezdu - no bio je rat i nismo imali puno mogućnosti birati saveznike.

Tijekom 1941. i 1942. radila sam kao činovnica u Osobnom uredu Poglavnika te u Cenzuri na Glavnoj pošti. Bila sam, već od ranije, članica Ustaškog pokreta, surađivala sam u Ustaškom sveučilišnom

stožeru, no nisam imala niti jednu istaknutiju dužnost. Od 1943. intenzivnije sam se posvetila studiju te sam 1944. diplomirala. Profesor Ivica Šnalceļj zadržao me kao asistenticu, tako da sam kraj rata dočekala radeći na Fakultetu.

Na ovom mjestu želim reći da me žalosti i čudi kada vidim da se ustaštvu blati, a osobito me zaprepašćuje kad čujem da nas proglašuju fašistima. To može govoriti samo netko tko ne zna baš ništa o onome što se ovdje doista događalo, ili netko vrlo zlonamjeran. Fašisti su bili naši neprijatelji, a ne naši prijatelji ili uzori! Tek kada je Italija kapitulirala, malo smo odahmuli! Ustaštvu je bio samostalni pokret koji se borio jedino za interes hrvatskog naroda. Ustaški vojnici i časnici bili su časni ljudi, idealisti, spremni dati sve od sebe za obranu svog doma i Države.

• Sjećate li se napuštanja Zagreba?

Zagreb sam napustila 6 svibnja u velikoj skupini hrvatskih ustaških sveučilištarki – mislim da nas je bilo oko šezdesetak - u vagonima koji su bili priključeni bolničkom vlaku PTS-a te u kamionima kojima se prevozila bolnička opskrba. Sjećam se da je tom prilikom vodstvo bila preuzela Edita Benda umjesto zapovjednice Hrvatske ženske ustaške sveučilišne mladeži Ivone Latković (Dončević), koja je bila krenula drugim putem kako bi nas negdje dočekala. Pratilo nas je



Danijel Crljen, Anka Rukavina i pomoćnici nakon
Crljenova spašavanja iz logora 1946.

nekoliko kolega koji su bili zaduženi za našu skrb. To su bili **Ante Fulgozi, Nikola Jerbić, Nenad Pliveljić i Milovan Šarić**. Prema sjećanju Nenada Pliveljčića našu su skupinu činile: **Ama Ajzenhauer, Šonja Asić, Edita Benda, Dragica Brzica, Slavica Brzica, Ksenija Buljević, Kaja Cepak, Ljerka Cvek, Zlata Dukarić, Mandica Dulčić, Margita Dulčić, Ivanka Fabijanić, Senja Grubišić, Ivana Hanjski, Eda Hedl, Ljubica Horvat, Zdravka Majer, Mada Hunjet, Desa Kaštelan, Neda Kaštelan, Smiljka Kaštelan, Nevenka Kindy, Ružica Knežević, Zdenka Kolaković, Dragica Lasta, Ljiljana Lepeš, Mirjana Lepeš, Neda Madirazza, Mira Malenica, Vlasta Malenica, Marija Mandarić, Zorka Mandarić, Olga Maksić, Ankica Matković, Maja Miletić, Beba Mioč, Mira Padić, Zdenka Palić, Zlata Palić, Virginija Pilipić, Mara Podnar, Đurđa Poldručić, Slavica Pović, Kruna Radić, Nada Rehak, Anka Rukavina, Olga Slunjski, Mica Stanišić, Ines Sušec, Katica Šeprović, Nada Šetinc, Zdenka Šetinc, Angela Šikić, Marijana Šikić, Fina Tomljenović, Ružica Tomljenović, Božena Votoubal, Blaža Vratarić, Mila Vučevac, Olga Wagner, Marica Zoranić i Ivanka Živko.**

Skupina se na nekoliko mjesta silom okolnosti dijelila, a prošle smo kroz brojne opasnosti i pogibelji. Na jednom

nas je mjestu dočekala vatra Rusa i partizana te smo u okrušaju izgubile prijatelja **Branka Radića**. Kasnije su se pojedine djevojke našle u grupama koje su izručene, no druge su imale sreću da su našle na naše vojnike koji su nam u određenom trenutku pomagali i hrabriili nas za teški marš kroz šumu. Zatim smo imale sreću da nas engleski vojnici u jednoj prilici zaštite pred partizanskim ruljom, koja je djevojke počela zlostavljati, trgajući im odjeću, u potrazi za vrijednim predmetima. U drugoj prilici, u Kruppendorfu, 10. svibnja, na samo Spasovo, pomogao nam je engleski jezik pukovnika **Madirazze**, čija se kći također nalazila u našoj skupini – sam pukovnik Madirazza toga je dana predan partizanima – a jednu je skupinu, nekoliko dana kasnije, zaštitio jedan engleski major koji je slušao kako djevojke i drugi ljudi pjevaju Gospine pjesme, što ga je potaklo da odbije izručenje, nakon što su partizani opkolili zgradu u kojoj su djevojke boravile.

• Kamo Vas križni put vodi dalje?

Na blagdan Duhova, 20. svibnja, naša je kolona iz Kruppendorfa krenula na dugi put prema Italiji, koji će trajati gotovo dva mjeseca. Od mjesta do mjesta, od logora do logora, bez higijene i lijekova, uz nikakvu, lošu ili pokvarenu hranu. Mnogi će na tom putu teško oboljeti, osobito djeca. Gospodji **Đurđici Crljen** umrla je četverogodišnja **Danijela**, a osmomjeseč-

na **Jadranka** dugo je lebjela između života i smrti.

U Fermo, koji će duže vrijeme biti naš logor, stigli smo 10 srpnja. Bili smo izmuceni i gladni, bez igdje ičega, a našli smo se na golom betonu prljavih hala napuštene tvornice. U sljedećim smo mjesecima, kao što je poznato, uspjeli organizirati podnošljivi život, no u sebi smo nosili veliku i otvorenu ranu te plakali za Hrvatskom i za svojim ranjenim obiteljima. U komunističkim i četničkim progodima gotovo je svatko od nas bio nekoga izgubio.

• Nakon Ferma smješteni ste u Grottaferrati:

Rektor Hrvatskog sveučilišta **dr. Stjepan Horvat, prof. Dušan Žanko** te predsjednik Hrvatskoga crvenog križa **dr. Juraj Rebok** obraćali su se na sve strane, pa i Sv. ocu Papi, izlažući teške prilike hrvatskih izbjeglica, osobito djece i mlađeži. U tom je smislu odmah reagirao **fra Dominik Mandić**, koji je u to vrijeme u Rimu bio generalni definitor Franjevačkog reda, te je organizirao mnogostruku pomoć. Njegovim zalaganjem mi, sveučilištarke, smještene smo u jesen 1945. u ženski samostan Grottaferattu, u predgrađu Rima. Uskoro smo se zatim gotovo sve uspjele upisati na Rimsko sveučilište. Neke su djevojke nastavljale studije započete u Zagrebu, a druge, koje su već bile diplomirale, poput mene, započinjale su novim studijima. Nadale smo se da ćemo možda moći ostati u Italiji i bile smo prionule učenju. Grottaferrata je tijekom sljedeće dvije godine za nas tako postao dom, u kojem smo nakon dugog vremena opet doživjele izvjesnu sigurnost. Sve mi, mlađe žene, cijeli smo život ostale zahvalne našem fra Dominiku Mandiću.

• Poznat je Vaš podvig iz Ferma, kada ste iz zatvora oslobodili Danijela Crljena:

Ne smatram to podvigom. Jednostavno, našla sam se na tom mjestu i smatrala sam da moram dati sve od sebe da spasim ljudski život. Nije se radilo samo o tome da bi prof. Crljen nakon izručenja bio ubijen, već da bi bio izložen strahovitim mučenjima, kojima su komunisti redovito izvrgavali svoje žrtve.

Prof. Crljena uhitile su engleske vojne vlasti u našem logoru u Fermu, u srpnju



Godišnji susret bivših zagrebačkih ustaških sveučilištarki u iseljeništvu
(Buenos Aires, 1965.)

1946., te ga provele u mjesnu karabinjersku postaju, da tamo bude do izručenja, a koje se moglo očekivati svaki trenutak. Svakodnevno sam u zatvor pratila njegovu ženu kako bih joj bila podrška, no u isto sam vrijeme grčevito i pažljivo nastojala uočavati svaku i najmanju pojedinost koja bi pritvoreniku mogla omogućiti bijeg i spas. Surađivala sam s braćom **Ivom** i **Jožom Vidovićem** te s četvoricom mladih hrvatskih časnika - **Šucem**, **Stipom**, **Maksom** i **Željkom** - koji su spašavanje izveli izravno, tako da su se noću spustili u dvorište postaje. Nikada nisam saznala prava imena ovih vojnika. Tada ih radi veće sigurnosti nisam željela znati, a kasnije nas je život razdvojio i nikada se više nismo susreli.

• Organizirali ste i spašavanje Dušana Žanka te desetak drugih Hrvata iz zatvora *Regina Elena* u Rimu...

Prof. Žanko uhićen je, skupa s četrdesetak drugih ljudi, u noći, 20. travnja 1947. Tom je prilikom engleska policija tenkovima opkolila logor Fermo te naoružana strojnicama, uz pratnju jugoslavenskih agenata Ozne, pretresla sve nastambe. Uhićenja naših ljudi bila su počela već tijekom ožujka, prvo u Genovi, gdje je uhićeno desetak Hrvata u samom času ulkcavanja u brod koji je odlazio u Južnu Ameriku. Početkom travnja bio je zatim jednog dana naglo opkoljen Zavod sv. Jeronima te je tom prilikom uhićeno oko stotinu osoba koje su se nalazili u blizini Zavoda.

Poznato je da je ove akcije predvodio engleski major **Stephen Clissold**, čovjek koji je uoči rata na Sveučilištu u Zagrebu radio kao lektor engleskog jezika te koji je tako dobro osobno poznavao naše prilike i mnoge naše ljude. A ovi su napadi na nas, iscrpljene izgnanike – dvije godine nakon gubitka Domovine i Države, te nakon tisuća ubijenih na Bleiburgu te drugih tisuća koji su patili po strašnim logorima i zatvorima – bili težak i nerazumljiv udarac.

Nakon zatvaranja ove skupine uporno smo se počeli borili kod engleske vojne policije za dozvole za posjete, a ja sam se lažno predstavila kao sestra jednog od uhićenika kako bih u zatvor ulazila jednom tjedno, kako je bilo dozvoljeno. Prilikom tih posjeta redovito smo dvořištem prolazili kroz dvored stražara koji su nam uperenim strojnicama određivali smjer kojim trebamo ići, a prilikom ulaza u prostoriju za posjete pregledavali nam torbe, zavežljaje i džepove, te budno pazili na svaki naš pokret.

Činilo se da uopće ne postoje izgledi za spas i bijeg. Ipak, nisam se mogla pomiriti s tim da se dignu ruke i da ovi nevini ljudi budu izvragnuti strašnom stradanju. Svaki sam dan dolazila na periferiju grada gdje se nalazio zatvor *Regina Elena*, obilazila debele zidine na kojima su bili postavljeni gusti kolutovi bodljikave žice, te sam razmišljala o mogućnostima spašavanja. Uskoro sam utvrdila da su naši smješteni na drugom katu i da su prozori njihovih ćelija okrenuti prema šumici. Uz sam zid vo-

dio je uski poljski put, uzduž njiva zasijanih pšenicom.

Ukratko, sljedećih sam se dana povozala s mladim vojnicima **Dragom Kenderićem** i **Ljubom Prskalovićem**, kojima je borba za Hrvatsku bila smisao života i u koje sam se mogla potpuno pouzdati. U zatvoru sam se obratila bojniku **Josipu Biošiću**, za kojeg sam tada bila čula da je bio najmlađi ustaški bojnik, što je samo po sebi već govorilo o njegovoj ozbiljnosti i hrabrosti, te s njim dogovorila da unutar zatvora započnu piljenjem željeznih rešetki, pilom koju smo bili uspjeli umjeti u zatvor. U noći 31. svibnja 1947. bojnik Biošić palio je šibice u dogovorenim razmacima kao znak za početak akcije, te je kroz zatvorski prozor spustio špagu. Stoeći na Draginim ramenima Ljubo je rezao žice, kroz prorez provukao dugačku granu kojom je privukao špagu te na nju privezau debeli konop. Zatvorenici su konop digli i svezali na rešetke prozora, a Ljubo i Drago, uz pomoć tri hrvatska mornara koji su tu večer pridružili spasavanju, nategnuli su konop prema šumici. Niz konop su se doista sljedeći trenutak spustili **Ante Skelin** i prof. Žanko, a zatim i osmorica drugih zatvorenika. Od spuštanja po konopu zadobili su na rukama teške ozljede, no bili su slobodni. Jedan zatvorenik, veliki župan **Jurica Marković**, koji se radi svoje krupne građe te noći nije uspio provući kroz rešetke, bio je kasnije izručen Jugoslaviji i ubijen.

• Kako ste doživjeli odlazak iz Europe?

Na stari brod za prijevoz vojnika „Santa Cruz“ ukrcala sam se, skupa s drugim djevojkama, u Napulju, na Staru godinu 1947. Naš zaštitnik fra Dominik Mandić kupio nam je tom prilikom svakoj nove cipele te za put dao pedeset dolara. – Odlazak je bio neopisivo bolan. Sjećam se da od tuge nisam mogla izustiti ni rijeći. Znali smo u kakvim je ranama Hrvatska, na obzoru nije bilo nikakve nade, a osjećale smo da odlazimo zauvijek.

• U Argentini ste živjeli sve do prosinca 2004. ?

Ispوčetka je bilo veoma teško. Doduše, već u luci nas je dočekalo mnoštvo Hrvata – padre **Perović** nam je već s pristaništa,

kad nas je ugledao na palubi, vikao :“Ne, brinite, imate smještaj!“, no svi smo bili izmučeni i žalosni, a uz to i bez igdje ičega.

Argentina nikome nije priznavala školske svjedodžbe i svi smo počeli kao radnici. Sjećam se da smo **Dolores Bracanović**, zapovjednica Ženske usataške mladeži, koja je bila profesorica njemačkog jezika, i ja, radile u stražnjoj prostoriji jednog velikog dućana, gdje smo cijeli dan krpale vreće. Meni je to još nekako i išlo, no trebalo je vidjeti Dolores! Bila je iz dobrosjeće dubrovačke gosparske obitelji te se doista mučila s prašnjavim vrećama, velikom iglom i špagom! No, sve smo strpljivo podnosile svoju sudbinu. Uvijek smo mislile na to koliko je nevinih Hrvata ubijeno na strašnim stratištima, te koliko ih je tih godina još trpjelo po zatvorima i jezivim logorima.

Mi, sveučilištarke, nastojale smo i dalje ostati skupa, pa smo uz garanciju naše velike i nezaboravne sestre **Bogoljube Jazvo**, dugogodišnje provincijalne sestre Hrvatske provincije Sestara milosrdnica, koja je u Buenos Airesu već opet bila predstojnica jedne redovničke kuće, te uz pomoć jednog darovatelja, iznajmile veću kuću u ulici Yerbal. U toj smo kući više godina živjele zajedno, u slozi i zajedništvu. Kućom je prvo ravnala Dolores Bracanović, a kada se ona odselila, brigu sam preuzeila ja.

Djevojke su se sljedećih godina počele udavati ili su nalazile bolje poslove, pa smo se vremenom ipak selile u svoje stanoве, no uvijek smo, i kasnije, ostale vrlo povezane, redovito smo se sastajale i suradivale – karitativno, poltički, privatno. Sama sam kasnije dobila posao u jednom kemijskom laboratoriju. Cijeli sam radni vijek jako puno radila, nastojeći financijski pomagati svojoj obitelji u Domovini.

A sve smo se politički nastavili boriti. Borili su se i drugi Hrvati, u cijelom svijetu. U svima nama se ponovno rađala i jačala nuda da nas Bog ne će ostaviti te da čemo Hrvatsku uspjeti ponovno obnoviti.

• **S kakvim ste se osjećajima vratili u Hrvatsku?**

Prvi put sam došla 1991. Od trenutka kada sam u Frankfurtu ušla u hrvatski zrakoplov, nisam više mogla susprezati suze.



Anka Rukavina u demonstracijama pred HNK u Zagrebu 2008.

Kad sam stupila na hrvatsko tlo, još sam se jednom rodila! Hrvatska je tada bila napadnuta i veliki je dio njezinog teritorija bio zaposjednut, no iz svega je bilo vidljivo da među ljudima vlada veliko zajedništvo. Prilikom toga prvog dolaska bila sam kod sestre u Černi kraj Vinkovaca i tamo sam čula kako se pjevaju „Čavoglave“. U zraku se osjećala snaga i odlučnost! Imala sam povjerenja i u predsjednika **Tuđmana**. Možda je neobično da smo osjećali lojalnost prema jednom nekadašnjem partizanu, no to je činjenica. Bili smo uvjereni da misli ozbiljno i da je oko sebe uspio okupiti većnu naroda.

Kad sam 2005. vidjela da će se moći seliti, vratiti se u Hrvatsku, osjećala sam neizmjernu sreću. U Argentini sam ostavljala prijatelje i cijeli jedan život, no Hrvatska je u mom životu uvijek bila iznad svega, te je mogućnost da u njoj provedem posljednji dio svog života bio neizmjerni dar.

• **Što još želite sebi? A što želite Hrvatskoj?**

U Hrvatskoj sam doživjela puno pažnje sa strane svojih nećaka i pranećaka te drugih članova obitelji. Susrela sam nekoliko starih prijatelja koje nisam bila vidjela gotovo šezdeset godina, a upoznala sam čak

i nekoliko novih prijatelja. Putovala sam Hrvatskom i vidjela mnoga mjesta i krajeve. U Domu umirovljenika gdje sada stanujem, dobro mi je. Sa svime sam dakle sretna i zadovoljna.

Sebi sada još želim da mirno umrem te da budem pokopana u Svetom Roku. Da zauvijek otpočinem pod našim Velebitom, pod njegovim Svetim brdom.

Hrvatskoj želim da što više njenih ljudi budu onakvi su bili ljudi u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj: dobri, čestiti i hrabri. Neka budu puni ljubavi za svoju subraću i susestre te potpuno odani svojoj Domovini. Da Hrvatska može dalje napredovati, u sigurnosti i sreći.

* Upravo dok smo bilježile ovaj razgovor, javio nam se mladi znanstvenik, povjesničar gospodin **Zlatko Hasanbegović**. Propitivao se za Anku Rukavina zato jer je u svojim istraživanjima u Državnom arhivu u Sarajevu, pregledavajući gradu Muslimanskoga kulturnog društva „Narodna uzdanica“, našao dokument u kojem se spominje njezino ime. A radi se o pismu male skupine komunistički orientiranih studenata kojeg u ožujku 1941. pišu upravci Društva u Sarajevo, tražeći da se studenticu Anku Rukavina i studenta Ćazima Tubića izbaci iz studentskog doma zato jer su u menzi doma u Tomašićevoj pjevali nacionalističke pjesme u čast Anti Paveliću.

IZ HRVATSKE IZBJEGLIČKE KRONIKE:

OTMICA ZATVORENIKA IZ TALIJANSKE TAMNICE U FERMU – SPAŠAVANJE IZ ENGLESKE TAMNICE «REGINA ELENA» U RIMU (VI.)

U pomanjkanju medicinskih sredstava i truna liječničke pomoći, Iva je prihvatio savjet jedne osobe iz ambulante, prema kojemu se može izazvati napadaj žući s visokom temperaturom, ako se jede sirovi krumpir. Iva je smješta nabavio desetak osrednjih krumpira, dobro ih oprao i spremio u papirnatu vrećicu te nestrljivo očekivao moj povratak iz Ferra. Osim **Durdice**, ja sam bila jedina osoba iz logora, kojoj su karabinjeri dozvolili da posjeti prof. C. te, prema tome, i jedina osoba, koja je imala koliko toliko izgleda, da mu dostavi krumpire. Kako se je radilo o vremenu i kako bi već sutra moglo biti kasno, to je trebalo te iste večeri unijeti krumpire u ćeliju i reći prof. C. o čemu se radi. Ako to uspije, on je sutra u bolnici, a onda je za njega lako.

Dan je već bio pri kraju i da bih stigla u Fermo za sunca, morala sam čim prije na put. Rasplinuše se moje nade o odmoru i snu. Iva mi je donio punu porciju toplog bijelog čaja i dobar komad pravog, pravcatog kruha. Moram se, reče mi, prije polaska okrijepiti, jer «vreća prazna ne stoji!» Čaj je bio dobro zasladden i s užitkom sam gasila žđ od cijelog dana, dok je Iva razlagao «stručne» upute za moju misiju, o čijem ishodu ovise život jednog Hrvata. Krumpire, naravno, nisam mogla unijeti u ćeliju, a da ih na neki način ne sakrijem. U tu sam svrhu, na vrlo brzu ruku, sašila platnenu vrećicu, koju sam umetnula u nabore haljine. Na haljini sam razasila šav toliko, da rukom mogu dosegnuti krumpire, a da ne moram podizati suknu. Tako opremljena, krenula sam na put.

Sunce je još obasjavalo samo vrhove brda, dok je cijela dolina Tene bila u sjeni. Uspinjala sam se istim puteljkom, kojim sam malo prije silazila u logor, nastojeći da dostignem sunce, no ono je bilo brže od mene i uskoro nestalo za horizontom. Nađoh se na glavnom trgu grada, kad se je već spuštao prvi sumrak i u izlozima pale prve svjetiljke. Zakrenuvši s trga prema postaji, vidjela sam stražara pred ulazom i požurila što sam brže mogla, da stignem prije nego što zatvori vrata. – «Que succede?» – pitao me je stražar u čudu, kad se nađoh pred njim s dušom na jeziku.

Što od užurbanosti, što od živaca, ostala sam bez daha i riječi. U neprilici pred stra-

Piše:

Anka RUKAVINA

žarom, počela sam plakati te jedva promucala, da će noćas odvesti «mio fratello», i molim ga, da me na čas pusti k njemu. «Adesso no, adesso e troppo tardi!», rekao je odlučno stražar. – «Per piacere, signore, per piacere!» – molila sam – «No, no, e impossibile!».

Stražar je ustajao u odluci, da me neće pustiti u postaju, a ja sam ustajala stojeći pred njim, i na sve što je rekao, samo sam kroz suze ponavljalja: «Per piacere, signore, per piacere, soltanto mezzo minuto!» – Konačno je počeo kolebatи. Oklijevao je, nije znao što bi počeo, ušao u



hall i ogledao se za još nekim, ali u cijelome prizemlju nije bilo nikoga. S prvog kata je dopirao glasni žamor, zvečkanje tanjura i čaša, karabinjeri su bili pri večeri. Izšao je tada pred vrata, pogledao na jednu i drugu stranu ulice, pa kad je viđio da sam sama, da me nitko ne prati, ne slijedi, ne čeka, zaključio je, da će me se najbrže riješiti, ako me pusti da uđem.

Lijeko krilo vrata već je bilo zatvoreno, a desno na pola pritvoreno. – «Entrate!» – reče mi i zatvori do kraja vrata. Prihvatio me je za rukav i vodio kroz hall. – «Attenti, le scale, attenti qui, attenti qua!» – i nađoh se pred ćelijom. Jedan snažni potez željeznog zavora i vrata se otvorile toliko, koliko je bilo dovoljno da prođem. U ćeliji nije bilo svjetla. Prof. C. je stajao nasred ćelije; nije mogao vjerovati, da sam to ja,

najmanje se je mogao meni nadati u to doba. Rekla sam mu, da sjedne na krevet, a ja sam se smjestila do njega kako mi je bilo najspretnije, da izvadim krumpire, a da to stražar ne primijeti. Dok sam mu govorila što mu dečki poručuju i što mora učiniti, vadila sam krumpire iz vrećice i ostavljala ih na krevetu. Sve je bilo gotovo u roku od jedne minute, kad sam izletila iz ćelije i produžila prema izlazu. – «Attenti, le scale!» – rekao je opet stražar, ne služeći, da sam ja već dobro provjerila koliko ih ima i koliko su udaljene jedne od drugih. Zatvorio je ćeliju, izšao iz zatvoreničkog odjela i upalio svjetlo u hall-u. Ja sam već stajala kod izlaznih vrata i pomno promatrala bravu. Stražar je lijevom rukom podigao malu metalnu polugu na donjoj strani brave, desnom zavio nazubljeni kotacić na njezinu desnou kraj, i vrata se otvorile jednostavno i lako. – «Mille grazie, signore, mille grazie!».

Netom sam izšla iz postaje, stražar je zatvorio vrata. Sišla sam niz ulicu brzim korakom do prvog ugla, a zatim trčeći što su me noge nosile, da što prije izađem iz grada i zamaknem u prvom vinogradu i mraku. Kad sam primijetila, da je oko mene tišina, da me nitko ne slijedi, malo sam se smirila i odahnula, a zatim što prije u logor. Kakvo olakšanje, kad se nađoh unutar ograde logora!

Sretan ishod ove misije potaknuo je Ivu, da cijelu stvar što preciznije organizira, kako ne bi propustio ništa, što bi moglo pridonijeti uspjehu pothvata i kako bi se prof. C. već sutradan našao u bolnici. U tu svrhu је ja slijedećeg jutra otići što ranije u postaju, da se propitam za njegovo zdravlje, pa ako bude i najmanjih znakova oboljenja, oni će kod zapovjednika logora sve moguće poduzeti, da premještaj uslijedi što prije. Sve uvjereniji, da će major dozvoliti premještaj, bio je vrlo zadowoljan, mislio je da sve ide kao po narudžbi i da će sljedećeg dana već sve biti u redu.

Išli smo u pravcu «Male škole», u čijem se je dvorištu isticao jarbol, na kojem se je svaki dan vijala hrvatska i engleska zastava. Na jarbolu je bio zavezani dugački konop, koji je služio za podizanje zastave te za igre školske djece i skautske mlađeži. Upozorila sam Ivu, da je konop sastavni dio pothvata iz postaje, te bi se

trebalo osigurati, da nam u slučaju potrebe bude pri ruci. Nije bilo problema. Ključeve «Male škole» imao je **Todor Panić**, a on je iz njegove skupine. Radio je u «Maloj školi» i bio čovjek povjerenja. No, Iva je vjerovao, da nam neće trebati ni konop, ni pothvat iz postaje.

Ja nisam bila takav optimist. Kad bi major **White** i bio sklon da nam pomogne, pitanje je dokle dosiže mogućnost njegova odlučivanja. Poznavajući okrutnost, kojom su Englezi tisuće Hrvata predavali u smrt, teško sam mogla vjerovati, da bi tako lakomisleno propustili jednu žrtvu, koja je debelo podcrtana na njihovo crnoj listi.

Prigodom našeg prvog razgovora o pothvatu iz postaje, moj plan je još lebdio u zraku i Iva nije očekivao, da bi od njega moglo nešto biti. Te sam večeri došla sa stvarnim i određenim planom, koji je on trebao ocijeniti i u slučaju njegova odobrenja izložiti momcima na ogled. Iva je i nehtijući postao središnja ličnost toga događaja. Momci su tražili njegov savjet i nudili svoje sudjelovanje u bilo kakvom pothvatu oslobođenja. – «Ako postoji i jedna mogućnost na tisuću» – rekao je jedan od njih – «oni su spremni za akciju!» – Iva je pomno analizirao svaki potez, svaki korak moga plana i opet dugo promatrao vrške svojih cipela, prolazio prstima sad jedne, sad druge ruke kroz kosu, te tu i тамо glasno izrekao koju misao, koja je odražavala njegovu unutarnju borbu sa samim sobom. Ako se ne ostvari premještaj u bolnicu, onda je pothvat iz postaje jedina prilika, da se nešto učini, no, tko bi se mogao nadati, da među osamdeset karabinjera ne bi netko primijetio njihovo rondanje po krovu i spuštanje po konopu? Uvijek u brizi, da njegovi momci ne bi riskirali glavu za glavu, Iva nije imao povjerenja u moju «strategiju». To veranje po krovovima i spuštanje po konopu u postaju puno je neizvjesnosti i rizika. Teren je posvema nepoznat, sve bi se moralo raditi napamet, bez ikakve sigurnosti, da ne bi već na prvom koraku slomili kičmu, ili bili pohvatani kao miševi. Plan s bolnicom nema tih opasnosti; on ima sve konce akcije u svojim rukama, dobro pozna teren i osjeća se sigurnim. Spuštanje u postaju znači metnuti glavu u torbu, a on ne bi htio nikoga potaknuti u avanturu, koja bi ga mogla stajati nečije glave.

Osobno nisam poznavala nikoga iz vojničke skupine, no, Iva mi je često spominjao njihovu hrabrost i snalažljivost prilikom nekih podviga iz jurećeg vlaka, ili iz logora okruženih snopovima bodljikave žice. Kod tolike požrtvornosti, od-

važnosti i spretnosti, bilo bi od nas neodgovorno, da im ne izložimo prilike u postaji i mogućnost jednog pothvata, koji bi uz dozu razbora i opreza mogao izbjegći svaku opasnost i vratiti prof. C. u slobodu i život.

Dok sam korak po korak trasirala moj plan kroz karabinjersku zgradu, mislila sam na odlike momaka, koji bi ga mogli ostvariti. Za prelaz preko krovova moraju biti lagani, spretni, okretni, a za svaku akciju u postaji odvažni, oprezni i razboriti. U slučaju kakvog nepredviđenog razvoja događaja u postaji, moraju sačuvati hladnokrvnost i prisibnost duha, da ne bi reagirali silovito i naglo.

Prema mojoj planiranju, bila su potrebna četiri momka, od kojih bi se trojica spustila u zgradu. Uvidjela sam mogućnost, da ih karabinjeri primijete i uhvate, ali nisam u tome vidjela velike nesreće. Važno je bilo, da momci budu bez oružja i da nikoga ne napadnu, a u slučaju, da ih karabinjeri primijete, ne smiju pružiti ni najmanji otpor, nego se odmah predati. Dok je stražar u postaji, on nije naoružan i nema opasnosti, da iznenada trgne oružje. A dok se snađe i shvati što se događa, oni već moraju dignuti ruke u znak predaje. Ne smiju primijeniti nikakvu silu, te ni ruku dignuti na stražara, ako bi ovaj poletio prema njima. Karabinjeri ih mogu uhvatiti i zatvoriti, ali ih za to neće ubiti, a niti Englezima predati, jer su oni za njih premalen zalogaj. Englezi su još tada imali prepune ruke posla s crnom listom od 20.000 Hrvata. Postupajući na ovaj način, momci mogu uspjeti ili ne uspjeti, ali neće nanijeti nesreću ni sebi ni drugima.

Iva je i dalje ostao zamišljen, zabrinut i neodlučan. Bojao se je pothvata iz postaje, koliko zbog vratolomnog plana, toliko zbog očajnički buntovnog duha vojničke skupine. Neki su od njih u kolonama smrти bili očevidci zločina nad našim narodom. Bili su zasićeni tragedijom te nije čudo, da je od njih potekla pomisao na plan zasjede i otmice, iz kojega sigurno nitko ne bi iznio živu glavu. Iva nije bio na čistu, do koje mјere može računati s njihovim razborom i oprezom, kad bi se morali odlučiti između mirne predaje i primjene sile. Ogorčeni i uznemireni, kad se radi o «Hrvatskoj stvari», oni se nerazborito i olako igraju glavom.

I ja sam odlučno bila protiv sudjelovanja onih, koji se olako igraju glavom. Moj plan je odviše delikatan i složen te iziskuje koliko odvažnost, toliko sređenost, prisibnost duha i dovitljivost. Oni, koji su spremni da se bace pred jureći djeep ili isprse goloruci pred engleske strojnica, nisu za ovaj pothvat, jer bi lah-

ko posegnuli za silom, gdje ne bi mogli milom, što bi u našem slučaju imalo, bez sumnje, tragične posljedice.

Sve do ovog razgovora, Iva je smatrao, da je pothvat iz postaje moja fantazija, i kad je rekao, da su njegovi momci u stanju izvesti ono, što sam ja u stanju zamisliti, naravno, da se je šalio. Kad je sada razmišljao, u čije bi ruke povjerio ostvaranje pothvata, video je sama sebe, jer kad se već meće glavu u torbu, odgovara se samo za vlastitu.

Ne znam, da li bi što bilo od moga plana, da nije bilo braće **Vidović**? Njihova brza potraga za prof. C., kad ga je major odveo; njihovi savjeti i upute prije moga prvoga polaska u karabinjersku postaju bili su prvi poticaj za njegovo nastajanje. No, kad su se pokazali njegovi prvi obrisi i kad sam razmišljala o odlikama momaka, koji bi ga mogli ostvariti, isključila sam iz pothvata koliko čarkarsku skupinu, toliko i braću Vidović. Jer koliko Iva, toliko i **Joža**, bili su u logoru vrlo istaknuti te, zbog nekih okršaja s doušnicima Ozne, zabilježeni u majorovu crnu knjigu. Osobito je Iva, u nekoliko navrata, dobrano stao majoru na žulj, te, ga je major smatrao kolovođom u tim podvizima i video ga i tamo gdje ga nije bilo. O njegovu slučaju s «demokratima» na veliko se je u logoru raspravljaljao. Ti su «demokrati» tvrdili, da je njihovo vodstvo u Londonu, da im u usataškom logoru, tj. logoru Fermo, prijeti opasnost, te su odlučili moliti majora, da ih se premjesti u drugi logor. Držali su dogovore negdje u brdima oko Ferma, gdje ih je zatekla jedna skupina časnika, pomrsila im račune i prebrojila rebra. Bilo je zbog toga velike glavobolje u logoru, no, uhićen je bio samo Iva, koji, ne samo da u tome nije sudjelovao, nego je izričito bio protiv takvih metoda.

Prolazili su dani, Iva je sjedio u zatvoru, major je odlučio, da ga neće pustiti na slobodu, dok ne otkrije one, koji su sudjelovali u onoj tučnjavi. Vidjevši da bi prvim pohodom engleske policije u logor mogao otići u nepovrat, Iva je zamolio majora, da ga primi. Tumač za jezik bila je gospođa **Streim**. Zabrinuta što se može rodit u toj «usijanoj glavi», pitala ga je što namjerava reći majoru. Reći će mu, da je on hrvatski časnik i da... Gospođa se hvatala za glavu. Ta, zar on ne zna, da radi samome sebi o glavi?

Iva je, međutim, imao svoj plan. Može biti, da ga major pusti na slobodu, i onda je sve u redu. Odluči li, da ga opet vrati u zatvor, on će bježati, pa «kud mu glava, tu mu hrana». Gospođa Streim je nastojala, da ga odvrati od te namjere, no, Iva ju je usrdno molio, da točno prevede ono što

on bude govorio. Iva je diktirao: «Gospodine majore, želim Vam reći, da sam ja hrvatski časnik i da za hrvatskog časnika nema svjetje stvari od njegove časne riječi. Ja vam dajem moju časnu riječ, da ja u tom okrušaju nisam bio. Nema, prema tome, razloga da me držite u zatvoru, i ja Vas molim, da me pustite na slobodu».

— «Dobro! — obratio se je major gospodini Streim — ako nije bio on, neka kaže tko je, jer on to sigurno zna!»

— «Gospodine majore! — uzvratio mu je Iva — ja znam tko je bio, ali Vam to ne ču reći, jer ja nisam policajac!»

Major ga je iznenadeno pogledao, pružio mu ruku i pustio ga na slobodu. Govorilo se je u logoru, da major White cjeni Hrvate, i da je jednom zgodom rekao za logor Fermo, da je uređen kao engleska država. Može biti! Englesko osoblje, koje je radilo u logoru, pokazivalo je za nas brigu i simpatije. Ali oni, koji su upravljali «crnom listom», gledali su nas isključivo kroz prizmu svojih balkanskih saveznika i nemilosrdno nas progonili. Ivinu izjavu, da je on hrvatski časnik, smatrali bi drskim izazovom, koji bi ga mogao stajati i glave. U takvim okolnostima nije mi se činilo uputnim, da sudjeluje u samom pothvatu. Njegov rad u pozadini bio je izvrstan i koristan. U prvoj liniji mogao bi više škoditi, nego koristiti. Oba su brata — konačno — već poznata u karabinjerskoj postaji, a bili su među prvima, koji su obavijestili majora, da je prof. C. bolestan, te molili, da ga premjesti u bolnicu. Prema svemu tome, nema sumnje, da bi u slučaju bilo kakve istrage, njih dvojica bili prvi na udaru i da bi lako mogli nastradati.

Iva se je još više začahurio u samoga sebe. Bez riječi, pognute glave, s rukama u džepu, šutao je kameničće po pješčanom puteljku, koji je vodio prema potoku. Već time što je krenuo prema potoku, a ne prema logoru, bilo je očito, da u sebi nešto važe i premišlja, ali ne nalazi rješenja i ne može ništa odlučiti. Vrlo je teško cijedio svoje bojazni: «Ja se varam, ako mislim, da bi se oni predali, kad bi bili primijećeni. Oni bi, bez sumnje, pružili otpor, a onda, što smo učinili? U što bi se to izrodilo i kto bi se živ kući vratio? — Gledaj samo tu čarkarsku skupinu, to su djeca, to je mlado-ludo, to ne zna tko mu glavu nosi, to odmah srne u smrt. Oni su nagli i nepromišljeni, njima treba jedna snažna, razborita ruka!» — Iva nije mogao zamisliti, da bi se pothvat iz karabinjerske postaje poduzeo bez njega i da bi on bio tačvrsta, razborita ruka.

Razumjevši sve Ivine bojazni, nisam vidjela tolikog rizika. Nu, bilo kako mu drago, ne uspije li premještaj u bolnicu,

priliku u postaji ne smijemo propustiti a da je prije ne izložimo momcima, koji su tako spremni da nešto učine.

— «Ni propustiti, ni odbaciti! — rekao je Iva — ali o svemu treba dobro promisliti!»

— On je sada zaokupljen pripremanjem bijega iz bolnice; pa, ako ovaj ne uspije, on će informirati momke o mogućnostima u postaji. Nisam vidjela razloga, da ove iste noći ne informira nekoliko povjerljivih momaka, koji bi imali dovoljno kriterija da prosude, je li pothvat iz postaje izvediv. Ako momci prihvate ovaj plan, dobit ćemo na vremenu, imat ćemo prilike, da ga pripremimo i upotpunimo, te u slučaju neuspjeha s premještajem u bolnicu, bez oklijevanja primijenimo. Iva je nato odlučio razgovarati s momcima te iste noći, pa ako oni prihvate moj plan, on će me slijedećeg jutra s njima upoznati. Tako je završio ovaj moj burni pondjeljak.

Našla sam se u paravanu, kad je u nastambi već vladala tišina i veliko svjetlo bilo ugašeno. Na svakom kraju nastambe, visoko pod stropom, dvije svjetiljke «žmige», osvjetljavale su prostoriju toliko, da se ljudi ne spotaknu i da svatko pogodi u svoj paravan. Na drvenoj kutiji, koja mi je služila za spremište, noćni ormarić i stol, čekala me je moja već ohlađena večera, uobičajena juha od graška i krumpira, u kojoj se je kuhala australska janjetina.

Sljedećeg jutra, prve zrake sunca sretoše me već izvan logorske ograde. Bilo je još rano i bez žurbe sam se uspinjala prema gradu, moleći Boga, da uspije premještaj u bolnicu i da nam pothvat iz postaje ne bude trebao. «Samo da on stigne u bolnicu», govorio je Iva, sve ostalo bi za njih bila dječja igra.

Bio je utorak, sajmeni dan u Fermu. Piazza Maggiore je bila pretvorena u veliku tržnicu te je već od ranoga jutra vrvjela svijetom. Kako u gradu, tako u karabinjerskoj postaji, bilo je vrlo prometno i živo. Hall je bio pun stranaka, i sargentu već u punom poslu. Stajala sam pred širim otvorenim vratima uredovnice, čekajući na red, no, sargent me je primijetio i odmah mi izišao ususret rekavši mi, da je «lui ancora qui», i da im Englezi još nisu ništa javili. Nije spominjao moj sinoćeni posjet, no bilo je očito, da je o svemu bio dobro informiran. Vijest, koju sam protuvala, da će zatvorenika te noći odvesti, bila im je lako prihvatljiva, jer su to i oni sami očekivali, budući su im Englezi rekli, da će uhićenik ostati kod njih samo dan-dva. Nije ga stoga iznenadila moja prisutnost u postaji, premda je još bilo vrlo rano; i kad sam molila, da me pusti u celiju, nije me odbio, jer je i sam mislio, da bi to mogao

biti moj zadnji posjet. Čekala sam desetak minuta, dok je otpremio neke stranke, zatim me pustio u celiju, upozorivši me odmah, da mogu ostati samo koju minutu, jer ovo nije vrijeme posjeta.

Po držanju prof. C. bilo mi je već na prvi pogled jasno, da naš eksperiment nije uspio. Sinoć, minutu, dvije, nakon moga odlaska iz postaje, karabinjeri su se sjatili po zatvoreničkom odjelu, dobro osvijetlili i pregledali celiju, pokupili krumpire i odnijeli ih.

Vraćala sam se u logor s neugodnim osjećajem, da nam plan s bolnicom izmiče i da nas pothvat iz postaje ne će minutu. Iva me je dočekao u uvjerenju, da je «tamo gore» sve u redu i da će odmah otići u «office», da obavijesti majora o teškom oboljenju prof. C. i hitnoj potrebi, da ga se preveze u bolnicu. Moje izvješće o stanju u postaji vrlo ga je ozlovoljilo. — «To ne će ići bez liječničke pomoći!» — zaključio je, a s liječnicima u logorskoj bolnici nismo mogli računati. No, kao i uvijek, Iva se je brzo snašao, sjetivši se, da je nedavno stigao u logor jedan mladi liječnik. On bi nam sigurno pomogao, ali nije uputno, da se izravno na njega obratimo, jer on ne pozna ni jedno od nas, a mi njega tek jedva izviđenja. Iva je, međutim, uočio, da se on često druži s **Dr. Hrašćancem** i u tome je bio za nas sretnu priliku.

Dr. Hrašćanec, svećenik, profesor filozofije i sociolog, nije bio redoviti pripadnik logora. Boravio je među nama privremeno sa svrhom, da pomogne u dušobrižničkom radu naše logorske svećenike, vlč. «Ošinja» i vlč. **Borošaka**. Osobitu je brigu posvećivao sveučilištarcima, držao predavanja i diskusije o suvremenim problemima, bodreći ih, da ne klonu duhom u neizvjesnosti logorskog života.

Kako se prof. C. nije vratio u logor, većina je ljudi smatrala, da je njegova sudbina zapečaćena i da se hajka na Hrvate nastavlja. Neki su ipak bili optimisti u uvjerenju, da Englezi nemaju razloga ni potrebe, da izručuju civilno pučanstvo. Dr. Hrašćanec nam je preporučio molitvu. «Prof. C. samo može Bog pomoći», rekao je Dr. Hrašćanec, zato, braćo moja, molite, molite, molite, iskrena molitva se uzdiže do prijestolja Svevišnjega!»

(nastavit će se)

OBOROVO

Piše:

Stipo TADIĆ

„Lomio“ sam se dajući naziv ovom članku. Htio sam ga nasloviti: „Sram me može biti“, ili čak: „Sram vas može biti“, no ipak sam se odlučio na ovaj naslov, kako je napisan.

Oborovo je selo koje spada pod općinu Dugo Selo. Šesnaest kilometara udaljeno je od njega, a 37 od Zagreba. To je relativno veće selo. Ima vrlo lijepu crkvu. Sava teče uz njega. Spada u Hrvatsku Posaviju. Selo ima skelu koja može prevesti od jedanput tri osobna automobila. Neki čovjek mi je rekao, dok sam stajao i gledao skelu kako s one obale prelazi na ovu, da je s one tamo strane Save Velika Gorica udaljena svega petnaestak, a Sisak dvadesetak kilometara.

Čudan hobi, tako ču to uvjetno nazvati, imamo moja žena i ja. Spadamo u one koji u pravilu svake nedjelje odlazimo na svetu misu, ali čim imamo malo više vremena, mi ne idemo u našu župnu crkvu, prema tome u našu najbližu crkvu, nego „zbrošemo“ u neku drugu. Nema crkve u Zagrebu u kojoj na nedjeljnoj misi nismo bili i po nekoliko puta. Ali kad imamo još više vremena, i kad je lijep dan, mi odlazimo i dalje. Sjedamo u auto i idemo na misu u Karlovac, Sisak, Klanjec, Pregradu, Ludbreg, Bjelovar, ili Čazmu, Križevce, Krapinu, Zlatar, Mariju Bistrigu, Varaždin, Petrinju, a bome jedanput smo otišli u Topusko, jedanput u Požegu, jedanput u Čakovec, jedanput u Ogulin, jedanput u Ozalj, jedanput u Kvaterniku, Rakovicu, jedanput u Koprivnicu.

Onda, kad smo sve to „ispucali“, nadošli smo na zamisao, da idemo po seoskim župnim crkvama na nedjeljne mise, po bližoj i široj zagrebačkog okolici. Za mene je to bilo pravo otkriće. Nabrojat ču samo neka od sela u kojim se te crkve nalaze i u kojima smo do sada bili. Počinjem nabrajati: Gračani, Šestine, Vugrovec, Granešina, Čučerje, Resnik, Sesvetska Sela, Sesvetski Kraljevec, Komin, Galgovo, Sv. Martin pod Okićem, Rude, Brckovljani, Vrbovačka Dubrava, Jakuševac, Velika Mlaka, Vukovina, Cerje, Sveti Helena, Brdovec, Krašić, Ščitarjevo, Pisarovina, Pokupsko, Kravarsko, Ivančić-Kloštar, Štefanje, Gornje Vrapče, Brezovica, Belec, Kraljev Vrh i dalje da ne nabrajam.

Prvi put ući u neku crkvu, slušati njezin zbor, čuti prvi put propovijed njezina župnika, prvi put sresti se s pukom te crkve, čuti njena zvona, jednom riječju; doživjeti tu crkvu, eto to je postao naš hobi u kojem istinski uživamo. Znam reći: Ni kardinal Kuharić nije bio na misi u toliko hrvatskih crkava, u koliko sam ja bio.

Kako god se radi o istom katoličkom obredu, svaka od crkava ima neku svoju draž i posebnost, no o tome, iako bi bilo zanimljivo, da ne bih razvodnio temu, ne ču se raspisati.

U nedjelju koja je padala 29. ožujka 1998. pogledao sam u zemljopisnu kartu da bih se s njom „posavjetovao“ gdje ćemo te nedjelje na misu. Dan lijep, pravi proljetni. Na zemljovidu upade mi u oči selo OBOROVO i neka „sila“ poče me u njega vući. Iako je tu na dohvrat ruke, nikad u njemu nismo bili, a i taj dio Hrvatske Posavine slabo znamo.

Sjedosmo u auto i krenusmo prema Dugom Selu, pa desno u Oborovo. Cesta dobra. Ravnica. Ulazimo u Oborovo. S lijeve strane ceste zapažamo veću skupinu ljudi u nekom kao parkiću. Tu je izvješena i hrvatska zastava. Tišina koju i u autu zamjećujemo, ukazuje na to da prisutnima netko nekakav govor drži. Neka komemoracija, pomislih.

To nam privlači pozornost. Znatiželjni smo. Želimo se uključiti u to. Nemam mogućnost da se odmah tu negdje parkiram, jer posvuda su osobni automobili i nekoliko autobusa kojima je taj svijet stigao. Morali smo se malo dalje odvesti da bi našli mjesto i za naš auto. Dok smo to obavili i vratili se, skup je već bio završen, ali se ljudi nisu razišli. Bili su opušteni i u druženju. Nisu više bili tamo gdje se skup održavao, nego u neposrednoj blizini, ali ipak na drugom mjestu. Tu je bio jedan kiosk u kojem su se mogla kupiti razna pića, tu se pekla kotlovina i bili su postavljeni stolovi i klupe. Sve ad hoc i za tu priliku improvizirano. Žene i muškarci jedu, piju, pričaju. Neki sjede, neki u skupinama stope. Mi još ne znamo o čemu se radi. Tuda se među narodom „motamo“, okolo „zviramo“, nikog poznatog ne uočavamo.

I, da skratim, primjećujemo tamo gdje se skup održavao prilično veliki i prilično uspjeli spomenik od bronce. Skulptura dva muškarca i jedne žene. U pozadini je dodatak tom spomeniku na kojem su marmorne ploče i na njima je nešto ispisano. Prilazimo i čitamo. Iz teksta doznajemo da su u tom selu na dan 29. ožujka 1944. godine cijeli dan vođene borbe između ustaša i domobrana s jedne strane, te partizana, ili određenje Moslavačkoga partizanskog odreda, s druge strane. Teške i krvave borbe vodile su se tu i toga dana, jer u tim borbama su poginula sto-

šezdesetčetiri partizanska borca, od čega osam žena.

Dalje slijedi popis poginulih partizana i partizanki. Sve Josipi, Stipe, Mate, Klare, Dubravke, Franje, Antuni, Martini – hoću reći Hrvati.

Ovi što su se tu skupili, bivši su partizani i drugovi, ili rodbina poginulih. Tu su se iskupili povodom godišnjice njihove pogibije da im iskažu počast i sjećanje.

Stojim tako, gledam u ta isklesana imena i mislim. Stošezdesetčetiri ubijene osobe, stošezdesetčetiri ucviljene majke, isto toliko očeva, udovica, a o njihovoj djeci, braći i sestrama da i ne govorim. Ne radi se tu o dvoje, troje ili petero mrtvih, nego o stošezdesetčetvoro. Ma ne ni o stošezdesetčetvoro! Nisu ni oni skrštenih ruku stajali. Ne bi borba cijeli dan trajala da i oni nisu otpor pružali. Moralo je biti mrtvih i na drugoj strani. Znači i opet Hrvata. A zašto?! Bez veze, kad se danas na sve to pogleda. I tko se nad tom činjenicom ne bi rastužio. Tu u Oborovu u jednom danu tristotinjak Hrvata međusobno se je poubjijalo. Grozno, jezno, stravično! Ništa gore ne može se dogoditi jednom narodu nego kad se zbog nekakve ideologije pripadnici tog istog naroda međusobno počnu tući i ubijati. To se nama Hrvatima dogodilo za vrijeme Drugoga svjetskog rata. Bog dao da se to nikad više ne ponovilo!

U rastuženo raspoloženje ulazio je bijes i ljutnja. Tad sam si govorio: „Sram te može biti!“ Znam i pamtim željezničke i avionske nesreće u kojima je poginulo tridesetdevet, osamdesetšest, stotrideset, dvjestočetiri, dvjestočetrdesetišest osoba. Smatra se to katastrofom. Svi o tome pričaju, novine pišu. Čim se dogodi nova takva nesreća, one ranije ponovo se spominju. A ovdje poginulo tristo mojih Hrvata, a ja pojma o tome nisam imao. TRISTO! SRAM ME MOŽE BITI! Imam dosta poznatih sa svih strana i iz svih krugova. Ovaj put mislim samo na svoje poznanike Hrvate. Nakon tog dana, kad sam god kojeg sreto, svima sam postavljao isto pitanje: OBOROVO? Nitko kao ni ja pojma nije imao da je u tom selu u jednom danu ubijeno TRISTO Hrvata. SRAM IH MOŽE BITI! Sutradan 30. ožujka 1998. godine, u novinama umjesto velikog članka o tragediji i tolikim hrvatskim žrtvama, izišla je samo kratka notica sitnim slovima ispisana, da je jučer u selu Oborovu održana komemoracija za poginule u Drugome svjetskom ratu. I NJIH SRAM MOŽE BITI! Mogli su barem to krupnim slovima napisati. •

KRALJ SALOMON, SAVLJEN SA SVOJE MUDROSTI, OSTAVIO JE U NASLJEĐE GORKU ISTINU: «AKO GOSPOD KUĆU NE GRADI, UZALUD SE MUČE GRADITELJI!» (Psalam 127, 1)

Pogled na zemljopisnu kartu u doba Davidova preuzimanja vlasti, uspoređen sa stanjem u trenutku Salomonova dolaska na prijestolje, izaziva čuđenje: granice židovske države veoma su proširene i utvrđene; nekoć ratoborni i osvajački raspoloženi protivnici pobijedeni su i pokorenici, a pojedini daljnji susjedi prisiljeni plaćati danak! Došavši na vlast, Davidov sin Salomon biva slavljen sa svoje mudrosti, gospodarsko-trgovačkog umijeća, velike i uspješne građevinske poduzetnosti. Nu još za njegova života čuli su se i nepovoljni glasovi: bijahu to prosvjedi kako on olako prepusta područja, gradove i sela drugim narodima, to čini «na čistu miru»; bijahu uz to pojačano izražena nezadovoljstva zbog visokih poreza i teške tlake, a najvećma zbog povođenja za poganskim vjerskim običajima čime se dovodi u pitanje nerazdvojnost vjere i morala u narodu. Događaji koji su uslijedili nakon Salomonove smrti, premašili su i najgore slutnje, jasno pokazujući kako su na djelu razorni čimbenici koji mogu ugroziti temelje države i usud naroda.

Tijek zbivanja što se nastavio u nadrednim razdobljima, prisilio je židovske duhovne vođe, proroke i teologe na razmišljanje i traženje odgovora na pitanje gdje je glavni uzrok tih nemilih zbivanja?

Napetosti između židovskog sjevera i juga bijahu izrazite u doba Davidova preuzimanja vlasti. Ustoličen za kralja u Jeruzalemu i Judeji, David je morao dugo čekati dok bude priznat na sjeveru zemlje. Za vrijeme duge Davidove vladavine napetosti su se donekle stišale, ali nisu isčezle. Salomonovim preustrojstvom vlasti, pri čemu su plemenske poglavice znatno izgubile svoj utjecaj, nesuglasice su se pojačale. Tomu je pridonijela i gradnja središnjega, jedincata, hrama za sva plemena u Jeruzalemu sa sustavnim uređenjem i unaprjeđenjem bogoslužja; stara su židovska svetišta – kao ona u Šilu, Betelu,

Piše:

Dr. Vjeko Božo JARAK

Danu i Sihemu – izgubila na važnosti; brojni su svećenici dobili mjesto u jeruzalemskom hramu, a preostali u starim svetištima osiromašili. Obvezne građane prema državi nisu porasle samo zbog velikih javnih radova, nego i zbog prevelike raskoši na kraljevskom dvoru.



Kralj Salomon

Nezadovoljstvo Salomonovim vladanjem javno je izrazio Ahija iz svetišta u Šilu, prorok koji je u susretu s Jeroboamom, visokim kraljevskim službenikom, nagovjestio kako će se židovsko kraljevstvo razdijeliti na dva dijela – 10 plemena na sjeveru pripast će Jeroboamu, a dva će ostati uz Davidova, odnosno Salomonova

nasljednika. Kad je to doznao kralj Salomon, pokušao je ubiti Jeroboama, ali je on uspio pobjeći i skloniti se pod zaštitu egiptskoga vladara. Nakon Salomonove smrti vratio se u domovinu.

Salomona je trebao naslijediti njegov najstariji sin Roboam; i on je doista odmah priznat i hvaljen u Jeruzalemu i Judeji. Trebao je dobiti podršku sjevernih plemena. Zbog toga je otišao u Sihem gdje se bijahu skupile plemenske poglavice i prvaci naroda. U prvom susretu oni su Roboamu postavili uvjet: ako olakša teret dadžbina, bit će priznat kraljem. Roboam je zatražio tri dana za razmišljanje i savjetovanje. Njegovi stariji savjetnici bijahu mišljenja kako treba usvojiti zahtjev, a mlađi bijahu odlučno protiv. Roboam se priklonio savjetu mlađih i odbio je zahtjev narodnoga zbora rekavši: «Moj je otac otežao vaš jaram, a ja ću još dometnuti na nj...»

Na to je uslijedio odgovor: «Kakav dij mi imamo s Davidom? Mi nemamo baštine s Jišajevim sinom!» (2 Ljet 10, 14.16). Ne dvoumeći se ni najmanje, ti ljudi izaberu Jeroboama za kralja.

Roboam im je tada poslao na razgovor jednoga od svojih službenika, nadzornika za tlaku Adorama, ali ga je narod zasuo kamenjem i ubio. Saznavši što se dogodilo, Roboam je brzim kolima uspio pobjeći u Jeruzalem. Smjesta je sakupio silnu vojsku vrsnih ratnika i odlučio krenuti protiv sjevernih plemena. Uto se na svu sreću oglasio prorok Šemaja s Božjom porukom: «Ne idite se tući s braćom, s djecom Izraelovom! Neka se svatko vrati svojoj kući, jer je ovo poteklo od mene!» (1 Kr 12, 24). I svi poslušaju Božji zahtjev i mirno se razidu.

Tako se židovska država razdijeli na dva dijela, i – dakako – time bitno oslabi. Tomu se radovahu njihovi susjedi te započeše kovati planove kako bi iskoristili slabosti židovskoga sjevera i juga.

Oba kralja bijahu zauzeti obnavljanjem i gradnjom utvrda ne samo spram svojih starih neprijatelja nego i međusobno.

Jeroboamu bijaše posebno stalo do obnavljanja starih svetišta u Betelu i Danu kako bi odvratio narod od hodočašća u Jeruzalem. Za svećenike je postavljao obične ljude koji ne bijahu Aronovi potomci te im povjeravao svećeničku službu na žrtvenicima koji bijahu podignuti na uzvišicama, što je pogodovalo poganskom bogoslužju i često se s njim poistovjećivalo.

Za vrijeme vladanja Roboama u Jeruzalem je provalio egipatski faraon i opljenio i grad i hram, što je unijelo nesigurnost u narod i osjećaj ugroženosti – a to bijahu nevolje kojih se više nije mogao osloboediti.

Sve te nevolje bijahu još jače izražene u Sjevernom kraljevstvu. Dok se u Jeruzalemu zadržala Davidova vladalačka kuća i nasljednici više-manje mirno zauzimali kraljevski položaj, u Sjevernom je kraljevstvu bilo drugačije. Prvi kralj boravio je u Sihemu. Kasnije je sjedište preneseno u Tirzu i napokon u Samariju. U 210 godina opstojanja smijenilo se pet vladarskih obitelji, a smjene su se na prijestolju često događale u spletkama i ubojstvima. Samo je Omrijeva (886.-875.) i Jehuova (842.-815.) obitelji preživjele dva naraštaja. Tako je prvi kralj Jeroboam umro prirodnom smrću (931.-910.), a njegov je sin Nadab bio ubijen godinu dana nakon što je preuzeo vlast; ubio ga je vojni zapovjednik Baša i s njime svu njegovu obitelj; Baša je vladao oko 24 godine i cijelo vrijeme bio u ratnom sukobu s Južnim kraljevstvom, a onda je njega ubio Asa, judejski kralj; zamijenio ga je njegov sin Ela i vladao je dvije godine (883/2-882/1) dok ga nije ubio Simiri, vojni zapovjednik, ali je Simiri vladao samo 7 dana: kad je zapovjednik Omri opsjedao Gibeton, proglašen je kraljem pa se Simiri ubio. Nu skupština je izabrala Tibnija, a ne Omrija. Nakon 40 godina uzajamna suprotstavljanja, pobjedio je Omri (878-871).

Navedeni isječak iz povijesti međusobnih sukoba oko preuzimanja vlasti, jasno pokazuje kako je u velikoj mjeri zamrla izvorna biblijska misao o Bogu, jedinom

kralju i gospodaru komu se svi moraju pokoravati te kako su u borbi za vlast počinjeni mnogi zločini, što je loše djelovalo na cijelo ustrojstvo vlasti i uspostavljanju pravednosti i mira u društvu, u naoru uopće.

Doda li se tomu i nezajažljiva gramzljivost u odnosu na materijalna dobra i s tim u svezi ugnjetavanje i izrabljivanje siromaša, o čemu je mnogo govora, prijekora i prijetnji kod biblijskih proroka, možemo shvatiti kako je putanja povijesnoga hoda i jednoga i drugoga židovskog kraljevstva klizila nizbrdo i vodila obje države u neizbjegnu propast.

Sjeverno su kraljevstvo osvojili Asirci 722. i znatan dio pučanstva raselili u prostanstvima Asirskoga carstva, a na njegovo mjesto naselili pripadnike drugih naroda. Na taj način nastala je tijekom vremena na tim područjima neka čudna mješavina društveno-kulturnog i vjerskog života dok je istodobno rasla napetost u odnosima sa židovskim pučanstvom nekadašnjega Južnog kraljevstva, sa stanovnicima Jeruzalema i Judeje.

Južno židovsko kraljevstvo osvojili su Babilonci 586. i odveli znatan broj zdravih i sposobnih njegovih stanovnika u daleku Babiloniju. Kad su pak Perzijanci zajedno s Medejcima srušili Babilonsko carstvo, omogućili su slobodan povratak prognanim Židovima, ali im nisu dopustili stvaranje samostalne i slobodne države. Morali su i nadalje živjeti pod upravom stranih gospodara izloženi većem ili manjem pritisku. Tijekom drugoga stoljeća prije Krista Židovi u Palestini bijahu prisiljeni živjeti pod pojačanim pritiskom Sirijaca – tzv. Seleukovaca. Nije više bila riječ o tešku životu nego o mogućnosti preživljavanja. Prisila je primjenjivana na svim područjima života. Kao primjer može poslužiti podatak da od plodova zemlje plaćao se porez u iznosu od jedne trećine svih ubranih plodova, a od voća – stabala, jedna polovica. Nu za Židove najbolnije bijaše nasilje na vjerskom području. Vladar Antioh IV. Epifam (175-163) uveo je i u jeruzalemski hram pogansko bogoslužje. Tim bijaše prelivena čaša nezadovoljstva. Iskra otvorene pobune planula je u Modinu, mjestu 25 km

udaljenu od Jeruzalema. Zapalio ju je starac-svećenik Matatija:

«Jao, zar se to rodih da gledam zator svog naroda i zator Svetoga grada... Svetište njegovo postade ko čovjek bez časti... mladići njegovi hrana oštrom mačevima! Ima li naroda kojem ne pripade dio našega kraljevstva, koji ne prigrabi sebi plijena našega!» (1 Mak 2, 8-10).

Matatija se tada (167.) zajedno sa svojih 5 sinova i brojnim pristalicama povukao u teško prohodne brdske krajeve i započeo bitku za oslobođenje svoje zemlje i naroda. On je ubrzo umro, ali su njegovi sinovi nastavili borbu neopisivim junaštvom i ujedno vješto vođenom politikom. Konačnu su pobjedu izvojeli nakon 25 godina ratovanja, ali su već 164. oslobodili Jeruzalem i proslavili obnovu posvete hrama u gradu! Svoje su pobjede plaćali životima: poginuli su svi Matatijini sinovi – braća Makabejci i nebrojeno mnoštvo drugih junaka, ali je radost pobjede bila neizmjerna: nakon duga razdoblja od preko 400 godina ponovo su stekli slobodnu i samostalnu državu! Kako se to dogodilo, zorno je prikazano u govoru o Matatijinu sinu Šimunu Makabejcu:

«Radio je na dobro svog naroda,

i njegovu su vlast voljeli...

Smirio je zemlju...

Podizao je ponizne u svome narodu

i suzbijao sve bezbožnike i zlikovce.

Obdržavao je (Božji) Zakon i

vratio slavu Svetištu!»

(1 Mak 14, 4.11, 14.15).

Kad je pak Šimun preuzeo ulogu vođe, nakon pogibije svoga brata Jonatana, obratio se narodu riječima:

«Dobro znate što smo ja i moja braća i kuća mog oca učinili za (Božji) Zakon i za Svetu mjesto. Poznati su vam i ratovi i nevolje koje smo pretrpjeli. Sva su moja braća izginula za Izrael. Ja sam ostao sam. U vrijeme ugnjetavanja nikako ne želim svog života štedjeti!» (1 Mak 13, 3-5).

I održao je svoju riječ.♦

KRIŽARI NA PAPUKU I OZN-a OD SREDINE 1945. DO KRAJA 1946. GODINE (IV.)

OZN-a je imala svog čovjeka, Žagića, u srcu organizacije, što joj je omogućilo dalekosežne planove. Oni se mogu jasno vidjeti iz Mamertove izjave na suđenju, kad on govoriti o Žagićevim namjerama. To su, prvo, uhvatiti u svoju mrežu i kompromitirati nadbiskupa Stepinca; drugo, uplesti u to Radićevu obitelj, koju oni smatraju glavnim pokretačem oporbenih snaga. I treće, proglašiti da se u šumi nalaze jake križarske snage na čelu s Mesarovom te navabiti sve koji se skrivaju ili djeluju u šumi kao samostalne skupine, da se pridruže tim križarima i tako ih uhvatiti.

Žagićev izvještaj i u OZN-i je stvorio zabunu. Svi pisci OZN-e, koji kasnije u rujnu i u listopadu pišu kako se odvija akcija, vraćaju se, objašnjavajući kako je počela. Kako oni nisu s tim upoznati, svaki daje svoju verziju. Navest će ih, da se vidi kako ne odgovaraju stvarnosti.

Tako već spomenuti dokument od 25. listopada 1945. kaže, da se na okrugu Virovitica skriva Martin Mesarov. Naš povjerenik uspio se približiti njegovoj sestri i uvjeriti je da ima vezu s križarima u šumi. Jednom ju je odveo u šumu na sastanak koji je pripremio s nekoliko naših ljudi, koji su savršeno odglumili ustaše. Martinova sestra mu je povjerovala i spjila ga poslije toga sa samim Martinom.

U stvarnosti, Ana Vrbančić, sestra Martinove supruge, nikad nije stupila izravno u vezu s pouzdanikom OZN-e i nikad nije bila u šumi. Ona je samo bila Pavokovićev teklič, preko kojeg je on spojio Žagića i Crnkovića s Martinom u Novom Virju.

Drugi dokument govori o građanskim strankama u Virovitici.¹ Taj dokument navodi da se u okrugu Virovitica 1945. osjetila aktivnost HSS-a. OZN-a je znala da tom aktivnošću rukovodi M. Mesarov, pa je među njegove ljude poslala jednoga svog suradnika, koji je tako stupio u kontakt s M. Mesarovom koji se skriva u jednom podrumu. Nakon toga mu je rekao da ima u šumi odred ljudi koji je spreman boriti se protiv komunista, te je s Martinom utanačio kad će doći po njega. Rekao mu je da će doći u KNOJ-evskim uniformama sa svim potrebnim ispravama, te će njega i njegove prijatelje na taj način sigurno prevesti u šumu. Dalje se navodi da je s njim bio i ustaški tabornik Jančina Pero iz Đurđevca (nije Jančina, nego

Piše:

Ivan MESAROV

Jančijev, op. a.). Nakon što su povezani, OZN-ih je odvela u šumu, gdje je za njih priredila zatvor. Kad su stigli na određeno mjesto, Mesarov je suradniku OZN-e dao adrese svojih prijatelja, kako bi i njih mogli dovesti u šumu.



Nadbiskup Stepinac sluša
čitanje optužnice

Ovdje je OZN-in izvjestitelj dao maština volju, kako bi uveličao njezine uspjehe. Mesarov se nije skriva u okrugu Virovitica, nego u Novom Virju. Nije razvijao nikakve aktivnosti, nije imao nikakve prijatelje, niti je mogao dati bilo kakve adrese svojih suradnika. On se je skriva u dubokoj tajnosti. Za njega su znale samo tri osobe, među kojima nije bila čak ni njegova kći. On je bio sam. Budući da zbog dugotrajnog boravka pod zemljom nije mogao puno hodati, kolima je u tajnosti, u slami, prevezan u Kloštar. Tek je tamo upoznao Jančijeva, kojega prije nikada nije sreo. U Kloštru je priključeno još ljudi i u Crnkovićevoj organizaciji svi su zajedno pošli na Papuk. S njima je pošla i supruga Jančijeva, koja je rekla: „Gdje ide moj suprug, idem i ja.“

Postoje razne varijante tih događaja koje glorificiraju uspjeh OZN-e, a ne odgovaraju stvarnosti. Možda je ovdje zabunu stvorilo hapšenje brata Martina Mesarova. Naime, on je u osmom mjesecu

1945. godine krenuo za bratom na Papuk. Išao je također preko kanala u Podravskom Kloštru, ali je odmah uhapšen od OZN-e. Postoji dokument² u kojem OZNA navodi da je brat Mesarova zatvoren u Virovitici i da ga zbog konspiracije treba prebaciti u Zagreb. Tu je on ispitivan i vjerojatno je rekao sve o organizaciji odlastka Martina u križare, pa je iz toga mogla proisteći jedna od OZN-inih verzija.

Od tog vremena na dalje pratit ćemo prepletanje OZN-inih akcija i križarskog pokreta. Odlaskom M. Mesarova u križare, u gornjoj Hrvatskoj nastaje euforija. Po selima se skuplja hrana, odjeća, sanitetski materijal i oružje. Sve se to vozi u Podravski Kloštar. U Virovitici se predaje u Špišić Bukovici. Po selima se na sjenicima organizira skupljanje ljudi koji bježe iz zatvora, križnog puta ili se skrivaju po kućama. Takve skupine odlaze u šumu kod Kloštra s namjerom da idu u križare.

Ivanu Žagiću to je sve bilo poznato. Zato on s OZN-om kreće u akciju. On je odmah poslao svoje ljude s Mesarovom na Papuk. Njegovi ljudi ubaćeni u ove kanale u Virovitici i Podravini polako preuzimaju potpunu kontrolu nad njima. Agenci OZNA-e okolo agitiraju da imaju veze s križarima i vabe pojedine skupine te ih hvataju. Oni kažu da su stupili u vezu sa Šuperovom grupom u Virovitici,³ ima ih četrnaest ili petnaest i dogovoren je njihov odlazak u šumu. Iz zatvora u Koriji je pobegao 21 zatvorenik.⁴ Oni kažu: tri smo uhvatili, a s 18 ćemo se sresti u šumi. U Podravskoj Slatini su imali posebnu jedinicu KNOJ-a. Oni su se po noći oblačili kao križari, a po danu su bili zatvoreni u jednoj zgradbi. Agenci bi namamili pojedinu grupu u šumu, a jedinica KNOJ-a koja se predstavlja kao križari bi ih dočekala i likvidirala. O tome mi je svjedočio trgovacki putnik tvornice namještaja „Mobilia“, Mato (?), koji je po danu nosio hranu ovim KNOJ-evcima.

Bilješke:

- 1) HDA, ZD SDS SRH, Ostaci HSS-a u borbi protiv Narodne vlasti, str. 86.
- 2) HDA, CK KPH, Vojna komisija 2, Izvještaj OZNA-e 1945. VII – IX mjesec – Izvještaj iz Virovitice
- 3) HDA, CK SKH, Vojna komisija 2, Izvještaj OZNA-e 1945. VII – IX mjesec – Izvještaj iz Virovitice
- 4) HDA, CK SKH, Vojna komisija 2, Izvještaj OZNA-e 1945. – Izvještaj iz Virovitice.

(nastaviti će se)

PARTIZANSKI ZLOČINI U MUŠALUKU I LIČKOM OSIKU (III.)

Zahvalili smo **Frani Horvatoviću i Josi Potnaru** na svjedočenju te krenuli dalje u potragu za svjedocima.

Svjedočenje Ivke i Nikole Biničkoga o zločinu u Mušaluku i Malom Selu

Došli smo u dvorište gospođe i gospodina **Binički**, koji su nas ljubazno pozdravili. Supružnici su. Predstavljamo se, kazujemo razlog našeg dolaska. Pozvali su nas u kuću na piće, ali zabranjuju bilo kakvo snimanje. Uzbuđeno nas gospođa **Ivka** pita, zašto je uz nemirujemo i podsjećamo na tragične dane njezine obitelji. Neugodno nam je, ali ipak ulazimo u kuću. Odbijamo ponuđeno piće, jer je vrijeme korizme.

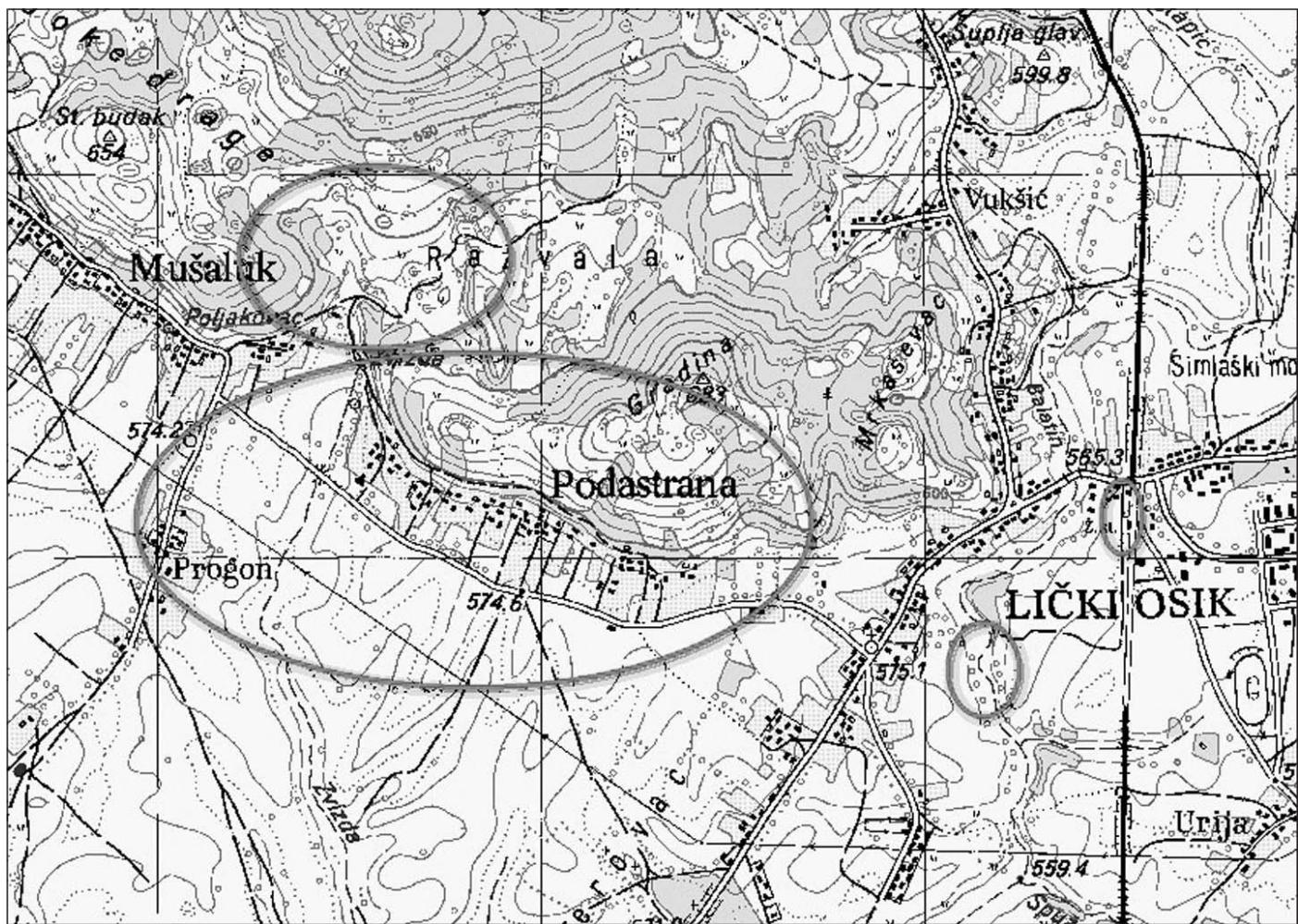
Priredili:

Ivan VUKIĆ & Ivica FRANIĆ

Gospođa se malo smirila i ustreptalim glasom priča da su joj partizani ubili oca, djeda, opljačkali sve iz kuće i odveli svu stoku. Ostala je s majkom i još tri mlađe sestre. Mamu su joj bili zatvorili i poveli na strijeljanje, a ona, i sama dijete od svega 12 godina, preuzeila je dužnost od gojiteljice i hraniteljice. Mamu nisu strijeljali. Nju i jednu Mušalučanku izdvojili su iz stroja. Po kazni je radila u Velebitu po kiši i susnježici teške poslove drvosječe. Razboljela se, nije mogla hodati. Pustili su je kući, a posljedice je nosila cijeli život, nije više ozdravila. Teret

preživljavanja obitelji pao je na bolesnu mamu i njena krhka leđa.

Priča da je gledala odavde od kuće kada su u njivi **Mate Štimca Matana**, kod potoka Zvizde strijeljali ljudi. Postrojili su ih u dugački red («vrstu») i pobili. Padali su kao pokošeno žito jedan za drugim. U istoj njivi malo bliže njezinoj kući druga je grobnica. Gledala je kako i te nesretne ljudi strijeljaju. Ne zna koliko ih je bilo i tko ih je pokopao. I u Poljakovcu je grobnica. Kod **Maćine** zemlje, a hvata **Rožinu**, kuda voda teče. Tu je pokopan otac **Mile Krbavca**, otac **Čagerice**, to joj je nadimak, a mislim da se prezivala **Milković** i ne znam koliko još drugih. Također ne znam tko ih je pokopao.



Grobišta u Ličkom Osiku i Mušaluku, zaselak Podastrana



Ivan Vukić i Martin Biljan

Pokušavam je udobrovoljiti da dopusti fotografiranje, jer **Ivica** snima govor. Odrešito odbija uzdignutih ruku i okrenutih dlanova, govoreći: "Pustite vi to! Štitim ja svoju djecu!". Shvaćam njezin strah. Oni koji su joj nanijeli zlo u Drugome svjetskom ratu, ponovili su isto u Domovinskom, a i sada su nažalost u Hrvatskoj neki od njih na vlasti, oni ili njihovi potomci.

Muž **Nikola** rođen je 1930. godine. Kad su partizani napali Mušaluk, bio je u Malom Selu. Silno mnoštvo stjerano je prema nabujaloj Lici. Sudjelovao je u prevoženju ljudi lađom preko Like. Puno smo Perušićana prevezli, a naravno i ostalih. Lika je nabujala, izlila se iz korita i bila je gotovo nepremostiva prepreka. Voda se prelijevala preko bentova (bent je u kamenu uzidana brana, kojom se uzvodno pravi akumulacija i usmjerava voda na mlinsko kolo), uz koje su bile vodenice. Ljudi su pokušali prijeći na drugu obalu preko bentova, držeći se jedan za drugoga. Predvodnik bi puščanu cijev uglavio u fugu između dva kamena i iskoračio korak i tako korak po korak naprijed. Kad bi se netko u tom lancu poskliznuo, povukao bi ostale za sobom. Jako, jako puno ljudi se utapalo u hladnoj vodi Like.

Kako je dan odmicao, sve se veće mnoštvo skupljalo u klance iznad Malog Sela. Bilo ih je toliko da su zatamnjeli kraj obraz. Gledajući s rijeke Like, činilo se kao da je tamni oblak zasjenio kraj. S okolnih visova partizani su pucali po mnoštvu natjeranom u klopku. Pucali su i po nama. Paljba je bila toliko jaka da nismo više mogli prevoziti ljude. Četvorica prijatelja i ja probili smo se preko Pazarišta do Bakovca. Zapovjednici hrvatske vojske zapovjedili su nam da se vratimo natrag, jer smo još malodobni, te da nam partizani ne će nauditi. Vratili smo se. Moja braća bili su ustaše i obilježeni smo kao ustaška obitelj. Dodijeljen sam skupini starih ljudi i žena koji su po partizanskoj zapovijedi pokapali pobijene. U Lici se utopilo silno mnoštvo. Nabujala Lika koja se pretvorila u bujicu, mnoge je utopljenike, a ako ne i najveći broj, odnijela nizvodno. Kada je vodostaj pao, izvlačili smo leševe iz vode motkama na kojima su bile učvršćene kuke. Počeli su se već raspadati. Smrad je bio nesnosan. Mnogi su bili zaustavljeni na bentovima, a i voda bi ih odnijela u žlebove («žlibe») vodenica. Dok smo radili taj posao, glave bi omotali krpom, da se zaštitimo od zaraze i mirisa truloga ljudskog mesa, jer drugih pomagala nije bilo. Pokapali smo mrtve gdje smo stigli. Toliko ih je bilo da nismo stiza-

li iskopati grobnice i mrtve donekle prisjetno zakopati. Slagali smo jednoga do drugog u slojevima u vrtače i drage, i prekrivali tankim slojem zemlje. Treba imati na umu, da - uz to što je bilo jako puno pobijenih, koje nitko nije evidentirao i grobišta označio - ukopavali smo ih u kameno tlo, a od alata smo imali krampove i lopate, a mi "grobari" bili smo starci, žene i nedorasli mladići. Uz obalu Like ima neutvrđen, ali svakako veliki broj grobnica. Izgradnjom hidrocentrale Senj, razina vode se digla i sada su potopljeni i nedostizni. Na poljani koju nazivaju Ravničica iznad kuće Filizove, pokopali smo šezdeset četvoricu, kojima su ruke bile vezane žicom. Pričalo se da je iz te skupine jedan uspio pobjeći. Pokapali smo mrtve i kod Štimčeva bunara i u Klancu iznad njega, gdje je najveća grobница. Pokapali smo svagdje, u Malom Selu, Mušaluku i Podstrani.

Partizanski "osloboditelji" izvršili su tako stravičan i velik pokolj u kojem je stradao i velik broj Mušalučana, da se Mušaluk sa svojim zaselcima Malim Selom i Podstranom nije i nažalost nikad više neće oporaviti. Na zločinu i u krvi stvorene obje Jugoslavije, u krvi su i nestale.

Objavljujemo ovo svjedočenje supružnika Binički, ispričavajući im se što im nismo omogućili autorizaciju.

Svjedočenje Martina Biljana, Ante Butkovića i Nikole Butkovića o zločinu u Mušaluku iznad kuća Butkovića i zaseoku Malo Selo

Vodostaj Like 4. travnja 1945. bio je vrlo visok. Rijeka se razlila po okolnom zemljistu. Bila je hladna i vrlo brza. Voda se prelijevala preko bentova, koji su obrasli vodenim raslinjem bili vrlo skliski i preko njih se nije moglo prijeći s jedne obale na drugu. Partizanska paljba prisilila je ljudi na očajnički pokušaj prijelaza preko bentova na drugu obalu, a neki su skidali odjeću i obuću te se plivajući pokušali domoci druge obale i tako izbjegći zarobljavanje i sigurnu smrt. Rijetki su uspjeli. Puno ih se utopilo. Nakon devet dana troupla bi isplivala. Kukama smo ih mi dječaci, žene i starci izvlačili iz vode i pokapali.

Partizani su zarobljenike vodili na strijeljanje putem iznad Filezove kuće preko Muzne lokve do Poljane kod Kozarskog kamenja. Na tome smo se mjestu mi čobani okupljali i igrali se prasičanja (lički «hokej na travi»). Na tome mjestu nalazili smo vojne pločice na lanćićima. Zarobljenike su tu najvjerojatnije svalčili i izvali prije strijeljanja, što je bila uobičajena partizanska metoda. U polukrugu polumjera oko 500 metara, nalaze se četiri velika skupna grobišta:

Prvo grobište je na Poljani u smjeru glavice Goljak i Risovac. Nalazi se u ovećoj vrtači. Dugačko je oko 11 m, a širokoko oko 5 metara. Nije kopana grobnica, već je oko pobijenih obzidan kameni suhozid, a potom su leševi prekriveni tankim slojem zemlje sastruganim s okolnoga krševitog zemljista. Nekad gola vrtača sad je obrasla šibljem, a ima i većeg drveća. Obrisni grobnice jasno se ocrtavaju. Po tlorisnoj veličini moglo bi u njoj biti puno pobijenih. Približno točan broj utvrđio bi se sondiranjem.

Druge grobište također je na Poljani, lijevo od prve petstotinjak metara. Također je u vrtači kao i prvo. Tlorisne je površine veličine je oko 10 puta 5 metara. Kao i u prvome, žrtve su obzidane kamenim suhozidom i prekriveni tankim slojem zemlje sastrugane s okolnog tla. Broj pobijenih mogao bi se odrediti sondiranjem. Obrisni grobnice jasno se ocrtavaju. Vrtača je obrasla drvećem i sitnogoricom.

Treće grobište nalazi se ispod Srednjeg vrha. U dubokoj je vrtači u kojoj se nalaze dvije grobnice. Prva, do sada najveća, tlorisne je veličine oko 15 puta 5 metara, a druga je dugačka oko 8, a široka 5 metara. I ovdje su pobijeni obzidani kamenim suhozidom i prekriveni tankim slojem sastrugane zemlje. Obrisni grobnice i ovdje su jasno vidljivi. Vrtača je obrasla drvećem i sitnogoricom. Broj pobijenih mogao bi se odrediti sondiranjem.

Četvrto grobište nalazi se iznad Muzne lokve. Tlorisne je veličine oko 8 puta 5 metara. Način pokapanja isti je kao u prethodnim. Obrisni grobnice jasno je vidljiv. Vrtača je obrasla drvećem i sitno-



Svjedok Ivica Crnković

goricom. Broj pobijenih mogao bi se odrediti sondiranjem.

Pokapanja su po partizanskoj zapovijedi obavljali dječaci stari 15 do 16 godina, žene i starci. Najprije su **Joja Biljan, Stipe Binički i Duda Butković**, stari ljudi, klještima sjekli žicu kojima su ruke žrtava bile vezane te ih uredno slagali jednog do drugog u grob. Partizani su im zabranili da to tako rade. Zapovjedili su da žrtve pokapaju u položaju u kojem su ostali nakon smaknuća.

Iz svjedočenja se razabire, da je partizanska vlast planirala i sustavno provodila izvršenje planiranih likvidacija. Po svjedočenju **Šime Balena**, koje je dao po kojnom **dr. vet. Anti Rukavini**, deset dana prije ulaska partizanskih postrojbi u Gospic, u selu Čitluku, zaselku Rajčevići, *Politički aktiv za Liku* održao je sastanak na kojem se raspravljalo što treba poduzeti nakon zauzimanja Gospića. **Jakov Blažević** predlagao je da treba pobiti sve što je hrvatsko, pa i hrvatske mačke. Predlagano je da se pobiju svi muškarci stariji od 16 godina. Tom suludom prijedlogu žestoko su se suprotstavili on, Šime Balen, i partizanski narodni heroj, generalpukovnik **Mićun Šakić**, koji je dobro poznavao Gospićane, jer je pohađao u Gospicu učiteljsku školu. Rekli su

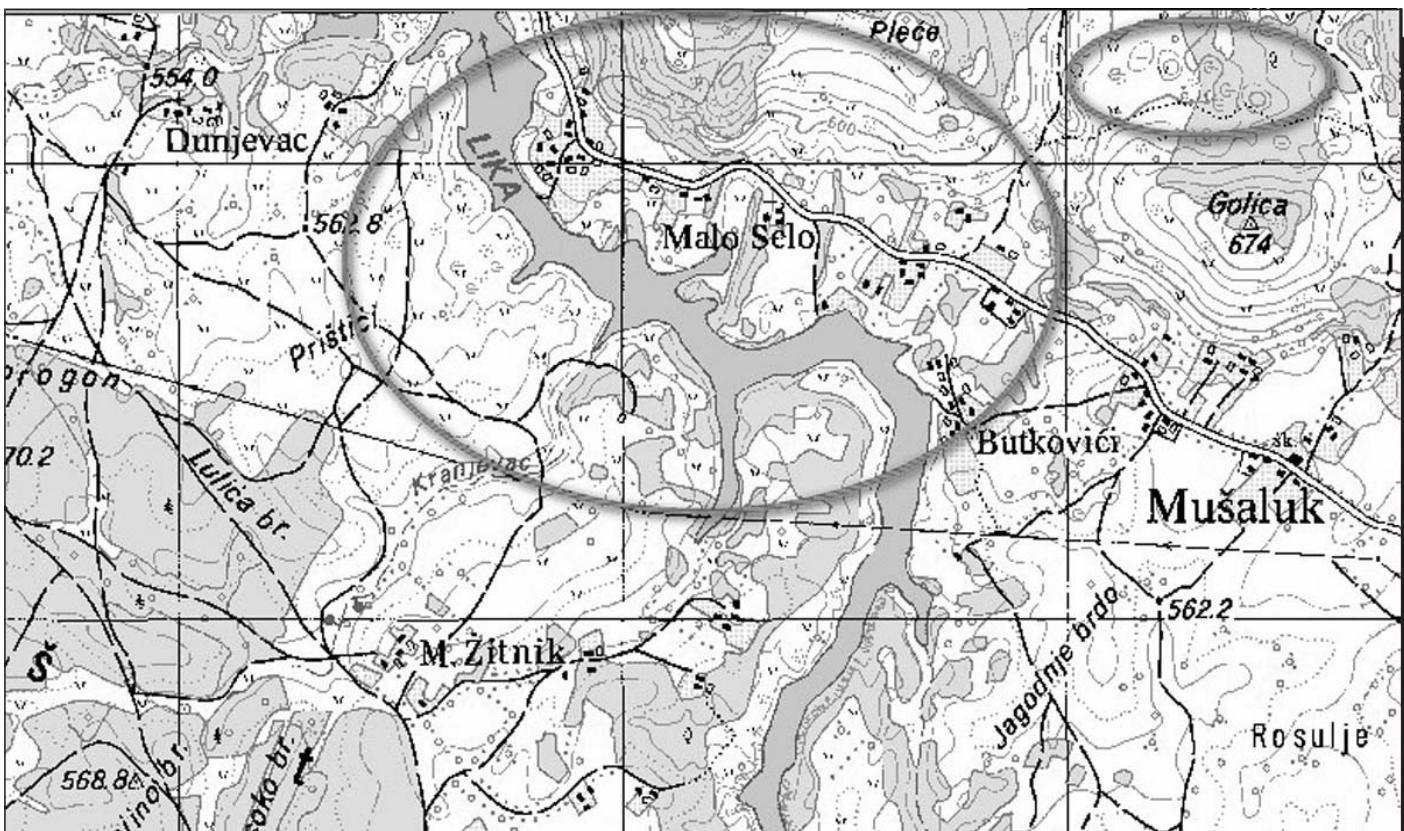
da radi stotinjak ljudi ne mogu pobiti sve odrasle Gospićane i nedorasle mladiće. Nažalost, nakon zauzimanja Gospića ubijali su 48 sati sve, pa i djecu.

Partizanski su odbornici po gradovima i selima, dok su partizani bili još u šumi, njima dostavljali popise ljudi koje treba likvidirati. Na popisu su bili svi oni za koje se pretpostavljalo da su mogući protivnici novog poredka. Posebno ustrojeni odredi za likvidaciju ubijali su ljudi bez sudskih presuda i prava žrtava na obranu. Ustaše su svrstali u faštiste. Svi oni, za koje su pretpostavljali da nisu pobornici novoga komunističkog sustava, svrstani su u ustaše, dakle faštiste, i trebalo ih je pobiti pa makar nikakve krivnje nije bilo na njima.

Svjedočenje Ivice Crnkovića

Kada je Drugi svjetski rat završio nisam bio ni rođen. Naravno, ne sjećam se teških ratnih i poratnih godina iz osobno proživljenog iskustva, ali ih se sjećam po pričanju moga pokojnog oca **Milana**, a i strica **Frane Crnkovića**, koji mi je o partizanskim zločinima pričao kada bi došao u posjet iz Amerike u Mušaluk.

Partizanski zločini bili su tako velikih razmjera, da se iz straha i proživljenog ponuženja nije pričalo o njima. Ni u obiteljima se o ovom nije pričalo, jer su rodi-



Grobišta u Malom Selu: iznad Butkovića

telji u paničnom strahu pred komunističkom vlašću šutnjom htjeli zaštiti svoju djecu. Veliki su strah u kosti puka ulili partizanski "osloboditelji".

Moj otac, stric i ostala rodbina nisu se u obiteljskom krugu bojali pričati o ratnim i poratnim partizanskim zločinima, a ja sam kao dijete upijao njihova svjedočenja poput spužve. Svega se zorno sjećam kao da sam to osobno proživio. Evo sažetka njihovih priča:

Stric Frane tijekom Drugoga svjetskog rata i porača, do 1954., živio je u Mušalu-ku. Pobjegao je preko granice 1954. u Austriju, kad je trebao ići na odsluženje vojnog roka. Iz Austrije se prebacio u Italiju u sabirni logor iz kojeg je 1954. otišao k djedu u Chicago, gdje i sada živi.

Partizani su istodobno rano ujutro 4. travnja 1945. napali Perušić, Lički Osik i Gospić. U napadu su koristili sve raspoloživo lako i teško naoružanje. Hrvatske postrojbe, civilni i njemački vojnici pokušali su se preko Mušaluka, Klanca, Pazarista, Krasna i Rijeke povući u Austriju.

Evo, baš sada pada kiša, ali ako želite mogu vas odvesti do rivina (vododerina),

gdje je pokopano najviše pobijenih. Možemo autom do tvoje kuće, **Franiću**, a onda desno neASFALTIRANIM putem do lovačkog doma. Blizu doma su grobišta. Pjesice ćemo ih obići, a zatim se spustiti dolje do Štimčeva bunara.

Vrlo rado prihvatali smo prijedlog. Gospodin Ivica Franić povezao nas je svojim automobilom do lovačkog doma. Desno od doma kroz Klanac i preko prijevoja nastavlja se kolski put do Vukšića. Dolazimo do mjesta gdje je naša inženjerija u Domovinskom ratu iskopala pristupe za smještaj bitnice. Tu smo zastali. Gospodin Ivica Crnković pokazuje nam krajobraz i nastavlja pričati o stravičnom zločinu koji se ovdje dogodio.

Ispod ovog grmlja i sitnog drveća u tišini šume leže žrtve partizanskog zločina. Tamo od polovice Podstrane do **Pere Pavićića Pivca** od smjera Perušića, Vukšića, Ličkog Osika, Klanca prema Čojluku izvršeno je opkoljavanje. Prema jugozapadu je rijeka Lika, iza koje su također bili partizani. Povlačenje nije bilo dobro organizirano, pretvorilo se u nekontrolirani paničan bijeg. Vojni ustroj se raspao. Pos-

tupalo se nagonski, važno je bilo samo pobjeći ispred krvožednih partizana. Vojnici su usput odbacivali oružje, strjeljivo i bombe. Po koloni koja je bila u bijegu i nije pružala otpor, tukli su minobacačima, topovima, tenkovima, strojnicama i puškama. Izvršili su stravičan zločin. Od crkve sv. Josipa u Ličkom Osiku do Štimčeva bunara u Mušaluku, na udaljenosti od 1600 metara, moglo se prijeći kročeći s leša na leš. Opkoljeno mnoštvo u Pribariku kod Štimčeva bunara, kod Lokvice i u klancima između Krčića, Vučjaka, Žarkovića vršak, koji se još zove Liščev vršak, jer su tu živjeli Žarkovići i Lisci, Perine drage, Male Gradine, Velike Gradine i Vrška Crnkovića, partizani su pobili bez suda i prava na obranu. Okolo u klancima velike su vododerine koje zovemo rivinama. Ovdje u ovom Klancu kod Krčića u kojem je put za Vukšić, najdublje su rivine. Tu je pokopano najviše pobijenih, koje su tu pobili ili su ih sa strane dovezli. Na ovom prostoru približne veličane 200 puta 200 metara pokopano je 750 do 850 domobrana, ustaša, civila i njemačkih vojnika.

Moj stic Frane Crnković, **Ivan Crnković, Frane Horvatović** i još neki, više dana su zaprežnim kolima prevozili mrtve, koji su pobijeni od crkve sv. Josipa u Ličkom Osiku do rivina. Leševi su se već počeli raspadati. Slagali su ih u rivini jednog do drugog u slojevima kao cjepanice i prekrivali ih tankim slojem zemlje. Na mjestu pokolja dugo vremena iza rata bili su vidljivi tamnozeleni krugovi. I ja se sjećam tih krugova. Kada sam čuvao blago, gledao sam te tamnozelene krugove. Vjerojatno su nastali na mjestima gdje je zemlja bila natopljena krvlju pobijenih, jer drugog objašnjenja nema.

U Domovinskom ratu naša je vojska uz put koji vodi prema Vukšiću počela kopati pristupni put za tenkove. Već su načeli jednu skupnu grobnicu i iskopali nešto kostiju, kad ih je zaustavio zapovednik i naredio da kopaju na drugom mjestu, jer mu je **Mate Štimac Matan**, koji je tu čuvao ovce rekao da tu ne kopaju, jer su na tome mjestu pokopani Hrvati i njemački vojnici koje su pobili partizani. O ovom je nešto malo bilo napisano u novinama, rečeno preko radija i prikazano na televiziji. Potom je zavladao muk, a ovdje je ubijeno i pokopano 750 do 850 ljudi! Ljudi, a ne muha! Ni najmanji trag sjećanja na žrtve nije postavljen, a toliko ljudi je pobijeno!

Moj otac je poginuo nesretnim slučajem, prignječila ga je traktorska košara. Da je živ, puno više mogao bi vam reći.

Ima oko i pojedinačnih grobova. Eto, sve je uraslo u grmlje, nema više blaga i samo mi rijetki znamo što se ispod ove sitnogorice krije. Ovdje, na njihovim grobima najbolje rastu jagode, eto, i sada ih ima.

Kada sam jednom išao u lov, našao sam ovdje na skupnoj grobnici, zlatni prsten kojeg je voda nakon velikih kiša izbacila. Još ga imam. Tu dolje su velike rivine u kojima leže pobijeni, naslagani u slojevima jedan na drugoga. Tamo, gore iznad je također grobница. Prijeko, u jednoj dragi, skupni je grob petorice njemačkih vojnika. Sami su se ubili stavivši bombu poda se, kako partizanima ne bi pali živi u ruke.



Mjesto na kojem su zarobljenici prije strijeljanja skidani do gola

Na Vršku Crnkovića također ima pojedinačnih grobova. Urasli su sada u grmlje. Mi djeca, dok smo čuvali blago, slagali smo kamenje na njihove grobove.

Spustit ćemo se dolje prema Štimčevu bunaru. Eno tamo je Malo vrilce i Štimčeve vrilo. Ovud je tekao potok. Sve je obrasio u grmlje i sitnu šumu, jer više nema blaga kao nekada. I potok je nestao. Gledajući odavde prema cesti, ispred nas je Štimčev bunar. Lijevo od bunara je Štimčev pribarak. Tu je najviše ljudi pobijeno. Desno od bunara je Štimčeva bara. Ovdje ispod strane je put kojim se stokavodila na pašu i na vodu. Hajdemo putem do kuće Mate Štimca Matana, koji će, nadam se, ispričati svoja sjećanja. Evo, ovdje je bila **Miše Štimca** kuća. Ispod balature bile su složene puške, ostalo naoružanje i strjeljivo, koje su vojnici odbacili uz put prilikom povlačenja. Uz ovaj put pobijeno je jako puno ljudi. Stradalo je ovdje puno Pazarištana i ljudi iz okolnih sela.

Dugo iza rata, mi djeca, kad smo vodili stoku na ispašu i na vodu, uz put smo skupljali odbačeno strjeljivo. Ložili smo vatru i bacali metke u nju. Samo nas je dragi Bog sačuvao da nitko nije nastradao.

Moj pokojni otac Milan dvadesetpeto je godište. Tijekom Drugoga svjetskog rata bio je domobran i ustaša. Preživio je i križni put. Služio je na položaju u Ličkom Novom, kojeg su partizani i četnici napadali iz Divosela. Eto, sve je isto kao u ovome ratu. Pobunjeni Srbi napadali su Gospić, Bilaj, Ribnik i Lički Novi iz Divosela. Hrvatska vojska, ustaše i domobrani branili su grad i okolna hrvatska sela od podivljalih krvožednih Vlaha-Srba.

Kao i u Domovinskom ratu, domobrani su otpuštani iz vojske na odmor, pa bi bili ponovno unovačeni u ustaše ili obratno. U Domovinskom ratu također su nas Srbi napadali iz Divosela. Opet smo se branili. I opet smo mi domobrani prelazili u gardijske postrojbe i obratno. Da smo izgubili rat, sve bi nas pobili kao ustaše. Ustaša, domobran, civil Hrvat, za Srbe je to sve isto. Jedni, drugi i treći žele neotuđivo pravo na svoju državu, pravo koje pripada svakom narodu, a to je za Srbe od 1918. do danas neoprostiv zločin. Vidjeli smo na našoj televiziji kako Srbi u zapadnoj Slavoniji dižu spomenike svojim borcima s uklesanim puškama i natpisom: "Pali za Republiku Srpsku Krajinu, na ponos srpskom narodu". Samo naivci i politički slijepci mogu vjerovati da se povijest ne ponavlja.

Gospić je tijekom Drugoga svjetskog rata bio opasan žicom, središta naših sela branili su ustaše i domobrani, a partizani su vršljali svugdje okolo, pljačkajući i terorizirajući puk, te su silom i milom vezali puk uz sebe.

Moja tetka **Marija** imala je 16 godina kada je s ostalim pastircima vodila blago na ispašu. Domaći partizani su ih optužili da prele s ustašama. Zapucali su na njih. Prostrijelili su je kroz obje noge. Odvezena je u gospičku bolnicu na liječenje, a potom zrakoplovom avionom u Zagreb. Kad se malo oporavila, vratila se kući. Teško je hodala uz pomoć dviju štaka. Zdravlje joj se naglo pogoršalo. Nastupila je sepsa. Nije bilo tada antibiotika pa je umrla u 18 godini života.

Vražji je to bio rat, kad je brat išao na brata, otac protiv sina, sin protiv oca i susjed protiv susjeda. U svakom ratu jedni su na jednoj, a drugi na drugoj strani, ali da se obitelj u tolikoj mjeri razdvoji, rijedak je slučaj.

Ima još priča. Sudionici su poznati i neki još živi, a imaju i djecu. Jedni su radi li dobro, a drugi zlo. Prije Domovinskog rata, ponavljam, o ovome se nije smjelo javno govoriti

Eto vidite, i oni na Bleiburgu koji se nisu predali već su izvršili proboj, spasili su se. Oni pak, koji su se predali misleći da se predaju civiliziranim saveznicima, izručeni su **Titovim** koljačima, koje još uvijek u Hrvatskoj slave kao antifašiste. To je bila neoprostiva pogreška. Ma kojim saveznicima? Do jučer su bili na suprotstavljenim stranama! Ti takozvani civilizirani saveznici, sve su prije nego civilizirani. Sve svoje bogatstvo stekli su pljačkajući druge narode, a nad nekim su izvršili genocid.

Ispričat ću vam još i ovu tragičnu priču. Iznad moje kuće pokopan je mladi legionar **Milan Marčić**. Od Gunje je, ne znam iz kojeg sela. Kao šesnaestogodišnjeg mladića 1943. mobilizirali su ga Nijemci. Jedno vrijeme služio je u Senju, a potom na Ljubovu i u Ličkom Osiku. Bio je vozač gusjeničara. U ogradi iznad naše kuće ranjen je. Bio je prostrijeljen kroz obje noge. Partizani su ga ujutro našli i ubili.



Mrcinište na grobištu u rivinama

Na mjestu pogibije je i pokopan. Kada smo rušili staru staju, iza roga našao sam njegove dokumente i fotografije. Ne znam je li ih on dao mojoj babi, da ih preda njegovoj rodbini kad za to dođe vrijeme, ili ih je ona našla uz njega i sakralila, jer se bojala partizana i komunističke vlasti. Sada mi je žao što njegove dokumente i slike nisam fotokopirao.

Po dokumentima smo našli njegova brata. Bio je star čovjek, hrom na jednu nogu. Plakao je nad bratovim grobom kao godina. Rekao nam je da ne zna hoće li prenijeti u svoje selo bratove posmrtnе ostatke. Obitelj se gotovo ugasila. Bilo ih je petero braće i sestra. Sestra i tri brata poginula su u Hercegovini, kao pripadnici ustaških postrojbi, a eto, četvrti, Milan, ostavio je svoje kosti ovdje.

Prisjećao se kako mu je pokojni brat Milan slao čokoladu iz Ljubova i Ličkog Osika. Nije prenio bratove kosti, a ne znam ni što je s njim. Na Milanovu grobu prigodice upalimo svijeću i pomolimo se za spas njegove duše.

Evo stigli smo do kuće **Mate Štimeca Matana**. Eno ga, bere šljive. Pozdravili smo se s gospodinom Štimcem i rekli mu razlog našeg dolaska. Spremno se odazvao svjedočiti.

Svjedočenje Mate Štimca poznatijeg kao Matan

Rođen sam 25. veljače 1924. u Mušalu. U Drugome svjetskom ratu bio sam domobran, ustaša, a na silu sam kratko vrijeme bio unovačen i u partizane. Nakon utemeljenja NDH služio sam jedno vrijeme u domobranstvu, pa u ustašama i onda opet u domobranstvu. Kad bih na kratko vrijeme iz vojske bio otpušten kući, brzo bi me opet unovačili u domobrane ili ustaše.

Partizani su za Uskrs 1943. ušli u Mušaluk. Ja i **Marko zv. Makica** iz Perušića, prezimena mu se ne sjećam, bili smo dolje na obali Like. Hodali smo obalom i promatrali ribe. Tada sam bio u ustašama. Najednom ispred nas iznad stijenja začuli smo zapovijed: "Stoj, odbaci oružje!" Odbacili smo puške. K vragu i puške, mislili smo, samo da nas ne ubiju. Naišla je u tome trenutku baba **Jeka Antonović**, njena sestra **Anka i Jelka Jela Bešić**. Nosile su partizanima hranu. Kad su vidjele što se zbiva, rekле su im da smo mi nevini mladići, partizanski simpatizeri i neka nas slobodno puste kući. Pustili su nas, a puške su zadržali. Nismo krenuli kući preko polja, već uz kuću **Mate Holjevca**, zvanog Mate Sveti Uproguk. U njegovoju kući bio je štab VIII. kordunaške brigade.

Kad smo ugledali partizane, ostali smo zaprepašteni. Oni su također bili zapunjani. Pitali su se začuđeno, otkud sada ustaše među njima? Poveli su nas u štab VIII. kordunaške divizije u Lički Osik. Zatvorili su nas u kuhinju u plovaniji.

Tamo je već u konobi bilo zatvorenih ustaša, koje su zarobili na sastavcima, utoku Novčice u Liku i kod Budačkog mosta, a u kuhinji je zatvoren bio i **Mate Antonović** pokojnog Ciline. Ljutio se i psovao što su ga zatvorili. **Josan Bešić** bio je partizan i vršio je dužnost nekakvog zapovjednika u komandi mjesta. Znao nas je. Kad nas je video zatvorene u plovaniji, Matu je pustio kući, a meni i onom Perušićanu Marku Makici, rekao je da se javimo u partizane, pa makar od njih pobegli, jer će nas poslati u Babin Potok, a to nam ne bi preporučio. Nismo htjeli. Kada ne možemo biti u našoj vojsci, ne ćemo ni u njihovo. Šest zarobljenih ustaša i nas dvojicu pod oružanom pratinjom trojice *kneževaca*, uputili su u Babin Potok. Onu šestoricu ustaša su vezali, a Perušićana i mene nisu. Josan Bešić im je rekao da nas ne vežu, jer ne ćemo bježati. Nama su zapovjedili da na podebljem štapu nosimo aluminijski kotač. Partizani iz pratične kasnije su nam rekli da kotač odbacimo, jer im nije potreban. Kotač smo nosili vjerojatno radi toga da nas lakše nadziru.

Dok smo prolazili kroz vlaška-srpska sela, seljani su posprdno vikali za nama: "Ma, gledajte ustaša". Jednom Kordunaš iz pratične dopale su se moje cipele. Stalno je zapitkivao da mu ih dadem. Odgovorao bih da mu ih ne mogu dati, jer ne mogu ići bos. Ljutito bi prosiktao: "Dat ćeš ih ti, dati". Blizu Vrhovina zastali smo odmoriti se. Posjedali smo po kamenju, a on je ponovo navalio da mu dadem cipele. Ponovo sam odgovorio da mu ih ne mogu dati, jer što ću ja, kako ću hodati bos? Prosiktao je ponovo: "Dat ćeš ih ti, dati. Moram ići i kada se vratim, a cipele mi ne daš, ubit ću te". Odgovorio sam da me neće ubiti, jer ću mu manjkati s popisa. A ne, odgovorio je, reći ću da si pokušao bježati, pa sam te morao ubiti. Kad je otišao, ona dva partizana iz pratične rekla su da se ne šalim sa životom i da mu dadem cipele. Šestorica

još uvijek vezanih ustaša i onaj Perušićanin Marko nagovarali su me također, da mu dadem cipele, jer nisu vrijedne moga života. Danas se i sam čudim, otkud mi toliku hrabrost i inat.

Kad s vratio, zatražio je cipele. Poslušao sam savjet. Ispružio sam noge. Razvezao je cipele i sazuo ih. Meni je dao neke male talijanske čizmice. Rekao sam, što ću s njima, malene su, za neku su curicu, ne mogu ih obuti. Upitao je ostale zarobljenike, ima li tko od njih malo stopalo. Javio se jedan ustaša kojeg su prije sazuli, jer je bio u šlapama. Dao mu je čizmice, a meni njegove šlape.

Prošli smo kroz Vrhovine i došli u Babin Potok. Tu sam video **Miú Lakastog** iz Mezinovca. Od prije sam ga znao. Sad je bio velika zvjerka, zapovjednik Operativnog štaba za Liku. Kada se napravila tvornica oružja MOL u Ličkom Osiku, bio je jedan od *drmadžija*. Zvali su ga Lakasti jer mu je koža na rukama bila sjajna i glatka kao da je lakirana.

Pridružili su nam još dvojicu ustaša iz Bihaća. Bili su mladići, uredni, dobro odjeveni. Po noći su nas ti partizani-četnici tukli debelim štapovima. Na odlasku bi zaprijetili, ako se budemo žalili, još će nas jače premlatiti. Vratili su nas opet u Vrhovine. U Babinu Potoku i Vrhovinama bili smo petnaestak dana. Nakon ovog mrvarenja ponovno su nas pitali hoćemo li se uključiti u njihovu vojsku. Pristali smo. Skupilo nas je sa svih strana. Bilo je tu Srijemaca, Bosanaca, Dalmatinaca, Ličana i drugih. Rasporedili su Ličane u VI. ličku, Dalmatince u neku dalmatinsku, a tako i ostale. Iz Vrhovina premjestili su nas u Korenicu, a potom u Podlopaču. Sav ovaj put prešli smo pješice. Kada smo dopješačili do Podlopače, naređeno je da krenemo u Lički Osik, jer je tamo komanda... A kako sam tek bio odjeven. Onaj Kordunaš uzeo mi cipele, u Babinu Potoku uzeli su bluzu, a u Korenici hlače. Ostao sam u gaćama. Dali su mi žandarsku odjeću, jahaće hlače s kojih je odrezan onaj uži donji dio nogavica i bluzu koja se preko prsa preklapala. Sve je bilo puno ušiju. Skinuli su to valjda s nekog tifusara.

Komandant divizije bio je **Doko Jovanović**. Upitao sam ga: "Druže komandante, bi li mogao skoknuti do kuće". Pogledao me i upitao: "Je li daleko?" **Jure Pavletić** mu je odgovorio da sam tu iz obližnjeg sela, udaljenog 2 km. Upitao je Juru, tko je on i jamči li za mene. Odgovorio je da je u Narodnomoslobodilačkom odboru i da jamči za Perušićana Marka Makicu i mene. Dobro, kad ti jamčiš, neka idu. Pustili su nas da se pozdravimo sa svojima i operemo se.

Dok sam prolazio kroz selo, kad su me vidjeli onako odjevena, seljani su kroz smijeh zapitkivali gdje sam našao tako lijepu kiklju (u ličkom dijalektu kiklja je haljina).

Nažalost, Perušićana Marka Makicu kasnije su ubili.

Odmah po dolasku kući jako sam se razbolio. Bio sam pet-šest dana u komi. Buncao sam, nisam bio pri svijesti. Kad sam malo došao k sebi mama mi je rekla da su po partizanskim položajima tukli hrvatski i njemački zrakoplovi. Ništaj je to nisam čuo. Ležao sam u sobi, a mama je bila ispred kuće kad je naišao jedan partizan. Pozdravio ju je sa: "Zdravo, drugarice", a ona mu je uzvratila sa "Zdravo, druže". Kako si? Po vražju, sin mi je bolestan. Ne može živjeti, a ne može ni umrijeti. Rekao joj je da je bolničar i da će mi izmjeriti temperaturu. Stavio mi je topolomjer ispod pazuha i nakon minutu-dvije uzeo ga. On mora odmah u Otočac u bolnicu, inače će umrijeti. Temperatura mu je visoka 39,9 stupnjeva. Pomislio sam, dragi Bože, kolika je bila kad sam bio u komi. Partizanska ophodnja često je navraćala i provjeravala kakvog sam zdravlja. Kada je hrvatska vojska protjerala partizane, a ja malo prizdravio, ponovno sam unošačen u domobrane. Tako je završila moja partizanija. Moja bojna branila je Bilaj. Na Gradini se nalazila treća satnija. Bilaj je branila i jedna ustaška bojna. Partizani su ojačali nakon kapitulacije Italije. Mobilizirali su cijelu Dalmaciju. Jednom prilikom moja domobranska bojna povukla se preko dana iz Bilaja u Gospic. Partizanima su njihovi doušnici dojavili da je selo bez vojske, osim stalne seoske po-

sade. Vjerujući u svoju nadmoćnost, odlučili su zauzeti selo. Međutim, u sutor posadi obrane Bilaja došla je u pomoć jedna ustaška postrojba. Partizani su upali u unakrsnu vatru. Puno ih je izginulo. Nismo mrtve dugo mogli pokupiti i pokopati, jer smo se bojali upasti u njihovu zasjedu. Katolici smo i bilo je mučno danna gledati taj prizor.

Neki Bosanac, legionar, bilo mu je ime **Mate**, a prezimena mu se ne sjećam, rekao je mojoj mami da bi rado pošao sa mnom u domobranu, pa kad dođem kući neka me pita, bih li ga poveo. Mama mi je prenijela njegovu želju. Kad je došao, pitao sam ga što ima od naoružanja. Imao je puškomitrailjez šarac, a to je bila dobra preporka, jer je nama domobranima nedostajalo takvo oružje. Rekao sam mu da ujutro porani i neka mi se pridruži. Preporučio sam ga zapovjedniku bojne. Zvali smo ga Gumeni. Prihvatio ga je. Uz njega bio sam i teško ranjen. Naša satnija bila je 26. ožujka 1945. na položaju na brdašcu do Ribnika kod željezničke postaje Bilaj-Ribnik. Na drugom brdašcu prema Medku primijetili smo partizane. Nastalo je puškaranje. Partizani su bili brojčano jači. Bosanac Mate zaledao je s puškomitrailjezom na cestu. Rekao nam je da se povučemo a on će odstupanje štititi mitraljeskom vatrom. Ležao sam do njega. Jedan ustaša našao se tu do nas. Valjda nezadovoljan našim povlačenjem, uzeo je moju pušku i u stojećem položaju počeo pucati po partizanima. Kad su oni uzvratili žestokom paljbom odbacio je pušku i povukao se. I ja sam se htio povući. Nisam napravio ni tri koraka, kada su me oko 13 sati ranili u ruku. Nadlaktica i podlaktica bila mi je zasjećena. Nasjećena mi je arterija na pregibu lakta i prostrijeljena kost nadlaktice. Pao sam na cestu. Zbog šoka i gubitka krvi onesvijestio sam se. Na trenutke bih dolazio svijesti, a potom opet utočio u mrak. Kada bih bio pri svijesti, čuo sam viku partizana. Pomislio sam, Bože ovo je kraj, još mi je koja minuta ostala od života. Pomirio sam se sa sudbinom. I toliko drugih prije mene skončali su na sličan način, pa neka skončam i ja. Mate je uprtio šarac, uzeo

spremu i također se povukao. Svi iz postrojbe su se povukli, a ja sam ostao ležati na cesti.

Ipak, nisu me napustili. Vratili su se po mene puškomitrailjez Mate i domobranski vodnik **Ivan Tiljak**. Tiljak je moju pušku prebacio preko prsiju, kleknuo je uz mene i kada sam došao k svijesti, rekao mi da ga zdravom rukom zagrlim oko vrata. Zabacio me preko ramena. Lijevom rukom pridržavao me ispod koljena, a u

Zagreb na liječenje, neka uzme svoje stvari i odmah kreće. Tko ne želi poći, neka zna da ne će preživjeti. Partizani stežu obrub oko grada i pitanje je vremena kad će ući u Gospic. Iz osvete i mržnje pobit će sve koje zateknu u gradu. Obukao sam se i ukrcao se u autobus. Krenuli smo oko ponoći ukrcani u šest autobusa. U Brlogu su legionare i njemačke vojnike uputili u bolnicu u Otočcu. Tamo su ih partizani, siguran sam, sve pobili. Mi smo dovezeni u Zagreb, u bolnicu Sveti duh.



Ivan Vukić i Ivan Ratković

desnoj je imao šmajser. Partizani su bili udaljeni od nas petstotinjak metara. Pod njihovom vatrom uspjeli smo se probiti do našeg roja, koji nas je čekao u jednoj kući. Polegli su me na civare (drvena naprava slična nosilima) i prenijeli preko bilajskog mosta do prvih kuća. Tu su mi nožicama rasparili rukav bluze i previli me. Zaustavili su krvarenje i više nisam gubio svijest. S još trojicom ranjenika kolima sam prebačen u gospičku bolnicu. Bilo je tom prilikom više ranjenih. Legli su me u krevet iz kojeg se netom digao **Nikola Pavletić Tojin**, kojeg su otpustili iz bolnice. U Ličkom Osiku ispričao je Kati da sam ranjen.

Navečer nam je liječnik **Čaćić**, koji je bio rodom iz Dalmacije, rekao da nas pred bolnicom čekaju autobusi. Tko želi ići u

Prilikom ranjavanja samo Božjom milošću nisam iskrvario, ostao sam živ. Kad bih lijećnicima ispričao kako sam ranjen i da je moje izvlačenje i zbrinjavanje na bojišnici trajalo satima, začuđeno su me gledali. Nisu se mogli načuditi da se s takvom teško ozljedom može preživjeti u ratnim okolnostima.

U bolnici Sveti Duh ležali su do mene još Mušalučani **Joso Biljan Jurin** iz Malog sela (dio Mušaluka) i **Mile Butković Pacan Katin**. Joso Biljan Jurin bio je teško ranjen kroz oba kuka i mjeđur. Gotovo je bio nepokretan. Jedva je hodao uz pomoć dviju štaka. Bio je to krasan i naočit mladić. Nije mu bilo para. Najvjerojatnije s ga partizani ubili u Jazovki. Mile Butkoviću Katinu nakon ranjavanja u Gospicu bila je amputirana noga. Prizdra-

vio je i već je okretno uz pomoć štakе hodoao. Kad su partizani zaposjedali bolnicu, uspio je pobjeći. Sklonio se kod rođake **Marije Butković**. Preživio je ratne strahote. Tri puta se ženio. S prvom ženom imao je kćer, s drugom dvije kćeri, a s trećom dva sina. Pred godinu dvije umro je ovdje u Mušaluku.

Pred ulazak partizana u Zagreb, silna se vojska slila u grad. S vojskom je bilo i mnoštvo civila. Povlačili su se ispred podivljalih, krvožednih partizana na zapad. Nakon ulaska u Zagreb partizani su izvršili stravične zločine. Nisam završio u Jazovki kao Joso Biljan Jurin, jer je tako bilo suđeno. Tako je dragi Bog htio.

U bolnicu su dovozili ranjene partizane. Radi njih i nas su hranili bolje nego prije, kada je bila samo naša vojska. Kako su borbe u Istri bile žestoke, partizani su ispraznili bolnicu za svoje ranjenike. Autobusom su nas prevezli do neke škole. U dvorištu je bila u manjoj gospodarskoj zgradi uređena priručna bolница. Samo Bog zna, jesu li ovim autobusom naše ranjenike odvozili na smaknuće u Jazovku. Po noći bi dolazili partizani. Po govoru sam prepoznao da su Crnogorci. Tukli su batinama po nama u krevetima.

Jednog dana postrojili su nas u kolonu od preko 100 tisuća zarobljenika i poveli na križni put. Ljudi su putem ubijali. Tko nije mogao pratiti kolonu, zaostajao bi ili pao, odmah bi ga ubili vatrenim oružjem ili zaklali. Putem su nas razvrstavali. Dospijao sam u logor u Požegi. Bilo nas je tu, čini mi se, više desetaka tisuća. Sve što smo imali, oduzeli su nam, osim odjeće i obuće. Odjeća nam je ionako bila pohabana, a obuća istrošena. Na za to određena mjestra moralni smo odlagati satove, koje smo još posjedovali, prstenje, lančiće, nallivpera, kune i ostalo. Hrpe oduzetih stvari bile su velike. I prije su nas pljačkali, a sad su nas ogolili do kože.

U logoru mi je jedan zatvorenik rodom iz Slavonije pričao da je bio zarobljen u Ličkom Osiku. Svakli su sa zarobljenika odjeću i obuću. Ostali su samo u gaćama i poveli ih na strijeljanje na Balatin. (Balatin je predjel u Ličkom Osiku između crkve sv. Josipa i željezničke pruge.) Ka-

da je bio vidio što im se spremala, dao se u bijeg. Pucali su za njim, ali ga nisu pogodili. Sustigao je našu vojsku iznad Senja. Opet su ga zarobili i ovdje je sada s nama, neizvjesne sudbine.

Logor u Požegi bio je određen za domobrane. Ubijanje je tobože bilo zabranjeno. No, umiralo je jako puno logoraša. Vodu smo dobivali iz vojarne poviše logora. Spremnici za vodu bili su u jednoj šupi iza vojarne. U logoru se pričalo da su trovali vodu i tako nas ubijali, jer je bilo zabranjeno strijeljanje i klanje. Otporniji su preživjeli, a drugi su padali kao snoplje. I ja sam obolio opet onako teško kao 1943. godine.

Jednog dana izdana je zapovijed da se postojimo u osmerored, jer idemo u Varaždin. Rekao sam zapovjedniku da sam teško bolestan, jedva stojim na nogama i ne mogu izdržati napor pješačenja do Varaždina. Odgovorio mi je da, mogao ne mogao, moram van iz logora. Jedva sam se izvukao. Legao sam na hrpu tucanika uz cestu pripremljenog za održavanje. Naišao je **Milan Crnković**, otac Ivana koji vam je svjedočio prije mene, s još dvojicom Novljana. Kada me ugledao, radosno je uskliknuo: "Evo moga brata". Vidjevši da sam teško bolestan, rekao mi je da ustanem, a oni će me pridržavati u hodu. Odgovorio sam mu neka me ostave u miru, jer nisam sposoban za pješačenje ni kilometar, a kamoli do Varaždina. Zaplakao je. Jedva sam prošaptao neka ne plače, te da ja ostajem, pa što Bog dade.

Dojahao je potom do mene partizanski kapetan, zapovjednik pravnje, star oko 24 godine i upitao što mi je. I njemu sam rekao da sam jako bolestan i ne mogu hodati. Uzvratio je da vidi, te da će zadužiti jednog vojnika da sve nas bolesne odvede u bolnicu. I doista, zadužio je vojnika koji nas je okupio i postrojio. Rekao je da ga pričekamo dok se vrati iz bolnice, gdje ide ugovoriti naš prihvat. I on je bio domoran kojeg su unovačili u partizane prije nekoliko dana. Kad je otišao, dotrčali su do nas dame i gospoda iz okolnih kuća. Donijeli su kolača, rakije i ostale hrane. Izgladnjeli logoraši pohlepno su jeli i pili. Dame su govorile neka i mene, koji sam

ležao na zemlji, okrijepe. Pokušali su, ali nisam ja mogao gutati ni hranu ni piće. Čuo sam kako govore da ne će živ dočekati jutro.

Našem stražaru u bolnici su rekli da nema mjesta i neka nas odvede gdje su i druge odvodili i neka nas pobije. Uzvratio je da to ne može uraditi, jer ima popis i mora nas žive predati. Iz stražarnice nazvao je Komandu mjesta i pitao ih, što će s nama? Zapovjedili su mu da nas odvede u logorašku ambulantu koja se nalazila na jednom salašu ni kilometar sjeverno od logora. Jedva smo se dovukli do salaša. Oni malo snažniji pomagali su u hodu iznemoglima. Mene su smjestili u jednu sobicu. Po pričanju drugih, ležao sam tu bez svijesti više od tjedan dana. Logoraši su umirali. Odnosili su ih u rov iskopan oko salaša i tu pokapali. Svako jutro opipavali su mi bilo, provjeravajući jesam li živ. Komentirali su da će sigurno do jutra umrijeti. Božjom voljom nisam umro, ostao sam živ. Kad sam malo ojačao, posjeli su me u kut i naslonili na zid. Hranili su me i iz dana u dan bilo mi je bolje. Počeo sam i hodati, čak i izlaziti u dvorište. Nažalost, promijenio se zapovjednik. Zamijenio ga je loš i okrutan čovjek. Zvali su ga Delegat. Iz prizemne zgrade u kojoj su prije stanovali radnici zaposleni na salašu, premjestio nas je u pedesetak metara udaljenu katnicu s potkovljem. Zapovjednik je dao nalog partizančićima starim 16 do 17 godina, koji su čuvali ovaj bolesnički logor, da bolesnike koji su od boleva jaukali izbacite s kata i potkovlja van kroz prozor. Mnoge su tako ubili. Nisam jaukao, nisam se žalio i to mi je spasilo glavu.

Jednog dana pitali su nas hoćemo li se vratiti u logor. Pristali smo, samo da se oslobođimo ovog krvopije. Postrojili su nas i poveli preko polja. Ostalo je u bolesničkom logoru desetak najtežih bolesnika. Nas osamdesetak lelujavim hodom jedan za drugim preko polja dovukli smo se u ograđeni prostor ispred logora. Visoka žičana ograda bila je postavljena uz cestu do baraka, pa dalje od baraka okolo nakočko. Logor su ponovno napunili zarobljenim domobranima i ustašama. Ustaše

koji su rekli da su domobrani, imali su nekakvu šansu za preživljavanje. One koji su se izjasnili da su ustaše, ubijali su bez suda i dokazane krivnje. Postrojili su nas. Zapovjednik logora, partizanski kapetan, hodao je uzduž stroja amo-tamo i naredio da iz stroja istupi jedan luburićevac i dva bobanovca. Ako se ne jave, izdvojiti će petoricu za strijeljanje. Uz njega hodao je približno istih godina starosti partizanski poručnik. Kako se nitko nije javio, izdvojio je petoricu, a među njima i jednog Zagoraca. Molio ga je ovaj nevoljnik da mu poštedi život. Moljakao je da ima brata partizana, a i on je bio u partizanima. Zarobili su ga legionari i unovčili u domobrane. Sa strane je stajala skupina mlađih partizana, djeca od šesnaestak godina, naoružana šmajserima, spremna za izvršenje strijeljanja. Obigravao je Zagorac oko kapetana, a ovaj se pravio da ga uopće ne zamjećuje. Opet je kapetan zapovjedio da istupi jedan luburićevac i dva bobanovca, a ako ne istupe, izdvojiti će iz stroja desetroicu za strijeljanje. Ne izvršite li zapovijed za sat vremena, svi ćete biti pobijeni. Domobranci narednik iz Srijemske Mitrovice rekao mu je: "Druže kapetane, takvih nema među nama". Ovaj mu odgovori: "A, ti si taj, istupi!". Izvukao je samokres i na mjestu ga ubio, pucajući mu u glavu. Potom je izdao zapovijed onim balavcima da izdvojene odvedu dolje preko ceste do Orljave i postrijeljaju ih. Nakon kraćeg vremena čula se pucnjava. Balavci su se vratili natrag i izvjestili da su zadatak izvršili.

Kad je video što kapetan radi, poručnik je iz stražarnice telefonom nazvao Komandu mjesta i priopćio im što se događa. Dobio je nalog da zaustavi ubijanje. Kapetan je u međuvremenu iz stroja izdvojio sljedeću dvadesetoricu i izdao nalog da ih odvedu i strijeljaju. Već su bili prešli cestu kad je dotračao vojnik do kapetana, kojeg je poslao poručnik i priopćio da Komanda mjesta zabranjuje streljane. Kada mu je vojnik prenio zapovijed da prestane ubijati, ljutito mu je naredio da onu dvadesetoricu vrati natrag. Vratio ih je, jedva su hodali blijadi poput snijega. Pitao je zatim vojnika, tko mu je prenio zapovijed

Komande. Psovao je Boga i ljutio se na poručnika što štiti ustaše. U tom trenutku u vojnem džipu dovezla su se trojica vojnika meni nepoznatih činova. Pitali su tko je zapovjednik. Kada se kapetan javio, posjeli su ga u džip i odvezli se. Prišao nam je poručnik, predstavio se i rekao nam da nije bilo njega, kapetan bi nas sve pobio. Zaboravio sam mu ime i prezime. Tko u onakvom stanju, kada je smrt lebdjela iznad nas, može bilo što zapamtiti? Otvorio je vrata logora i propustio nas unutra.

Premda se govorilo da se u logoru ne smije ubijati, ubijali su nas, kako se kome prohtjelo. Iz logora je 30.000 logoraša poslano u Varaždin, navodno na radne akcije. Nas desetak tisuća mobilizirali su u vojsku. Tako sam po drugi put dospio silom u njihove redove.

Kući sam se vratio u jesen 1945. godine. Promijenilo se sve, ja i moje selo. Ništa nije bilo kao prije. Ratni ožiljci su zaliječeni, ali ne izlječeni.

Pričali su mi preživjeli susjedi, da su partizani na sami dan 4. travnja 1945. otpočeli siloviti napad na Perušić, Lički Osik i Gospic. Naša obrana je popustila. Partizani su bili nadmoćni u naoružanju i ljudstvu. Oružjem su ih opskrbljivali saveznici, a na svome pobjedičkom putu mobilizirali su sve sposobno za borbu, i dječake od petnaest-šesnaest godina. Ta dječurlija je bila najgora. Oni su vršili bezpogovorno mučenja i strijeljanja, po nalogu svojih komesara i zapovjednika, vjerujući da čine dobra djela. Stariji partizani prepuštali su im tu krvavu zadaću.

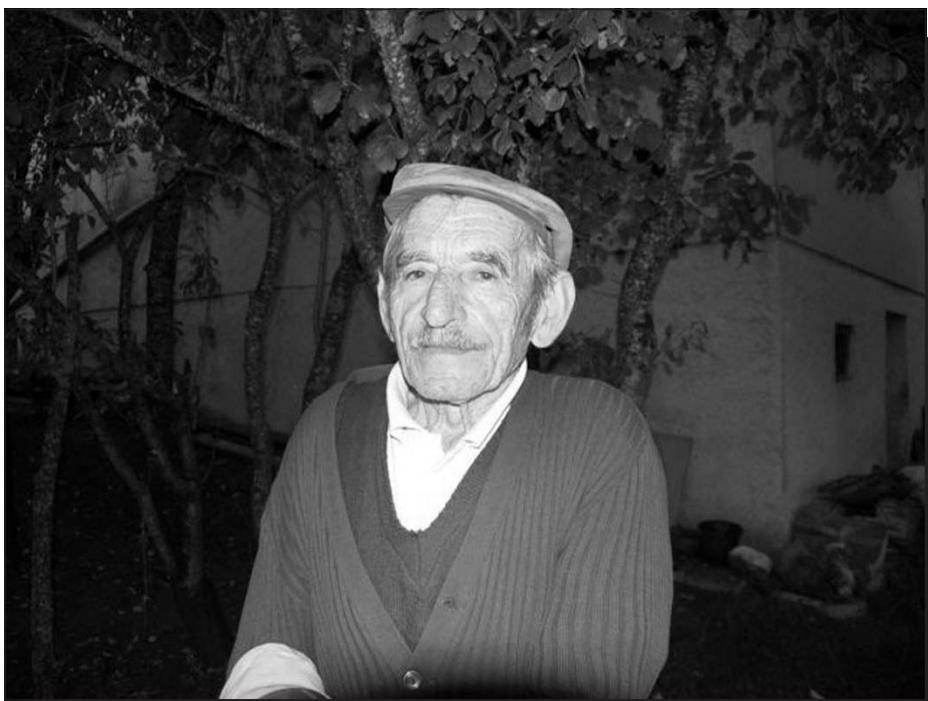
Ustaše, domobrani, njemački vojnici i civili iz Gospic-a i okolnih mjesta povlačili su se preko Pazarišta, Krasna, Senja do Rijeke, pa dalje u Austriju ili Italiju, a iz Perušića, Ličkog Osika do mosta na rijeci Lici pokušali su im se pridružiti povlačeći se preko Mušaluka. Nisu uspjeli. Odstupnica je bila presječena. Ostali su u okruženju.

Svjedočenje koje vam je dao Ivica Crnković, istinito je. Kako već rekoh, o tome su mi pričali preživjeli u Mušaluku, koji su nažalost uglavnom pomrli. Danas

živih svjedoka tog stravičnog zločina, koliko je meni poznato, gotovo više nema.

Po pričanju očevideca tamo od polovice Podastrane do Pere Pavičića-Pivca od smjera Perušića, Vukšića, Ličkog Osika, Klanca prema Čojluku izvršeno je opkoljavanje. Prema jugozapadu je rijeka Lika iza koje su također bili partizani. Povlačenje nije bilo dobro organizirano, pretvorilo se u nekontrolirani bijeg. Postupalo se refleksno, nagonski, samo što brže pobjeći ispred krvožednih partizana. Po opkoljenom mnoštvu koje nije pružalo oružani otpor partizani su otvorili vatru iz svega raspoloživog oružja. Vojnici su u bijegu usput odbacivali oružje i strjeljivo. Oni koji su preživjeli, zarobljeni su i zatim postrijeljani i poklani bez dokazane krivnje, suda i prava na obranu. Od crkve sv. Josipa u Ličkom Osiku do našeg Štimčeva bunara u Mušaluku, na udaljenosti od 1600 metara, moglo se hodati s leša na leš. Opoljeno mnoštvo u našem Pribarku kod Štimčeva bunara, kod Lokvice i u klancima između Krčića, Vučjaka, Žarkovića vršak, koji se još zove Liščev vršak, jer su tu živjeli Žarkovići i Lisci, Perine drage, Male Gradine, Velike Gradine i Vrška Crnkovića, partizani su pobili bez suda i prava na obranu. U klancima su velike vododerne koje zovemo rivinama. Ondje u klancu kod Krčića u kojem je put za Vukšić najdublje su, a tu je pokopano najviše pobijenih, koje su tu pobili ili su ih sa strane dovezli. Tu je pokopano 750 do 850 domobrana, ustaša, civila i njemačkih vojnika.

Pričali su mi, da su pet-šest dana Frane Crnković, Ivan Crnković i Frane Horvatić prevozili mrtve zaprežnim kolima od crkve sv. Josipa u Ličkom Osiku do rivina. Leševi su se već počeli raspadati. Slagali su ih u rivinu jednog do drugog u slojevima kao cjepanice i prekrili ih tankim slojem zemlje. U mojoj njivi kraj potoka Zvizde pobijeni su pokopani na dva mesta. U veću grobnicu dvanaest, a u manju šest mučenika. Preko Poljane iza Vrha Franića u drugoj dragi iznad kuća Franića pobijeni su zakopani u skupnu grobnicu. Ima ih također i u Malom selu.(Malo selo je dio Mušaluka). XXVI.



Svjedok Mate Štimac

dalmatinska divizija izvršila je opkoljavanje i zarobljavanje. Što je zarobljeno, uglavnom je pobijeno. Ne znam da je itko ostao živ. U Otočcu i dalje zvjerstva je počinila XIX. divizija.

O istinitosti ovih stravičnih događaja svjedočile su vidljive grobnice pobijenih. Vidjele su se ne samo prvu godinu iza rata, već puno godina iza njega. Na grobnicama je trava bila bujnija nego na okolnom zemljištu, a u njivama koje su se obrađivale, žito je na grobnicama bio zelenije i bujnije. Bujnost raslinja i tamnozelena boja označavala je točan položaj grobišta još dugi niz godina iza rata. Mrtve su plitko pokapali, pa su strvinari raznosili njihove leševe. U kasnu jesen, pao je prvi snijeg, izišao sam iz kuće malo se prošetati. Naišao sam na vučji trag. Prateći ga, došao sam do skupne grobnice u rivini iz koje je vuk iskopao truplo. Uz grobište ostalo je malo trulih crijeva. Truplo je odvukao kroz klanac gore u moj gaj i prožderao ga. Od leša ostalo je samo malo gnjilih crijeva i kostiju. I ostali mještani nailazili na isti prizor. Kraj otkopanih grobova nalazili bi gnjila crijeva žrtava. Vukovi i lisice bili su se namečili. Otkopavali su plitko zakopana tijela mučenika i pojeli bi ih. Mučan je to bio doživljaj i teško se bilo s tim necivilizacij-

skim postupkom prema žrtvama sve ove godine nositi. Komunistički "antifašisti" u borbi za vlast ubijali su od reda sve one, za koje su pretpostavljali da nisu pobornici njihove ideologije i režima ili napravili radi primitivne pljačke, jer su ubojstvima dolazili u posjed materijalnih dobara žrtava. Kroz rat partizani su zarobljenike ubijali, ali sudeći po mome zarobljavanju i zarobljavanju drugih, manje nego na kraju rata. To je očiti dokaz da su na kraju rata i poraća ubijanja Hrvata bila pomno planirana i revno izvršavana, što zločinima daje dodatni težinu.

Puno ljudi partizani su pobili u Balatinu ispod ceste preko puta crkve u Ličkom Osiku. Kod kuće **Ante Pavičića-Dima** prema onom gaju kod onih litica pobili su pripadnike dočasničke škole iz Banja Luke. Oko kolodvora u Ličkom Osiku Taličani su iskapali streljačke rovove takozvane "laufgrabe" nad kojima su partizani ubijali zarobljenike i u njih ih pokapali. I pobijene na drugim mjestima dovozili su i pokapali u taj streljački rov.

Ubijali su i u Vukšiću. U zapaljenu staju **Milana Pavletića Generalića** utjerali su zarobljenike. Popeli su se potom partizani na zidove staje i mitraljeskom paljbom izmaskrirali nevine ljudi.

Ljude se ne smije ubijati, bez obzira bili vojnici ili civilni. To je strahota, neoprostiv grijeh. Ovi mučenici su se predali, odbacili su oružje i postali su ratni zarobljenici, koji su zaštićeni ženevskom konvencijom. Pobijeni su bez dokazane krivnje, bez suda i prava na obranu. Nažalost i danas te krvnike u Hrvatskoj slave kao antifašiste. Ove nevine žrtve vase za istinom i dostoјnjim pokopom ili barem obilježavanjem njihova grobišta. Pogan je to bio rat, kada je ratovao brat protiv brata. Kod nas selo je bilo podijeljeno. Jedni su bili za Nezavisnu Državu Hrvatsku, a drugi za **Titovu Jugoslaviju**. O tome je još uvijek danas teško govoriti, jer još ima živih sudionika, a još više radi njihove djece.

Za vrijeme Domovinskog rata čuvao sam ovce kada je hrvatska vojska bagerima probijala put za tenkove. Vidio sam da kopaju kod jedne skupne grobnice. Prišla su mi dva časnika i jedan vojnik. Pitali su me znadem li nešto o skupnim grobnicama pobijenih Hrvata iza Drugoga svjetskog rata. Odgovorio sam da znam i da bager kopa kod jedne. Pošli smo gore do bagera. Već je jedna grobница bila načeta i otkopano je nešto kostiju. Časnik je izdao nalog neka se kosti vrate natrag i zatrpuju, a kopanje su nastavili na drugom mjestu gdje je trasa bila i iskolčena. Veliki vojni bager mina je oštetila u Gujini kod Vukšića. Mali bager nije mogao razbiti veliko stijene na trasi, pa su vojnici samoinicijativno premjestili trasu na lakši teren, preko grobniča. Ovim zapovjednicima očito je netko prije rekao ili su na neki drugi način saznali o ovom velikom grobištu žrtava bezumnoga partizanskog zločina.

Teške i krvave su bile godine Drugoga svjetskog rata. Mi Hrvati u opravdanoj i prirodnoj težnji za svojom državom bili smo razapeti između tri zla: komunizma, fašizma i nacizma. Težnju za slobodom skupo smo platili. Izginuo je cvijet hrvatske mladosti, dijela sposobna za reprodukciju, rađanje novih naraštaja, a pobijena je i predvodnička inteligencija. Ostali smo desetkovani i obezglavljeni. Posljedice toga strahovitog zločina ni danas nisu zaliječene.

Često je prepričavao **Repac** iz Široke Kule tragičan događaj kada su partizani uhvatili dvojicu golobradih dječaka iz Široke Kule. Jedan je bio brat **Mare Ćićine**. Ne znam kako mu je bilo ime, a ne sjećam se ni imena drugog mladića. Pitali su ih seljani što će s njima. Odgovorili su da su ustaše i da će ih strijeljati. Ma kakve ustaše, to su golobradi dječaci, vidite da se još ne briju. Badava, odveli su ih i ubili. Ubila su ih braća **Jovo i Spaso Repac**, također iz Široke Kule. Ovaj Repac koji je prepričavao tu stravičnu priču bio je u logoru u Njemačkoj. Neshvatljivo mu je bilo što su partizani ubijali ljudi bez sudjenja i dokazane krivnje.

Zalio se tako i **Čubrić** iz Široke Kule, koji se okrvavio u ratu, **Ivi Došenu Ivinji** da ne može spavati. Ovaj mu je odgovorio: "To, oni mrtvi koje si pobjio, lebde oko tebe i ne daju ti mira".

Bio sam u rezervi u Bugojnu 1954. Radili smo zajedno dva Slovenga i nas dvojica Hrvata. Slovenci iz jednog sela kraj Murske Sobote stalno su pričali o ratu. Spominjali su protutenkovske rovove i mnoštva vojnika i civila koje se povlačilo ispred partizana na zapad. Po desetak tisuća zarobljenih Hrvata, vojnika i civila provodili su partizani kroz njihovo selo. Po cijelu noć ubijali su ih nad protutenkovskim rovovima. Pitao sam kako su to radili, a da se zaraza nije proširila. Odgovorili su mi da je cijeli prostor bio dobro čuvan. Pobjjene bi buldožerom ugurali u rov, posuli živim vapnom i prekrili tankim slojem zemlje te nastavili dalje ubijati.

Kasnije sam čuo da se ovo dogodilo i kod Maribora, a otkriveno je kada su Slovenci gradili auto-cestu. U Sloveniji se danas o tome vode velike rasprave. Nažlost, u Hrvatskoj ne. Korijeni komunističkog zla čvrsto su prodrili u sve pore hrvatskog društva i vrlo teško će ih se moći iskorijeniti. Ni prirodnom smrću zločinaca ne će se stvoriti uvjeti za rasvjjetljavanje ovog vremena, bremenita zločinima, jer za to ne postoji politička volja.

O partizanskom zločinu u Ličkom Osiku svjedočila je gospođa **Josipa Pepa Butković**. Kao pastirica, gospođa Butković s ostalim pastircama i pastirima čuva-

la je blago na pašnjacima oko Ličkog Osika. Preko jedne vrtače prolazio je put. Širio se iz nje neugodan zadah. Kad bi pastiri u prolazu na tome mjestu zarili u zemlju svoje štapove, štapovi bi duboko prodirali u zemlju, a nakon izvlačenja kroz rupe u mekoj zemlji izbjijala je sukrvica. I na tom mjestu partizani su pobili neutvrđeni broj zarobljenika. Opširnije svjedočenje gospođe Butković o ovim tužnim i tragičnim događajima objavit ćemo naknadno.

Iz svjedočenja razabire se da je partizanska vlast planirala i sustavno provodila izvršenje planiranih likvidacija.

Nastavljamo razgovor s Matom: «Spominjete gospodine Mate stare gradove Veliku Gradinu i Malu Gradinu. Što o njima znate?»

Da, u narodu se priča da su izgrađene za vrijeme Turaka. U Velikoj Gradini bilo je sajmiste. Do Velike Gradine vodili su putovi za zaprežna vozila, što je dokaz da je u njoj bujao život. Suseljani su sa Velike Gradine dugi niz godina u zaprežnim kolima na svoje njive vozili neobično plodnu crnu zemlju. I mi učenici u torbama smo donosili tu zemlju u učiteljev vrt. Da, da, bila je to jako plodna i kvalitetna crna zemlja. Na znanstvenicima je da otkriju otkud ta plodna zemlja u tako velikoj količini na Velikoj Gradini, a oko nje je krš. Mala Gradina nalazi se u Podastrani iznad kuće Frane Horvatovića...

Čudna i tragična je, eto, sudska hrvatskog naroda. Pronalaze se arheološki tragovi minulih stoljeća. Istraživači ih u svojim uradcima razvrstavaju u ilirske, grčke, rimske i turske. Ne daj Bože, da bi možda koji bio hrvatski. Po stručnjacima, nažlost hrvatskim, o Hrvatima ima jako malo tragova, kao da smo s neba pali. Skorojevići smo bez traga i korijena u vlastitoj zemlji. Inspira nam mozak da smo mali narod, slab za samostalni život i sve što imamo to su nam drugi narodi dali, od drugih smo preuzeli ili smo im naprsto oteli... Kako nam se i danas ponašaju aktualni vlastodršci i svi od reda političari? Odriču se hrvatske države koja je uz velike žrtve i more prolivene hrvatske krvi tek uskrsala. Bezglavo srljaju u novu uniju u kojoj ćemo nepripremljeni nestati

kao narod. U ratu izborenu državu u miru razgrađuju! Iz ovih svjedočenja, kao i onih ranijih koje sam objavio u PZ, razvidno je da su partizani predvođeni komunističkom partijom izvršili planirani pokolj civila i hrvatskih vojnika, koji su u neorganiziranom bijegu, bez borbe, odbacivši oružje (nije nam na čast i pohvalu) pokušali naći spas pred podivljanim partizanima. Tekovina partizansko komunističkog antifašizma je njihova krvava tetrovina Titova Jugoslavija, na zločinu nastala i u krvi nestala. Odnarođeni hrvatski partizanski i komunistički antifašisti i njihovi simpatizeri, slugani velikosrpske politike, nastoje svoj krvavi antifašizam ugrediti u temelje današnje Hrvatske. Nažlost, to zlo još je čvrsto ukorijenjeno u sve pore hrvatskog društva. Još uvijek, ali ne i zauvijek!

Hrvatsko društvo političkih zatvorenika, Podružnica Gospic, pokušat će ishoditi dopuštenje za postavljanje spomen-obilježja na ove nedužne žrtve. Grobišta se nalaze na velikom prostoru, pa bi spomen-ploču prigodnog teksta uz dogovor i suglasnost mještana trebalo postaviti na najvećoj skupnoj grobnici, jer tako veliki broj ploča ne možemo postaviti i brinuti se o njima. Svjesni smo da nakon našeg fizičkog kraja, a on je tu blizu, izvjestan je, zbog naše životne dobi, zbog političke klime u Hrvatskoj o ovome ne će nitko voditi brigu. Zadnji je trenutak da se prikupe svjedočanstva još malobrojno živih svjedoka, objave njihova svjedočenja, kartografiraju i katalogiziraju. Poslužit će znanstvenicima da u nekom boljem budućem političkom ozračju s vremenske distance izreku istinu, i da ove nevine hrvatske žrtve kod nekakvih iskapanja ne okvalificiraju kao ilirske, grčke, rimske i turske arheološke nalaze. Ukoliko ne dobijemo dozvolu, spomen-obilježje postaviti ćemo bez dozvole, a ja kao predsjednik HDPZ Podružnice Gospic preuzimam svu odgovornost zbog ovoga "nezakonita" čina.♦

PROBUDIO SAM SE

*Probudio sam se
kao što se budi školjka
u plićaku
a more blagim cijelovima zaliva
moje buđenje
nakon sna
pospan tako tumaram
udahnjujem mrak mojih tamnica
i one me progone
zadirkuju
rugaju se i smiju
moje tamnice
o moje tamnice u mojim žilama
o moji jauci u mojim vlažnim vilama
i moje trepavice moji polumjeseci
i moje oči moje kriješnice
i moje ruke moje dobročiniteljice
i tako budan sanjarim
noseći školjku u sebi
noseći školjku na sebi
noseći sebe u školjki
jer ja sam za ideju patio
ja sam se za poštenje bratio
mene su vezanog nosili
mene su šakama kosili
meni su govorili:
Sunca ne ćeš vidjeti
samo ćeš sanjati jer ti san ne možemo oduzeti
a ja sam samo volio
a ja sam majku molio: Ne plači, oni mi ne mogu
oduzeti ljubav,
moju dušu ne će prodati
I nakon batinanja
oni su i dalje zlikovci
i nakon psovaka
oni su i dalje titovci
i prostaci
i hulje
i nitko od njih ne može napraviti ljude
oni su imitacija čovjeka
i bit će prokleti
dovijeka.*

Bruno ZORIĆ

SLUTIM

*Glazbu neku slutim
a ne znam čijim uhom
nit tko to u njemu pjeva,
samo šutim i pišem
dok se iz neba slijeva
topla kiša riječi,
bilježim ih u ritmu
još nenapisane skladbe
a nikako da spadne
daleka jeka grijeha,
niti svemirske usne
izreknu molitvu sunca.*

*Zrnca krunice slažem
vodenim prstima mora,
onako u kretnji,
bez napora i straha
od jasnog neuspjeha,
gradbeno izniču note
na oblacima iznad planina
dok zatopljenja traju
i tisućama ljeta,
kako bi jedno srce
otoplilo za stih.*

*Križ nikad nije
usnama bio bliže,
molitva tiha,
samom se sebi molim,
svojoj nutrini
u kojoj počiva Krist
sa svojim kratkim životom
i dugovječnošću Boga.*

*Slutim gdje jesam
onaj
u prijateljstvu i slozi
s nekim dalekim svijetom
kojeg ne vidi nitko
ali osjeća snagu
bez definicije i glasa,
iz istih vizija klasa
aktivnost mojih čula,
nadraста zvonjavu zvijezda,
gola ruka u peći
prevrće kamenja krečna
i,
piše kako pjesma,
tek treba steći
krila vječna.*

Fabijan LOVRIĆ

POLITIČKI OSUĐENICI U KAZNENO-POPRAVNOM DOMU U ZENICI 1945.-1954.

Vlasti Austro-Ugarske Monarhije poduzele su veliki projekt izgradnje Centralnoga kaznenog zavoda za Bosnu i Hercegovinu u Zenici, koji je građen od 1886. do 1888., a dograđivan 1892. i od 1901. do 1904. godine. Od samog osnivanja primjenjivan je u radu sa osuđenicima irski progresivni sistem, koji se temelji na „stupnjevanom izdržavanju kazne i zatvorenik je bio aktivni radnik“. U dugoj povijesti zenički zatvor mijenjao je ime, prilagođavao se i navikavao ideo-loško-političkim sustavima i mehanizmima, ali je skoro uvijek u stvarnosti formiran sustav „zajedničkog zatvora“ koji je podrazumjevao da se zajednički izdržavaju kazne lišenja slobode svih osuđenih osoba, bez obzira na uzrast, visinu kazne, težinu kaznenog djela ili slično.

Kazneno-popravni dom (KPD) u Zenici preimenovan je 27. rujna 1945., a u naputku o izvršenju kazni se kaže: „Cilj kazne nije samo kažnjavanje krivca, nego i prevaspitavanje osuđenog u duhu odanosti otadžbini, radne discipline i časnog odnosa prema državnim i društvenim odnosima, sposobljavanje osuđenog za uslove zajedničkog života i učvršćivanje onih crta njegova karaktera, koje će ga zadržati od daljnog vršenja krivičnih djela“.

Zakon o krivičnim djelima protiv naroda i države objavljen je u Službenom listu Demokratske Federativne Jugoslavije (DFJ) od 1. rujna 1945., a proglašen je Ukazom Prezidija Narodne Skupštine FNRJ br. 356 od 16. srpnja 1946. U čl. 2. spomenutog zakona propisuje se da se „kao krivično djelo protiv naroda i države smatra svaka radnja kojom se ide za tim da se putem nasilja obori ili ugrozi postojeće državno uređenje FNRJ ili da se ugrozi njena spoljna sigurnost ili osnovne demokratske, političke, nacionalne i ekonomiske tekovine oslobodilačkog rata: federalno uređenje države, ravnopravnost i bratstvo jugoslovenskih naroda i narodna vlast“. U čl. 9. ovog zakona tvrdi

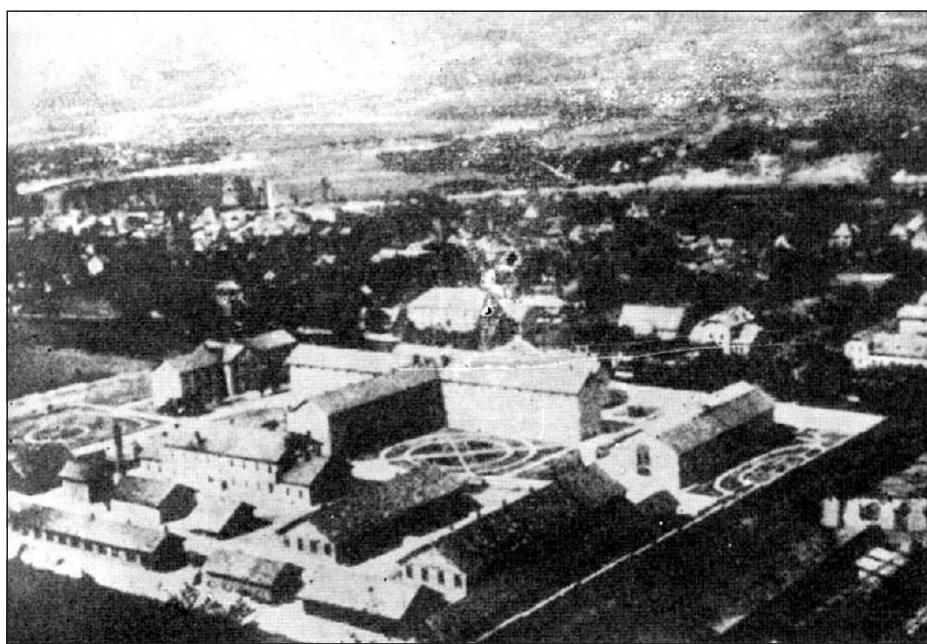
Piše:

Salih JALIMAM

se da „nije potrebno da propaganda i agitacija sadrže direktni poziv, nego se poziv može sadržati i posredno u svakoj agitaciji i propagandi koja se prividno služi drugim riječima i postupcima a u stvari ide za tim da nasilno obori ili ugrozi državno uređenje. Oblici u kojima se ova krivična djela pojavljuju mogu biti razni, npr. u prividnom iskorištavanju građanskih prava (sloboda vršenja vjerskog obreda, sloboda skupova i manifestacija) ako se svojim stvarnim ciljem izraženim u posljedicama ide na antidemokratsko narušavanje demokratskog uređenja FNRJ ili na to da

ugrožavanje novog poretka ili ometanje prilika ili obnove zemlje, da se izreknu drastične zatvorske kazne. Posebno se to manifestiralo kroz „isključenje iz javnog života, lišavanje prava na vršenje javnih funkcija, gubitak svih građanskih prava i svih povlastica“. Zanimljiva je opaska jednoga književnika, koji prošao zatvorsku političku torturu koji piše: „Antikvislinška operacija više nije imala za cilj, svrhu samo da kazni za ono što je u prošlosti učinjeno a označeno kao izdaja zemlje i naroda, već i da predupredi sve ono što, eventualno, može u budućnosti da se učini. Delo tako postaje manje važno od toga ko ga je učinio“.

Kao prilog Povelji UN, Opća skupština je 10. prosinca 1948. Rezolucijom 217 us-



Kaznionica u Zenici

se građani ometaju u uživanju svojih prava kao što je sloboda vjeroispovijesti i tome slično.

Bitno je kod procjene postojanja ovoga kaznenog djela, da se stupanj i značenje društvene opasnosti često procjenjuje po „slobodnom nahođenju“, često da se zadovolji forma, tako se događalo da je dovoljno da propaganda ili agitacija ide na

vojila Opću deklaraciju o pravima čovjeka. U njezinu se uvodu kaže, da je u Drugome svjetskom ratu „stvaranje svijeta u kojem će ljudska bića uživati slobodu govora i vjerovanja i slobodu od straha bilo proglašeno kao najviša težnja običnih ljudi“. U čl. 5 bilo je propisano da nitko „ne smije biti podvrgnut mučenju ili okrutnom, nečovječnom ili ponižavajućem

postupku ili kažnjavanju“. FNRJ se, kao i ostale komunističke zemlje, suzdržala od glasovanja. Kao mučenje je označeno „svako djelovanje kojim službena ili druga osoba na njezin poticaj, uzrokuje čovjeku tešku bol ili patnju, bilo tjelesnu ili mentalnu, s nakanom da od njega ili treće osobe pribavi priznanje ili podatke, ili da ga kazni za djela koja je učinio ili za koje sumnja dah je učinio ili s nakanom da njega ili drugu osobu zastraši“.

Prvih godina poslije završetka Drugog svjetskog rata (1945.-1954.), struktura osuđenika prema kaznenom djelu odražava zbivanja koja su se događala u samome jugoslavenskom društvu. Većina zatvorenika u KPD-u Zenica bili su osuđenici koji su suđeni za „ratno djelo“, kako su ih osuđenici nazivali u svome osuđeničkom žargonu: ustaše, četnici, pripadnici SS-a, zeleni kadar, folksdjočeri, škipari, dezerteri iz Jugoslavenske armije, a bilo je i pravih ratnih zločinaca, dok je izvršitelja drugih kaznenih djela bio sasvim neznatan broj.

Odjeljenje za izvršenje kazni 28. rujna 1946. uputilo je zahtjev svim kaznenopopravnim domovima da „sve oficire i vojnike jugoslovenske narodne armije podvoje u zasebne prostorije gdje se neće mešati sa ostalim osuđenicima (ovo otpada samo u slučajevima dok su na radu). Postupak prema njima treba da je bolji nego sa ostalim osuđenicima, a hrana da im se izdaje po tablici predviđenoj za one koji rade, bez obzira da li su zaposleni ili ne. Ovdje ne spadaju oni dezerteri koji su se poslije bjekstva priključili četničkim bandama. Kod ostalih osuđenika izvršiti klasifikaciju: odvojiti mlađe od starijih kako ne bi podpadali pod rđav uticaj od strane ovih. Izdvojiti četničke rukovodioce, oficire bivše Jugoslavenske vojske, žandarme, rukovodioce policijskog aparat, popove (ove obavezno brijati) i u opšte intelektualce od seljaka i radnika. Osuđenike seljake i radnike takođe podvojiti po veličini kazne“.

Uputstvom o nastavno-vaspitnom i kulturno-prosvjetnom radu po kazneno-popravnim ustanovama broj 2.071 od 8. svibnja 1947., središnje i najvažnije mjesto u kazneno-popravnim domovima povjerenje je službama za preodgoj («prevaspitavanje»). „Predavanja treba održavati

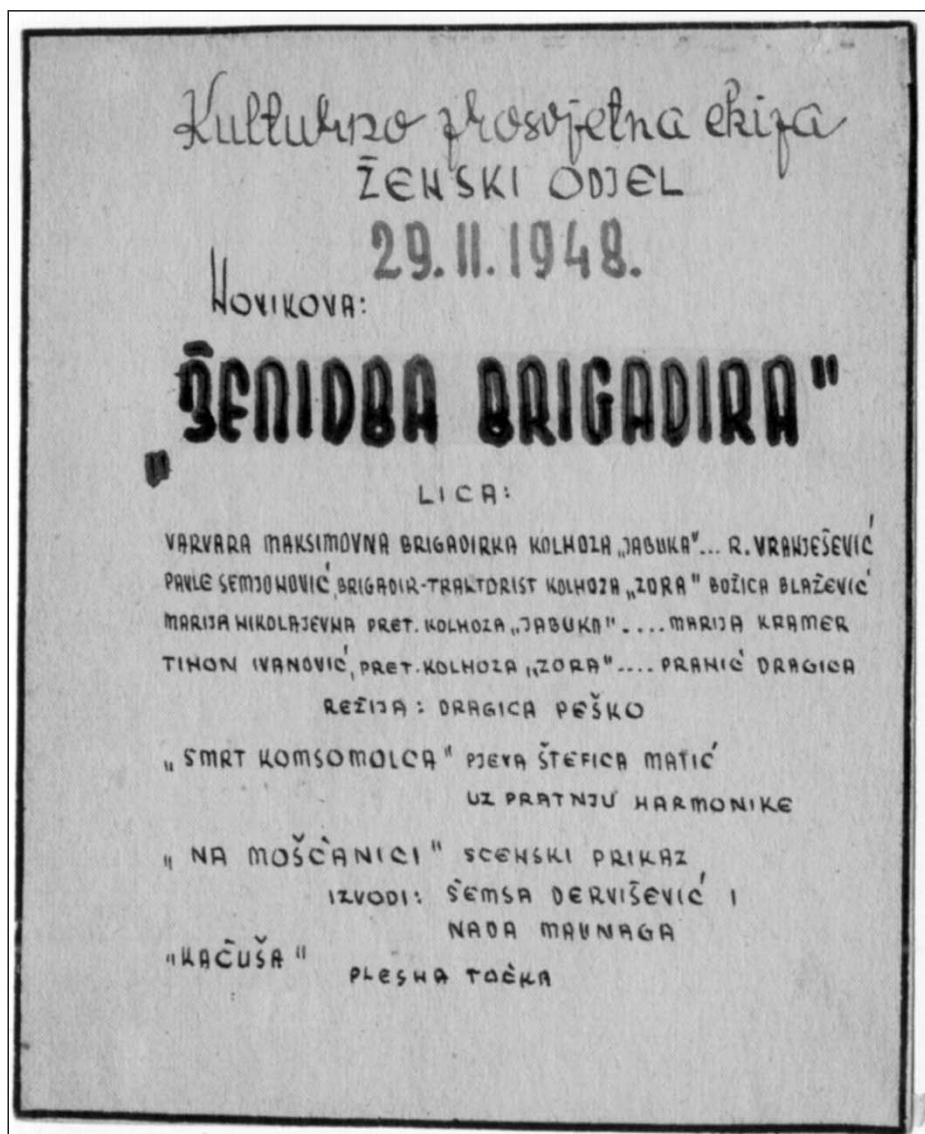
svake nedjelje jedanput. Njima rukovodi upravnik Doma i po završetku otvara diskusiju koja može da se produži za naredni čas, ako on to nađe za shodno. U pogledu sastavljenja tema i održavanja predavanja može pomoćnik upravnika uz sporazum sa upravnikom doma stupiti u kontakt sa ministarstvom unutrašnjih poslova Narodne republike ili sa sekretarima AF“.

„Zatvorske prilike su se bitno „humanizirale“, ali politički pritisak i psihičko iscrpljivanje su se umnožili i podostrili. No tek pod komunistima će, s birokratskim redom i poboljšanjem higijene i hrane, duševna cijedjenja i mučenja dobiti čudovišne, naučne i totalne forme i razmjere“. U KPD Zenica sobe 26 i 28 (prvi kat) i 11 i 13 (drugi kat) u Prvom odjeljenju bile su namijenjene političkim osuđenicima. Bila je jedna veća soba koju su nazivali „parti-

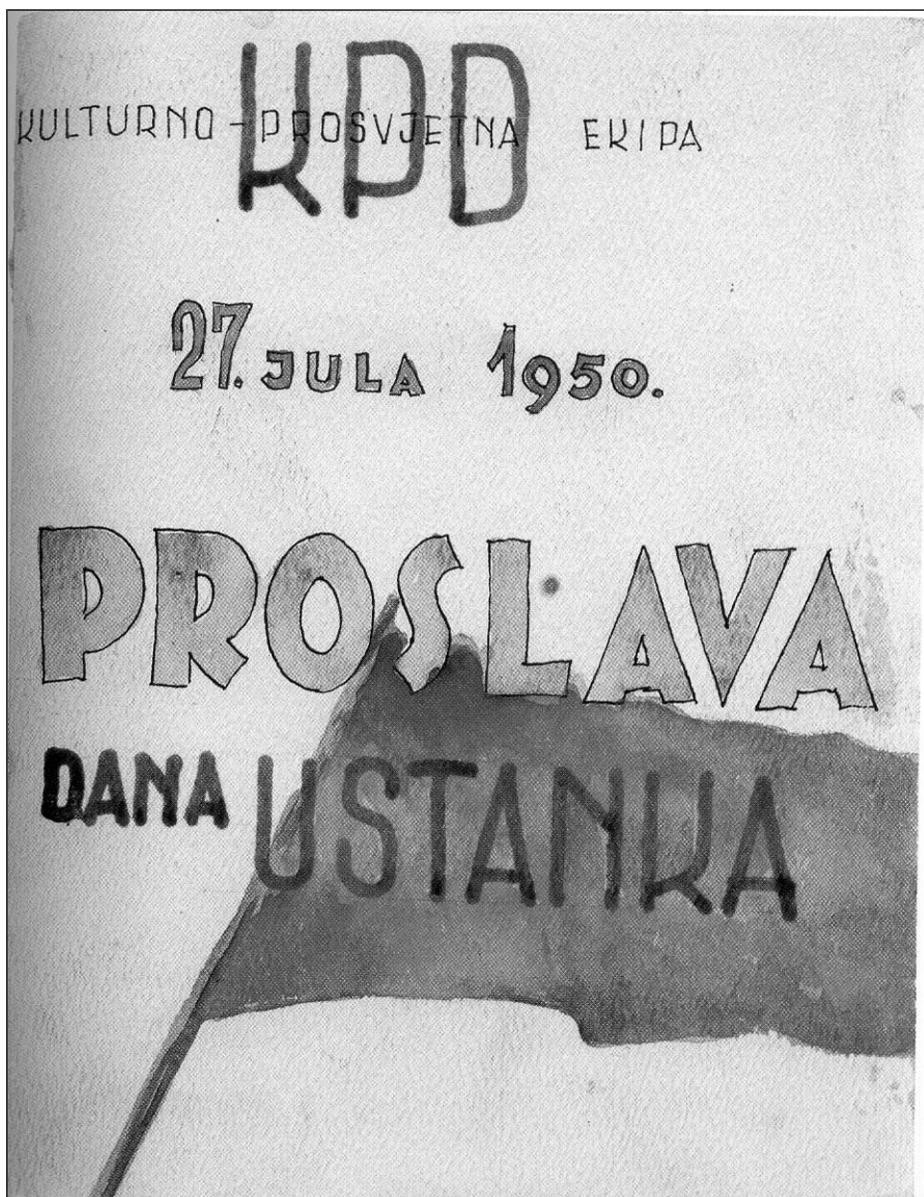
zanska soba“, u njoj je bilo smješteno više od stotinu osuđenika. Svima je bilo zajedničko to što su više ili manje vremena bili u partizanima.

Poslijeratni jugoslavenski režim naročito se surovo obračunavao s vjernicima, jer su oni u to vrijeme smatrani „razbijaci ma bratstva i jedinstva“ i „narodnim neprijateljima“.

„Iako je po ustavu vjera bila dozvoljena, vjernicima su onemogućavali svaki stručni, društveni uspon ili napredak. Apsolutno je bila isključena mogućnost da se deklarirani vjernik postavi na bilo koju funkciju ili položaj“. Nekima su montirani i sudski procesi, pa su robijali dugogodišnje kazne. Bilo je puno poznatih osoba koje su prošle kroz „kazamat jednoumlja“, kako se često u literaturi naziva zenički zatvor. Neke od tih osoba s



Plakat iz KPD Zenica (iz knjige M. Maslić)



osnovnim podatcima kao i razlozima njihova pritvaranja, kao ilustracija i pomoć za buduća istraživanja, navedena su u podrubnim napomenama ovog teksta, ali, zbog njihova velikog broja, kao i zbog nedostatka arhivske dokumentacije, nismo u mogućnosti spomenuti sve one koji to zaslužuju.

Ćelija broj 13 je bila namijenjena svećenicima. Osuđenici su je zvali „hodžinsko-popovska“ soba. U njoj su bili smješteni vjerski službenici svih konfesijsa (islamska, katolička i pravoslavna), koji su suđeni kao politički zatvorenici. U periodu od 1950. do 1951. godine u toj je sobi bilo oko 120 imama-hodža, visokih crkvenih dostojanstvenika. (**Dr. Čedomil Čekada** – M. B. .818/b, „završio teološki fakultet s doktoratom u Zagrebu i u Beču,

Milivoj Čekada – M. B. 675, **Dr. Petar Čule** – M. B.819/B, biskup mostarsko-duvanjsko-trebinjske biskupije, **Mijo Čulić** - M. B.-3609, generalni vizitator Dalmacije i Istre) 60- 70 fratarata (katoličkih svećenika), među kojima su: **fra Alojzije Čosić** – M. B. 6300, **fra Ljubo Hrgić** – M.B.222, **fra Emil Miličević** – M.B.6458, **fra Miroslav Milošević** – M. B. 3683, **fra Damjan Rozić** – M. B. 5490, **fra Božo Pavlović** – M. B.5331, **fra Krunic Miklić** – M. B. 3681, **fra Alojzije Misilo** – M. B. 5313, **fra Ljubo Sović** – M. B. 3090, **fra Mirko Čosić** – M. B. 3136, **fra Zorko Čolić** – M. B. 3744, **fra Mirko Brandić** – M. B. 3892 (umro u bolnici Doma 5. VI. 1947.), **fra Valerije Voloder** - M. B. 2216, **fra Ljudevit Brlić** – M. B. 1323, **fra Karlo Grbavac** – M. B.6573,

fra Bosiljko Gubić –M. B. 4360., **fra Nikola Ivanković** – M. B. 4798, **fra Krešimir Idžaković** - M. B. 887, **fra Anto Kozina** – M. B. 2218, **fra Anto Kobarić** – M. B.3078, **fra Luka Komljenović** – M. B. 6167, M. B. 2814 (premješten u Srijemsku Mitrovicu 27.IV. 1950., prilikom transporta vlakom poginuo), **fra Honorijski Čilić** -; **don Mitar Papac** – M. B. 6686, **fra Dominik Čosić** – M. B.3729, **fra Božo Ravlić** – M. B. 5331, **fra Tvrtnko Ban** – M. B. 5313, **fra Mirko Magzan** – M. B. Bilo je tu i hercegovačkih franjevaca: **fra Božidar Čorić** – M. B.1338/A, **fra Ivan-Miljenko Placid** – M. B.1145, **fra Mirko Čosić** – M. B. 3136, **fra Želimir Zadro** – M. B.555/1, **fra Vlado Vlašić** – M. B. 4053/A, **fra Didak Burić** – M. B.4383/ A (817/B), **fra Bonifacije Rupčić** – M. B. 4386/A8, **fra Drago Stojić** - M. B. 3971/A, (1127/1), **fra Marijan Zubac** - MB. 3224/A, **fra Krsto Ravlić** – M. B. 2996/A, **fra Bosiljko Vukojević** - MB. 4384/A i oko 15 pravoslavnih svećenika. (npr. **Nikifor Kukavčić** – M. B.4095).

Ta trinaestica je bila izolacija, s jedne strane kao dodatak kazni, a s druge strane značila je izdvojenost od drugih osuđenika. Na prvom katu Prvog odjeljenja, u jednom je periodu bila izolacija za hodže, katoličke i pravoslavne svećenike te „Mlade muslimane“, koji su bili smješteni u ćeliju broj dva, a često su bili i u „Staklari“ izdvojeni od ostalih.

Broj političkih osuđenika vremenski je bio uvjetovan i događajima, koji su se zbirali u jugoslavenskom društvu i predstavljali su potvrdu brojnih deformacija, ideo-loško-političkih devijacija i svjesnog



negiranja brojnih nacionalnih i vjerskih posebnosti. Iz arhivske dokumentacije KPD Zenica može se utvrditi, da je najveći broj političkih osuđenika bio u 1948. i 1949. U studenome 1948. navodi se da je bilo 3.069 muškaraca, ali i 1.222 žena, što znači ukupno 4.294 političkih zatvorenika. U srpnju 1949. političkih osuđenika - muškaraca je bilo 2.957, a žena 1.204. Ukupno je političkih zatvorenika u 1949. godini bilo 4.906.

Ovako veliki broj političkih zatvorenika u ovim godinama je povezan s tadašnjim događanjima. To su godine masovnog uhićenja članova organizacije „Mladi muslimani“, a bila je i pojava informbirovaca i drugih „narodnih neprijatelja“.

Prema statistikama koje su u UDB-i pravljene 1949., pod istragom i represijom bilo je 806 članova Organizacije „Mladi muslimani“. Sačinjen je i popis uhićenih po mjestima njihova djelovanja. Evo tih podataka:

Grad i okrug («srez») Mostar	72
Trebinje	14
Konjic	54
Gacko	24
Bileća	62
Nevesinje	62
Čapljina	29
Stolac	20
Grad Sarajevo	122
Srez Sarajevo	18
Visoko	37
Višegrad	21
Foča	19
Bugojno	19
Zenica	14
Goražde	6
Zavidovići	4
Travnik	2
Fojnica	2
Sokolac	1
Vlasenica	1
Maglaj	27
Grad i okrug («srez») Tuzla	23
Tešanj	19
Gradačac	12
Gračanica	8
Brčko	5
Bijeljina	4
Lopare	3
Zvornik	2
Doboј	1
Grad i okrug («srez») Banja Luka	20
Cazin	17
Kotor Varoš	5
Bihać	4
Prijedor	2
Bosanska Gradiška	2

Prema podatcima iz predhodne tablice, uhićena su ukupno 682 člana organizacije, čiji je socijalni sastav bio sljedeći: seljaka 316, činovnika 149, radnika 82, đaka 41, studenata 33, zanatlija 21 i ostalih 39.

Broj uhićenih po godinama starosti bio je sljedeći: do 25 godina 398, preko 25 godina 374.

Ovaj pregled ne odgovara stvarnom i konačnom stanju otkrivenih i uhićenih mladomuslimana. Poslije sačinjavanja ovoga pregleda, UDB-a je hapsila i tijekom 1950., ili je primijenila blaže mjere («upozorenje») u odnosu na niz članova organizacije. Također, stanovit broj članova je uhićen u periodu između 1950. i 1952. godine. Kasnije je otkriveno „još 18 članova organizacije 'Mladih muslimana' na srezovima bivše banjalučke oblasti“ (**Kasim Dobrača** – M. B. 821, **Derviš Korkut**, M. B. 1229/I, **Abdulah Dervišević** – M. B. 1484/A, **Mustafa Erković** – 4106/A, **Kemal Duvnjak** – M. B. 4110/A, **Mahmud Tralić** – M. B. 1483/A, **Ibrahim Karalić** – M. B. 3069/A, **Hasan Avdić** – M. B. 3061/A, **Hasan Ljevaković** – MB, **Osman Dobrača** – M. B. 4105/A, 3057/A, **Salih Behmen** – M. B. 1265/I, **Omer Behmen** – MB.406/I-, **Naim Delinezirović** – M. B. 4119/A, **Reuf Huseinagić** – M. B. 3863/A, **Salih Gračić** – M. B. 1226/I, **Muharem Abdihodžić** – MB, **Mehmed Arapčić** – 4178/A, **Ismet Serdarević** – M. B.-3810/A, **Tarik Muftić** – M. B. 3720/A, **Hilmija Muftić** – M. B. 3719/A, **Esad Kojić** – M. B. 4205/A, **Mahmut Jarebica** – M. B. 3717/A, **Ramo Hobot** – M. B., **Ejub Hadžić** – M. B., **Sulejman Musakadić** – M. B. 4206/A, **Kemal Kurbegović** – M. B. 4204/A, **Teufik Velagić** - MB.)



Zenica danas

Veći broj političkih osuđenika pojavljuje se 1950 i 1951. U siječnju 1950. zaobilježen je broj od 2.920 političkih osuđenika, a u studenom 1951. godine 2.818 osuđenika. U 1950., dne 5. i 6. svibnja na području Cazina i Veliike Kladuše dogodila se poznata Cazinska buna. Sudionici u buni su bili seljaci koji su se pobunili zbog omraženih otkupa, radnih obveza, seljačkih radnih zadruga, poreza i drugih nepravilnosti koje je jugoslavenska vlast nametala seljacima. Represija koju su poduzeli organi narodne vlasti NR BiH ogledala se u sljedećim oblicima: likvidacija (fizička ubojstva), hapšenja, suđenja, konfiskacija imovine i protjerivanje. Kako se završila i kako se morala završiti ova teško kažnjiva kulačko-zelenokadrovska komedija o preuzimanju vlasti, već je poznato.

U KPD Zenica, iz sačuvane arhivske dokumentacije, evidentirano je da je kaznu zatvora izdržavalo 268 sudionika Cazinske bune, a u toj „kulačko-zelenokadrovskoj komediji“ protjerano je 115 obitelji sa 777 članova, osuđeno je: na smrt – 14 osoba, na 20 godina - 41, na 19 godina - 3, na 18 godina - 34, na 17 godina - 18, na 16 godina - 23, na 15 godina - 29, na 14 godina - 7, na 13 godina - 2, na 12 godina - 16, na 11 godina - 2, na 10 godina - 10, na 9 godina - 2, na 8 godina - 8, na 7 godina - 3, na 6 godina - 5, na 5 godina - 8, na 4 godine - 5, na 3 godine - 3, dakle ukupno 240 osoba je osuđeno na 3.308. godina zatvora; 354 osobe su kažnjene kaznom zatvora po Zakonu o krivičnim djelima protiv naroda i države od 6 mjeseci do 2 godine, a na «društveno koristan rad» u trajanju od 2 godine kažnjeno je 175 osoba odnosno:



Prizor iz Zenice

kažnjeno je 1.546 osoba (od čega 11 nebošnjaka), „zbog učestvovanja u kulačko-zelenokadrovskoj komediji“.

Struktura političkih osuđenika koji su izdržavali kazne zatvora u zeničkom zatvoru u periodu 1945.-1954. po izobrazbi i zanimanju bila je različita. Svaki elemenat ove strukture predstavlja „negativ“ svih pozitivnih i negativnih kretanja u poslijeratnoj stvarnosti tadašnje Jugoslavije. Ona je minijatura kontraslika svakodnevnog svijeta: poznatih funkcionera bilo je na slobodi, ali ih je bilo i u zatvorima. Bilo je zatvorenika s visokim obrazovanjem i s doktorskim titulama (npr. **Dr. Milivoj Bosanac** – M. B. 5463, **Dr. Mirko Oršanić** – M. B. 4024, **Dr. Ante Marić** – M. B. 5769, **Dr. Vilim Broz** – M. B. 3137, **Dr. Alija Kurt** – M. B. 4775., **Dr. Vojislav Jovanović** – M. B. 29057, **Dr. Vjekoslav Kalea** – M. B. 54518., **Dr. Pavle Varda** – M. B. 6697, **Dr. Eugen Bielenki** - M B. 228, **Dr. Hifzija Gavrankapetanović** – M. B. 833, **Dr. Ivan Odić** – M. B. 6599., **Dr. Fehim Osmanefendić** – M. B. 691, **Dr. Šefkija Balić** – M. B. 1082/I, **Dr. Nikola Ebner** – M. B. 826., **Dr. Hinko Ferić** – M. B. 849, **Dr. Franjo Raguz** – M. B. 863, **Dr. Božo Nikolić** – M. B. 4088, **Dr. Josip Vedriš** – M. B. 2128, **Dr. Kasim Turković** – M. B. 3797/, **Dr. Jusuf Tanović** – M. B. 1469), a bilo je puno i nepismenih.

Po zanimanju, struktura je također bila različita. U zatvoru su se nalazili poznati književnici (**Alija Nametak** - MB.1444/I, **Rešad Kadić** – M. B. 827., **Edhem Mu-labdić**, **Ahmed Muratbegović** M. B.1237), glumci (**Miše Martinović** – M.

B.2752), profesori (**Vladimir Vrana** – M. B.616, završio filozofski fakultet, zanimanje profesor), učitelji (**Dimitrije Kuri-lić**, M. B. 4009, filozofski fakultet, profesor; **Svetozar Mitrović** – M. B. 6594, završio učiteljsku školu), inženjeri (npr. **Zdravko Milošević** – M. B.3075., **To-mislav Obrdalj** – M. B.2332), slikari, glazbenici i pripadnici drugih zanimanja i profesija (**Teufik Selimović-Buđoni** – M. B.404/I, načelnik odjeljenja OZN-e u Tuzli, **Ismet Gavrankapetanović** – M. B.7, **Safet Jaskić** - MB. 4192/A, željeznički činovnik. **Osman Hasanović** – M. B.3350/A)

Prema rijetkim svjedočenjima koja su se pojavila devedesetih godina XX. stoljeća, moguće je barem donekle ukazati na stravičnosti koje su preživljavali politički zatvorenici. Posebno je dominirala metoda manipuliranja i indoktrinacije: „Pri dolasku poklanjala se pozornost imenima robijaša. Tek kasnije bilo je jasno zašto se to činilo. Hrvati su, u pravilu, dobivali teže poslove i lošiji smještaj.“ „Bilo je bolesnih i zdravih, inteligentnih i tupavih, apatičnih i neobuzdanih, uniformisanih i civila“. „Oficir UDBE...njihova je riječ bila odlučujuća o režimu u KPD, o stepenu strogosti, o postupku prema zatvorenicima, o tome kome će se dati uslovan otpust, ko će ići u kazneni odjel itd.“ Rad u polirnici...“Tu su se polirali bakarni odlivci. Milicionari su zatvarali prozore da ne bi ulazio zrak u prostoriju. Od bakarne prašine se gotovo ništa nije vidjelo. Ta prašina je direktno ulazila u pluća. To su bili užasni uslovi“. „Za nas političke osuđenike nije bila samo bitna norma i samo rad - radilo se prije svega o tzv. predodgoju. Prevaspitanje - tako se zvalo 'revidiranje stava'. Ako nisi htio revidirati stav onda si dobijao teški rad i batine. Bez razloga dobijaš batine. Strpa-ju te u jednu određenu sobu i batinaju. Najgore što me milicija nije nikada tukla. Robijaši tuku robijaše. Kriminalci da dobiju pomilovanje tuku političke krivce“.

„Zatvorska bolnica, u kojoj sam se našao, bila je u pravom smislu fizičko i duševno mučilište. Bolnicu su tvorile dvije velike sobe i nekoliko manjih s bolničkom ambulantom i mrtvačnicom. Bolničarima nije bilo ni nakraj pameti održavanje bilo kakve higijene“. „Strašne su zločine činili

nad nama, pa su čak i nekoliko zatvorenika ubili islijedujući ih. Neki su politički zatvorenici pod strašnim pritiskom i udarcima ono što nikada nisu ni pomislili da učine - priznavali. Kad god bi ta, isljednička komisija kriminalaca došla do bilo kakvih rezultata u islijedivanju, naravno na silu iznudenih, uprava zatvora bi nas sve političke zatvorenike pozvala u zatvorskiju salu gdje bi se ta priznanja čitala“.

Zaključak

Ovo priopćenje: POLITIČKI OSUĐENICI U KAZNENO-POPRAVNOM DOMU U ZENICI 1945.-1954. ima za cilj da po prvi put znanstvenoj javnosti ukaže na jednu zatvorskiju instituciju (KPD u Zenici), još uvijek, po količini arhivske dokumentacije nedostupnu i neiskorištenu. Riječ je prvorazrednim dokumentima, koji kada se istraže i povežu s određenim društveno-političko-ideološkim mijenama u tadašnjem jugoslavenskom društvu, mogu pomoći u identifikaciji određenih devijacija i deformacija tog društva. Okolnosti rada na ovoj studiji su određivale neku vrstu selektivnosti, ali nije se izbjegla izvornost i autentičnosti i osnovni cilj, da se započne sistematski i planski koristiti u znanstveno-istraživačkom radu. Vrlo potresna svjedočanstva o političkim zatvorenicima u kazneno-popravnom domu u Zenici objavljeni su u časopisu: *Politički zatvorenik* i ovom prigodom ukazujemo na samo neka: **Vinko Ostojić**, Živio je, borio se i poginuo za Hrvatsku. (U spomen Andriji Radošu), *Politički zatvorenik*, br.124/125, Zagreb, srpanj/kolovoz 2002., 65-66. **S. Slavka Matijanić**, Odgojne metode KPD-a, *Politički zatvorenik*, br. 58, siječanj, Zagreb, 1997, 25-26., **prof. Vjenceslav Čižek**, Moje tamovanje, *Politički zatvorenik*, br.105, prosinac, Zagreb, 2000., 45.-46. **Mirko Jarak**, Priča iz zeničkog kazmata. *Politički zatvorenik*, 32, 33, Zagreb, 1994.

*

Riječ je o tekstu koji je priređen za XVI. kongres INTER-ASSO, održan u Mostaru, 30. svibnja – 2. lipnja 2008., a koji je sam auktor priredio za objavljanje. Tekst je preveden na hrvatski jezik, te prilagođen hrvatskomu strukovnom nazivlju. No, nazivi propisa, citati zakonskih normi i naputaka te navodi drugih tekstova ostali su netaknuti. (Ur.)

**PARTIZANSKA I KOMUNISTIČKA REPRESIJA I ZLOČINI U HRVATSKOJ
1944.-1946.**

DOKUMENTI

knjiga 3

ZAGREB I SREDIŠNJA HRVATSKA

Priredili:

Vladimir Geiger, Mate Rupić, Mario Kevo, Egon Kraljević i **Zvonimir Despot**

Nakladnici:

Hrvatski institut za povijest - Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje
Slavonski Brod

Hrvatski institut za povijest
Zagreb

Dokumenti objavljeni u ovoj zbirci, koja je rezultat istraživanja i nastavka rada započetog zbirkama *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti* (Slavonski Brod, 2005.) i *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti. Slavonija, Srijem i Baranja* (Slavonski Brod, 2006.), prikupljeni su više godina u okviru različitih znanstveno-istraživačkih projekata i stručne obrade arhivskoga gradiva vezanog uz razdoblje Drugoga svjetskog rata i neposrednog početka.

Dokumenti o partizanskoj i komunističkoj represiji i zločinima u središnjoj Hrvatskoj potkraj i nakon Drugoga svjetskog rata prikupljeni u ovoj zbirci, nalaze se u Hrvatskome državnom arhivu u Zagrebu, te u državnim arhivima na području središnje Hrvatske. Uvršteni su i dokumenti iz stranih arhiva, ponajprije iz Arhiva Vojnoistorijskog instituta u Beogradu i Arhiva Jugoslavije u Beogradu, te dokumenti koji se nalaze u privatnom vlasništvu u Hrvatskoj i inozemstvu. Od ukupno 406 dokumenata (17 u preslici) u ovoj zbirci, samo je manji broj do sada objavljen.

Prilikom izbora priređivači su nastojali uvrstiti dokumente koji potječu iz svih dijelova središnje Hrvatske. Osim masovnih i pojedinačnih zločina, većina dokumenata navodi i različite oblike represije –

konfiskaciju imovine, masovna protjerivanja pripadnika pojedinih naroda ili društvenih skupina, zlostavljanja, mučenja, ponižavanja. Posebno je pitanje pljačka privatne imovine, koju vlasti nisu poticale, ali su je često tolerirale odnosno nisu kažnjavale. Radilo se zapravo o banditizmu u redovima pobjednika svojstvenom svakom ratu, posebice građanskog.

U zbirku je uvršten i manji broj dokumenata koji partizansku i komunističku represiju i zločine ne navode izravno, ali

su važni za razumijevanje sveukupnog stanja i ozračja u razdoblju koje prikazujemo. No, većina dokumenata u ovoj zbirci svojim sadržajem svjedoči da je provedba bila potpuno drukčija, štoviše suprotna. Ne samo da su odredbe kaznenih zakona bile slobodno tumačene pri kažnjavanju, već su u većini slučajeva primjenjivana izvansudska uklanjanja stvarnih ili mogućih neprijatelja (ubojstva, protjerivanja, zatvaranja) i pljačke njihove imovine.

Brojni dokumenti pokazuju očitu razliku između propisanoga i činjenoga. Čini se da je i nadalje ostala upitna provedba zapovijedi predsjednika NKOJ-a i vrhovnog zapovjednika NOV i PO Jugoslavije **Josipa Broza Tita**/Vrhovnog štaba NOV i PO Jugoslavije (primjerice od 6. prosinca 1944. da se "sa svim zarobljenicima ima [se] postupati po međunarodnom pravu" i od 14. svibnja 1945. da se poduzmu "najenergičnije mjere da se po svaku cijenu sprječi ubijanje ratnih zarobljenika i uhapšenika od strane jedinica, pojedinih organa i pojedinača"), koje su najvjerojatnije bile samo za "javnu" i "vanjsku" uporabu, a da su tadašnje ozračje i razvoj događaja ostavili dosta slobode i prostora pojedincima na zapovjednim mjestima (zasigurno ne bez znanja najviših vojnih i političkih osoba i ustanova), kako bi se što prije obračunali s mnogim protivnicima i neistomišljenicima novog sustava.

PARTIZANSKA I KOMUNISTIČKA
REPRESIJA I ZLOČINI
U HRVATSKOJ
1944.-1946.

DOKUMENTI
ZAGREB
I SREDIŠNJA HRVATSKA

Hrvatski institut za povijest
Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje
SLAVONSKI BROD
Hrvatski institut za povijest
ZAGREB
2008.

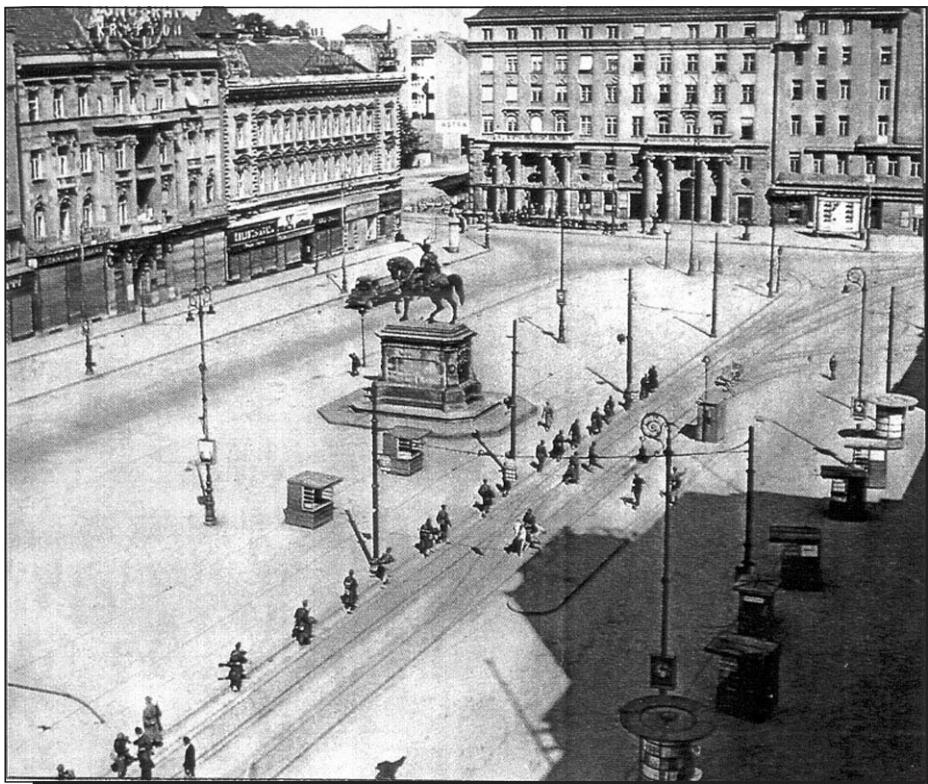
U nakani da se riješi nepoželjnih suparnika u borbi za vlast još se tijekom, a posebice potkraj rata i u neposrednom poraću, KPJ/KPH služila radom posebnih službi i jedinica NOV-a i PO-a (posebice Odjelenjem za zaštitu naroda i Korpu-som narodne obrane Jugoslavije).

OZN-a III. za Hrvatsku izvjestila je 13. travnja 1945. komesara GŠ Hrvatske o ubijanju ratnih zarobljenika ("Jedinice 34. divizije i to karlovačka brigada 17. II. o.g. zarobila je 4 ustaše. Saslušao ih je vojno-obavještajni oficir te brigade **Ačić Milan** te ih svukao do gola, pobjio i bacio u Kupu. Voda ih je izbacila kod sela Ljetovaniča i taj se dogadjaj dosta prepričavao.").

Javni tužitelj Okruga Banija izvjestio je 15. svibnja 1945. Javnog tužitelja Hrvatske o likvidaciji ranjenika iz sisačke bolnice ("U Sisku je prvi bataljon ne znam koji, 2 dana kasnije što je Sisak bio oslobođen došao u Bolnicu na večer oko 9 sati i odveli su 19 ranjenika neprijateljskih vojnika i pobili su ih. O tome se malo govori jer vlada strah.").

OZN-a III. za oblast X. korpusa "Zagrebačkog" izvjestila je 17. svibnja 1945. OZN-u II. za zagrebačku oblast o strijeljanju civila od strane 21. makedonske divizije u Ivanić Gradu 10. svibnja 1945. ("[...] Drugovi iz OZN-a 21. Makedonske divizije obratili su se na povjerenika OZN-a II. za kotar Čazmu, **Gretić Rudu**, da im dade podatke za imenovane hapšenike. Iako drug Gretić znade kako dobro direktive i poznaje lično uhapšene, rekao je drugovima iz OZN-a 21. Divizije, da su to banditi i da su svi aktivni ustaše, što nije tačno i tako su svi prema tim podacima bili streljani u selu Lupoglavlju dana 10. V. o.g. Neki od pomenutih bili su čak odbornici u mjesnim NOO-ima, pa je narod jako ogorčen zbog toga dogadjaja. [...]").

OZN-a za Okrug Banija izvjestila je 6. lipnja 1945. OZN-u za Hrvatsku o masovnoj likvidaciji kod Kostajnice ("Usmeno sam Vas upoznao o stanju u II. bat. N.[arodne] Obrane, do danas se nije skoro ništa učinilo, da se nekoji rukovodioci tamo smijene, kao napr. pomoćnik komesara zvani **Firga**. Moje mišljenje je da on imade podršku iz štaba brigade te Vi trebate nastojati da se već jednom sredi stanje u ovom bataljonu. Ponovno Vas



Ulazak partizana (Jugoslavenske armije) u Zagreb

upozoravam o likvidaciji, koja je izvršena unazad 5 – 6 dana. Sa istom likvidacijom rukovodio je Firga, koji je odveo jednu grupu od 194 te ih likvidirao u blizini sela Knezovljana, svega udaljenosti kilometar od sela i 40 – 50 metara daleko od puta, kod same likvidacije bili su odbornici sela tako da za likvidaciju znade cijelo selo, pošto su nekoji dobili i robe od ubijenih. Nedaleko od samoga mjesta gdje su ovi likvidirani imade jedan bunar, u kojemu se pojavila sama krv. Pošto likvidirani nisu bili dobro zakopani, dali smo u zadatak da se odmah nabaca još zemlje, pošto su već počeli smrditi, a ujedno da se sam bunar zatrpa.").

Partijska konferencija 34. udarne divizije II. Jugoslavenske armije izvjestila je 5. kolovoza 1945. CK KPH o masovnom ubijanju zarobljenika i civila od strane Karlovačke brigade i brigade Franjo Ogu-linac-Seljo ("Naš ulazak u gradove i odnos prema pozadini, uglavnom je bio pravilan, jedino, a to je bila griješka naših rukovodioca neimajući upotpunosti komandu u svojim rukama raštrkanosti jedinica i popustljivosti naše part. organizacije dozvolili su da uslijed samovoljnosti pojedinih rukovodilaca i boraca prilikom pratiće zarobljenika naprave krupnih političkih pogriješaka prema zarobljenici-

ma. Masovno ubijanje zarobljenika koje je napravila Karlovačka brigada, ubijanje čak i civila, koji su izglađnjelima zarobljenicima donosili hranu što je napravila Ud. Seljina brigada, pljačka sitnih stvari i nepravilnosti drugih jedinica, neprijatelj našeg naroda znao je u borbi protiv naše države vješto da iskoristi i krupni propusti koje su učinili pojedinci samovoljno išli su u korist našim neprijateljima.").

Opunomoćeništvo OZN-e Hrvatske divizije KNOJ-a izvjestilo je 31. kolovoza 1945. OZN-u za Hrvatsku o izvansudskoj likvidaciji i bacanju "bandita" u jamu kod Slunja ("Prilikom naše poslednje akcije na neprijateljske grupe, koje su se nalazile na sektoru Slunja, uhvatili su naši borci jednog ustašu Obajdin Nikolu iz Slunja. [...] Nakon sprovedene istrage, povjerenstvo OZN-e za kotar Slunj donijelo je odluku, da toga bandita likvidiraju. Prema izjavi toga ustaše, on je tada bio sa još deset bandita otpremljen u Zečevu Va-roš, a tamo su ih svu desetericu pobacali u neki duboki bezdan. Nakon što je bačen u bezdan, on nije ostao mrtav, nego si je malo stukao obraz i čelo i tako nakon što se je osvjestio, uspjeo se je izvući iz toga bezdana. [...]"]).

Prema Ženevskoj konvenciji o postupanju s ratnim zarobljenicima iz 1929. ko-

*Šajkače na zagrebačkim ulicama u svibnju 1945.*

ja je, naime, u vrijeme događaja o kojima se ovdje raspravlja bila na snazi, i koje su se trebali pridržavati i pripadnici NOV i POJ/JA, čiji je vrhovni zapovjednik bio J. Broz Tito, - silom ili dobrovoljno razoružani protivnik više nije neprijatelj, nego ratni zarobljenik i kao takav mora biti pošteđen, - ratni zarobljenik ne potpada više pod vlast vojnika ili jedinice koja ga je zarobila, nego države čijoj vojsci taj vojnik odnosno jedinica pripada, - ubiti razoružanog protivnika u ratu nije dopušteno i predstavlja zločin, a svako zlostavljanje znači kukavičluk i barbarstvo.

“Revolucionarna pravda” prema porażenima i neprijateljima često je u Hrvatskoj i Jugoslaviji, kako to i inače biva u revolucijama, bila istodobno najobičnija odmazda.

Pojave “čišćenja” bilo je i u zapadnoj Europi, ali su ona uglavnom provođena sudskim i upravnim mjerama. Dio izvansudskih likvidacija u zapadnoj Europi bila su i osvećivanja, do kojih je sporadično dolazilo u prvim danim oslobađanja pojedinih zemalja. No, osnova denacifikacije u demokratskoj Europi bila je da se postupci moraju utemeljiti na pravu i regularnim sudskim postupcima, te da je potrebno na sve načine izbjegavati i

sprečavati osvetu. U Sovjetskom Savezu i u Jugoslaviji taj je proces bio bitno drugičiji, jer je masovna ubojstva neposredno poslije rata organizirala i izvela država, a ne osvetoljubivi pojedinci ili skupine. Osветa je u Jugoslaviji u neposrednom poraću bila na sve načine poticana od najviših struktura vlasti.

Zarobljeničke logore i logore za prisilni rad na području središnje Hrvatske NOV i PO Jugoslavije/Hrvatske osnivaju odmah nakon uspostavljanja svoje vlasti na pojedinom području već tijekom ljeta i jeseni 1944., što će i kasnije do kraja rata i u neposrednom poraću biti učestalo i uobičajeno.

Predsjednik NKOJ-a i vrhovni zapovjednik JA, maršal J. Broz Tito tek je 30. lipnja 1945. izdao naređenje da se kod svake armije ustanovi Odsjek za ratne zarobljenike. Prije toga postupanje sa zarobljenicima bilo je, očito, samovoljno i neujednačeno. Odjel za ratne zarobljenike Ministarstva narodne obrane DF Jugoslavije bio je od tada nadležan za ratne zarobljenike i logore u Jugoslaviji.

Nakon završetka ratnih djelovanja i na području središnje Hrvatske osnovani su u svim većim mjestima zarobljenički logori. OZN-a za Hrvatsku izvijestila je 12.

svibnja 1945. Vrhovni štab JA da u Zagrebu, na Kanalu, “ima 7000 zatvorenika i zarobljenika”. Prema navodima Mjesnog komiteta KPH Zagreb, od 12. svibnja 1945. “Logori hapšenika puni su pohapšenih domobrana i drugih krvaca. Na Kanalu ima oko 10000 a na Aerodromu oko 7000 Njemaca. U Vrapče dolazi 2000 ustaša”. Prema podacima Glavnog štaba JA za Hrvatsku upućenih Generalštabu JA o broju zarobljenika na području vojnih korpusnih oblasti u Hrvatskoj od 15. svibnja 1945., na području središnje Hrvatske najviše je zarobljenika u Karlovcu 5.000, Prečkom 15.000 i Zagrebu 4.190. Prema podacima Generalštabu JA od 18. svibnja 1945. u zarobljeničkim logorima u Zagrebu nalazi se 2.500 Njemaca, 1.800 ustaša i 12.000 domobrana, a iz Zagreba je za Bjelovar upućeno 7.000 zarobljenih Njemaca. Broj zarobljenika u pojedinim je logorima ubrzo postao znatan, uglavnom sprovođenjem zarobljenika iz Slovenije. Primjerice, 12. krajška brigada JA prihvatiла je i sprovela od 14. do 20. svibnja 1945. iz logora Celje u logor Samobor oko 40.000 zarobljenika.

Većina zarobljenih u završnim ratnim djelovanjima u Hrvatskoj i Sloveniji,

upućena je tijekom svibnja 1945. preko Slavonije i Srijema u zarobljeničke logore u Vojvodini i Srbiji. Potkraj 1945. bilo je u zarobljeničkim logorima u Jugoslaviji ukupno 355.785 ratnih zarobljenika, od toga 114.000 "Jugoslavena", očito najviše Hrvata. Predsjednik NKOJ-a i vrhovni zapovjednik JA, J. Broz Tito, naredio je 8. rujna 1945. raspушtanje radnih bataljuna hrvatskih i slovenskih domobrana i njihovo puštanje na slobodu, a zatim 2. ožujka 1946. i otpuštanje "iz logora lica jugoslovenske narodnosti – pripadnici neprijateljskih vojnih formacija, osim onih protiv kojih je proveden krivični postupak." U međuvremenu, od završetka ratnih djelovanja u svibnju 1945. u zarobljeničkim kolonama, prolaznim logorima i zarobljeničkim logorima te na prisilnom radu, ubijene su ili umrle tisuće vojnika. To potvrđuju i slikovito prikazuju i dokumenti za središnju Hrvatsku.

Osobe s područja Zagreba i središnje Hrvatske osuđene 1945. i 1946. od strane vojnih sudova, sudova za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj, kasnije od okružnih (narodnih) sudova, kaznu su pretežito izdržavale u Kažnjeničkom logoru (zavodu) u Staroj Gradiški, Kaznionici u Lepoglavi, Zarobljeničko-kažnjeničkom logoru u Glini, Ženskoj kaznionici u Zagrebu i Ženskoj kaznionici u Požegi.

Na području Hrvatske nakon Drugog svjetskog rata, od svibnja 1945. do početka 1947. osnovan je niz logora za folksdjočere, koji su bili u nadležnosti Ministarstva unutarnjih poslova FD/NR Hrvatske. Nijemci Zagreba i središnje Hrvatske upućivani su nakon kraćeg boravka u mjesnim sabirnim logorima uglavnom u logore Velika Pisanica kod Bjelovara i Krndija kod Đakova. Logorasi, pretežno starije osobe, žene i djeca, korišteni su kao radna snaga izvan logora, uglavnom u poljoprivredi. Uvjeti boravka u logorima, posebice higijenski uvjeti i prehrana, bili su više nego oskudni i nedostatni. Prema svim pokazateljima, umiralo se većinom od bolesti (posebice tifusa), premorenosti, zime i gladi, ali je bilo i zlostavljanja i ubijanja. Prema dosadašnjim spoznajama, najmanje oko 10, a moguće i do 18.000 od ukupno 20.000 u zavičaju preostalih hrvatskih Nijemaca, internirano je tijekom 1945. u logore, u

5. V. 1945.

Drugovima Vladu i Dušku. Mislim da bi bilo poželjno dogоворити се са Gen. Sta-bom о оперативном плану и расподјели јединица које ће нападати на Zagreb. Данас сам оvdje у Topuskom saznaо да у овом kraju t.j. sa južne strane Zagreba nema niti jedне наше домаће јединице, sve су изгледа из друге армије. Vrlo da bi то политички слабо одјекнуло у slučaju njihovog ulaska u Zagreb.

Stevo.

kojima je najmanje nekoliko tisuća izgubilo život.

Sudbina mjesta Zrina i njegovih stanovnika tijekom Drugoga svjetskog rata i u neposrednom poraću, paradigmatska je za razumijevanje partizanske i komunističke represije i zločina. Zrin su nakon borbe zauzeli i spalili partizani 9. rujna 1943. Tada je, 9. i 10. rujna 1943. poginulo ili, pak, nakon zarobljavanja pobijeno i stotinjak branitelja i stanovnika Zrina, a ostali su izbjegli ili prognani. OZN-a za Baniju izvjestila je 20. prosinca 1944. OZN-u II. za Hrvatsku da je Glavni štab NOV i PO Hrvatske "odobrio da se Zrinj spali što je i učinjeno". Štoviše, nakon rata je Kotarski sud u Dvoru na Uni presudio 7. veljače 1946. da se konfiscira "celokupna imovina pokretna i nepokretna svih stanovnika mjesta Zrinj Narodnih neprijatelja i to bez obzira gdje se takova nalazi imovina".

Represija i zločini nad poraženima i neprijateljima činjeni su na temelju do-nesenih odluka, uredaba i zakona ili iz-ravnog ili neizravnog naloga sudionika partizanskog pokreta i članova Komuni-stičke partije Jugoslavije. No, istovremeno su česta pojava i izvansudske represije i zločini. Odnos vlasti, od najviših do naj-nižih razina, prema samovoljnim represi-jama i zločinima na temelju osobnih, poli-tičkih ili nacionalnih razloga, posljedica je i ratnog i revolucionarnog ozračja u Hrvatskoj i Jugoslaviji. Nekažnjavanje počinitelja proizlazilo je i iz nemoći vlasti zbog masovnosti takvih djela i velikog broja onih koji su ih činili, ali često i zbog

nezainteresiranosti vlasti, jer počinitelji su ipak "naši", a žrtve su ionako "njihovi".

Javni tužitelj FD Hrvatske ukazuje 14. srpnja 1945. javnom tužitelju DF Jugoslavije na niz poteškoća nastalih uz ostalo i samovoljom JA, OZN-e, Narodne mili-cije i raznih tijela "narodnih" vlasti, koji su "u danima velikih zarobljavanja, a i poslije, naredjivali i dopuštali ubijanje bez suda, javno ili čak po nekim neodgovornim elementima nevine ljude, ubijene ostavljali skoro nezakopane i sl. [...]."

Načelnik OZN-e za Jugoslaviju, A. Ranković, nezadovoljan radom OZN-e za Hrvatsku i brojem likvidiranih u Zagrebu, 15. svibnja 1945. je istaknuo: "[...] Za 10 dana u oslobođenom Zagrebu streljano je samo 200 bandita. [...] Radite suprotno od naših naređenja jer smo rekli da radite brzo i energično i da sve svršite u prvim danima."

Dokumenti iz različitih krajeva središnje Hrvatske svjedoče o masovnim likvidacijama provođenima od raznih postrojbi i ustanova NOV i POJ, koje se u takvom broju sigurno ne bi mogle događati bez "direktiva" najvišeg rukovodstva ili barem njegova prešutnog odobravanja. U pojedinim pak slučajevima moguća je i nemoć struktura vlasti u zaustavljanju i sprječavanju odmazde.

Na Prvom savjetovanju načelnika i rukovoditelja OZN-e za Hrvatsku u srpnju 1945., načelnik OZN-e za Hrvatsku general I. Krajačić-Stevo govori o OZN-i kao "pomoćnom organu komuni-stičke partije" ("Svi članovi OZN-e su



Marko Belinić - "kuršum" kao jedini zakon

ujedno i članovi Partije. Oni moraju da misle politički, ne da naprave aparat agenata i žandara, nego da budemo zbilja pomoćni aparat partije, koja ima ugleda u svijetu.”).

Masovne i pojedinačne likvidacije provode pripadnici partizanskih postrojbi i ustanova, prije svega pripadnici OZN-e i KNOJ-a. Naredbodavci i izvršitelji, svjesni nelegalnosti takvih postupaka, nastoje provesti likvidacije “konspirativno”. Iskazane zamjerke masovnih likvidacija od strane viših zapovjedništava odnose se u pravilu na način provođenja, a ne na njihovu osudu. Nedvojbeno, masovne i pojedinačne likvidacije bile su nelegalne i prema općim civilizacijskim, a i domaćim i međunarodnim zakonima. Ubijanja bez suđenja i utvrđivanja individualne krivnje nerijetko se izvode na neprimjeren i okrutan način, katkada uz sadističko iživljavanje nad žrtvama. Na navedenom Prvom savjetovanju načelnika i rukovoditelja OZN-e za Hrvatsku u srpnju 1945., general I. Krajačić-Stevo u završnoj riječi napominje: “Drugovi, prestanite konačno sa likvidacijom!”, a i to objašnjava, ne činjenicom da su takvi

postupci zločin, već zbog uznemirenosti u narodu.

Posebice beskompromisno i nemilosrdno nova se jugoslavenska komunistička vlast obračunala preko OZN-e (kasnije UDB-e) s tzv. križarima (pripadnici poraženih Oružanih snaga NDH, koji su bili većinom ustaše, a mnogo manje domobrani ili Hrvati pripadnici postrojbi Wehrmacht i Waffen-SS-a, ali i članovi ustaškog pokreta izvan vojnih postrojbi, koji su u poraću osnivali gerilske skupine, koje su se borile protiv nove komunističke vlasti radi obnove NDH ili su se skrivali zbog straha od odmazde, kao i oni koji su dezertirali iz JA i oni koji su izbjegavali mobilizaciju). Slično se dogodilo i s četnicima, koji su u poraću nastavili borbu protiv komunističkog sustava u Jugoslaviji.

Uz Hrvatsku seljačku stranku i njezine pristalice, najznačajnija oporbena snaga novom sustavu na udaru vlasti u središnjoj Hrvatskoj bila je Katolička crkva, komunistima svjetonazorski opasna, jer je okupljala sve protukomuniste i općenito

stanovništvo, o čemu svjedoče brojni događaji i dokumenti.

Javni tužitelj DF Hrvatske ukazuje 14. srpnja 1945. javnom tužitelju DF Jugoslavije na niz poteškoća nastalih uz ostalo i samovoljom JA, OZN-e, Narodne miličije i raznih tijela vlasti, te navodi kako je u Narodnu miliciju “ušao u najvišem pos-totku ološ, koji [...] čini zločine pljačke, ubijstava i sl.”. Javni tužitelj za Okrug Karlovac izvijestio je 18. srpnja 1945. Odjel za opći nadzor Javnog tužitelja Hrvatske o greškama OZN-e zbog uhićenja bez dokaza.

Kako su se uhićenja i privođenja osumnjičenih osoba javnim tužiteljstvima obavljala preko OZN-e i Narodne miličije, nije teško naslutiti na koji se način provodila “narodna vlast” i zakonitost.

U početku rata partizansko je pravosuđe djelovalo na revolucionaran način bez nekih ustaljenih oblika. Naime, nije bilo jedinstvenih propisa o organizaciji vojnih sudova, njihovoј nadležnosti i djelatnosti. Međutim, rukovodeći se istim ciljem izraženim u krilatici “Smrt fašizmu – sloboda narodu!”, vojni su sudovi kao revolucionarna tijela jedinstveno ostvarivali svoju namjenu, smatrajući da “treba osuditi sve ono što nanosi štetu interesima naroda i narodnooslobodilačke borbe”.

Primjerice, OZN-a II. za Pokuplje dostavila je 5. listopada 1944. OZN-i za Hrvatsku popis Žumberčana koje su uhitiли i saslušali te predložila da “neke od njih osudimo i bez konkretnog materijala”, jer je “poznato” da su se prema NOP-u isticali “neprijateljski”.

U Kotaru Prelog, prema navodu Upravnog odjela Kotarskog NO-a Prelog od 13. studenoga 1945. Okružnoj upravi narodnih dobara Varaždin, četrdeset je osoba, koje su “kao narodni neprijatelji, špijuni, madjarskog okupatora [...] u toku rata ubijeni od naše vlasti bez svake presude i koji su sa presudom za vrijeme oslobođenja ubijeni i sudjeni na konfiskaciju”.

U sustavu revolucionarnog sudstva i vojni i civilni sudovi dobili su posebnu ulogu, koja je u Hrvatskoj došla do izražaja naročito tijekom 1945. i 1946. u mnogobrojnim političkim i montiranim sudskim procesima. Rukovodstvo partizanskog pokreta istodobno s osnivanjem tijela “narodnih vlasti” oblikuje i novi pravni sustav u Hrvatskoj. Novi pravni

propisi i načela koje je donio ZAVNOH, posebice njegov Odjel pravosuđa, utvrdili su osnovna "revolucionarna" načela sudskog sustava u Hrvatskoj tijekom Drugoga svjetskog rata i u neposrednom poraću. Odluka Predsjedništva ZAVNOH-a o zaštititi nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj od 24. travnja 1945., kao i nešto kasnije donesen Zakon o krivičnim djelima protiv naroda i države od 25. kolovoza 1945., konačno su utanačili kako zaštititi "osnovne tekovine NOB-e".

Iako su sudovi za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj djelovali u neposrednom poraću samo nekoliko mjeseci, donijeli su niz često neutemljenih, teških presuda s daleko-sežnim posljedicama, najviše Hrvatima, ali i drugim građanima FD Hrvatske. To potvrđuju i brojne sačuvane presude sudova za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj, koji su djelovali na području središnje Hrvatske. Ipak, očito je nezadovoljstvo i nepovjerenje zapovedništava NOV i PO Jugoslavije/JA, OZN-e i KNOJ-a prema radu vojnih sudova, sudova za zaštitu nacionalne časti i okružnih sudova. U većini dokumenata koji opisuju masovna i pojedinačna ubojstva, navodi se da je jedan od razloga zašto se ona provode, nepovjerenje u rad sudova koji ne izvršavaju svoju zadaću.

Odlukom Predsjedništva ZAVNOH-a 18. svibnja 1944. osnovana je Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača (skraćeno nazivana i Zemaljska komisija za ratne zločine, odnosno ZKRZ), te su donesene upute za njezin rad. Naime, nova je vlast u Hrvatskoj i Jugoslaviji za sve stvarne i pretpostavljene "neprijatelje naroda" i "ratne zločince" nastojala prikupiti podatke i potkrijepiti svoj stav i odnos prema njima. Pokazalo se da novoj vlasti i tijelima koja su imala zadaću registrirati ratne zločine, tragati za počiniteljima i prikupljati dokazni materijal, nije bilo potpuno jasno što je ratni zločin. Političko ozračje kojemu su pridonijeli takvi stavovi i postupci, bilo je sve prije negoli normalno stanje. Protivnici ili pretpostavljeni protivnici nove vlasti uklanjani su po kratkom postupku ili su suđeni na sudskim procesima. Osim "ratnih zločinaca" ubijaju se ili uhićuju i osuđuju i politički pro-

tivnici, stvarni ili pretpostavljeni, na temelju paušalnih optužbi.

Primjerice, Anketna komisija Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u Zagrebu, na čelu s **dr. Ferdom Čulinovićem**, izvjestila je 16. lipnja 1945. Predsjedništvo Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, da je "do sada" donijela odluku o "utvrđenju zločina", među ostalima i **dr. Ljudevit Juraku** (1881.), sveučilišnog profesora iz Zagreba. Anketna komisija ZKRZ-a imala je za cilj "pronaći i utvrditi kao zločince one, koji su svoje umne sposobnosti dali u službu neprijatelja i time mu najbolje poslužuju u porobljavanju, razjedinjavanju našeg naroda: koji su intelektualni začetnici zločina, koji su drugi kasnije provodili." U kratkom opisu i kvalifikaciji zločina prof. dr. Lj. Juraka, Odluke o utvrđivanju zločina okupatora i njihovih pomagača sastavljene 9. srpnja 1945., inkriminirajuće je što je bio "članom t.zv. Medjunarodnog povjerenstva o nalazima u Vinici, koje je imalo zadatku da masovni pokolj u Vinici priprije prijateljskoj Sovjetskoj Rusiji, te je nakon toga u 'Hrvatskom narodu' od 25. VII 1943. br. 790 str. 3 napisao članak 'Skupni grobovi u Vinici. Razmatranje o nalazima u Vinici prigodom rada medjunarodnog povjerenstva', i u tom članku publicirao fotografiju tendencioznog karaktera vršeći pri tom svjesno i zlonamjerno propagandu protiv prijateljske Sovjetske Rusije, a po tom posredno i protiv interesa našeg naroda. Time je počinio zločin iz čl. 13 Uredbe o vojnim sudovima od 5. maja 1944." Uz to, i kronologija slučaja Jurak ogledni je primjer načina rada novih vlasti. Vojni sud Komande grada Zagreba izvjestio je 30. kolovoza 1945. Zemaljsku upravu narodnih dobara u Zagrebu, da je sveučilišni profesor Ljudevit Jurak zbog "ratnog zločinstva" osuđen 9. lipnja 1945. na kaznu smrti strijeljanjem, trajan gubitak građanskih časti i konfiskaciju imovine. Iako je smrtna presuda nad prof. dr. Lj. Jurakom izvršena 10. lipnja 1945., OZN-a za Zagreb uputila mu je 15. kolovoza 1945. pisani poziv da se "ima prijaviti" u sjedište OZN-e za Zagreb u Đorđićevoj ulici 2 "radi davanja podataka". Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača FD



Većeslav Holjevac

Hrvatske, Zagreb donijela je za prof. dr. Lj. Juraka tek 9. srpnja 1945. Odluku o utvrđenju zločina kulturnom suradnjom s neprijateljem, te je i dostavila istog dana Vojnom судu Komande grada Zagreba s prijedlogom "da se okriviljeni odmah uhapsi, jer postoji opasnost bijega".

Pri provođenju masovnih zločina i represalija nad poraženim neprijateljima, zapovjednu partizansku hijerarhiju ne vodi toliko iracionalni osjećaj osvete, koliko racionalna težnja uklanjanja političkih protivnika u osvajanju vlasti. Neprijatelje ili pretpostavljene neprijatelje trebalo je ukloniti fizički, materijalno i politički. Masovna protjerivanja, upućivanja u logore i razvlačivanja pripadnika narodnih skupina (Mađari i osobito Nijemci) u manjoj je mjeri osveta za njihovo uklanjanje, stvarno ili pretpostavljeno, fašističkoj i nacionalsocijalističkoj ideologiji, a više način za promjenu nacionalne/etničke, a slijedom toga i vjerske strukture stanovništva na pojedinim područjima i pokušaj rješavanja socijalnih problema. Nova je vlast bila svjesna činjenice da se konfiskacijom imovine svih stvarnih i pretpostavljenih neprijatelja otvara mogućnost za cjelovitu provedbu agrarne reforme i kolonizacije, podržavljenja privatnog vlasništva općenito, i to u skladu s komunističkom ideologijom. Konfiskacija imovine "narodnim neprijateljima" predviđena najprije Odlukom Predsjedništva AVNOJ-a od 21. studenoga 1944. o prijelazu u državno vlasništvo neprijateljske imovine, o državnoj upravi nad imovinom

KOMANDA GRADA ZAGREBA
SAVSKA CESTA

NAREDBA BR. 1

GRADJANI GRADA ZAGREBA!

Dosao je za Vas željno očekivani čas, veliki dio našega glavnoga grada Slobodne Federalne Hrvatske u Demokratskoj federativnoj Jugoslaviji, oslobođen je. Uskoro će naša junaka Jugoslavenska Armija uništiti ostatke neprijateljskih trupa. Cio Zagreb biti će slobodan i ponosno stajati bratski združen uz slobodni Beograd, Ljubljana, Skoplje, Cetinje, Sarajevo i ostale naše gradove.

U cilju što uspješnijeg vodjenja dalnjih operacija i uspostavljanja reda i sigurnosti u gradu:

NAREDJUJEM

1. Kretanje po gradu traje od 5 do 20 sati.

2. Zločinci i njemački špijuni nastoje da izbjegnu zasluge kazne, te se presvlače i pod tujim imenima pokušavaju da izadju iz grada. Zato se do daljnog zabranjuje izlaz iz grada bez dozvole ove komande.

3. Primjećeno je, da se neka sumnjava lica oblače u uniforme i pravišu označke Jugoslavenske Armije, te vrše pljačku i teroriziraju građanstvo. — Dužnost je svakog građanina da ovakove slučajeve najhitnije prijaviti i zatražiti zaštitu.

4. U gradu se nalaze lješevi ubijenih neprijateljskih vojnika. Građani su dužni takve lješeve ukloniti i zakopati u duboke jame izvan grada.

5. Zabranjuje se do daljnog naredjenja prodaja alkoholnih pića.

6. Sve trgovine osim onih sa živežnim namirnicama ostaju zatvorene.

7. Sva poduzeća i ustanove kao što su: električna centrala, vodovod, plinara, tramvaj, telegraf i telefon, radio - stanica, bolnice, zdravstvene stanice i t.d. dužne su odmah otpočeti normalnim radom. Radnici i namještenici ovih poduzeća i ustanova neka se odmah jave na dužnost.

Smrt fašizmu - Sloboda narodu!

Zagreb, 8. V. 1945.

KOMANDANT PUKOVNIK:
VEČESLAV HOLJEVAC v. r.

neprisutnih osoba i o sekvestru nad imovinom koju su okupatorske vlasti prisilno otuđile, te provedena Zakonom o konfiskaciji imovine i izvršenju konfiskacije od 9. lipnja 1945., bila je i sredstvo njihova onemogućavanja u budućem sukobu, ali ujedno i stjecanje materijalnih privilegija za viši sloj sudionika NOB-a. Nakana je novih komunističkih vlasti očito bila gospodarski uništiti sve društvene slojeve koje je smatrala glavnim neprijateljima novoga društvenog poretku.

Predsjedništvo AVNOJ-a proglašilo je odlukom od 21. studenoga 1944. pripad-

nike njemačke manjine kolektivnim krivcima. U svrhu protjerivanja Nijemaca (folksdjočera) osnovana je u neposrednom poraću u Hrvatskoj i Zemaljska komisija za repatrijaciju Nijemaca pri Ministarstvu unutarnjih poslova FD Hrvatske. No, uz konfiskaciju imovine i oduzimanje svih građanskih i političkih prava, u sabirnim i radnim logorima koji su trebali prethoditi njihovu protjerivanju iz Hrvatske (Jugoslavije), završili su mnogobrojni pojedinci, muškarci i žene, kao i cijelokupne obitelji od djece do starača, samo zbog toga što su imali njemačko

podrijetlo i prezime, iako je bila riječ o stvarno pohrvaćenim osobama.

Mnogobrojne su presude donesene, očito samo zato, da bi se osuđeniku mogla konfiscirati imovina. Nekoga tko je bio primjerice vlasnik tvornice, tiskare ili ljekarne, trebalo je optužiti da je bio "narodni neprijatelj i pomagač okupatora", osuditi ga i oduzeti mu imovinu. Tako je, primjerice, Vojni sud Komande grada Zagreba osudio 3. srpnja 1945. Josipa Sallopeka (1891.) ljekarnika iz Zagreba "zbog dosl.[uh] sa okupatorom" na kaznu smrti strijeljanjem, trajan gubitak građanskih prava i konfiskaciju imovine (ljekarne na Zrinjevcu i vile na Gvozdu).

Dokumenti u ovoj zbirci pokazuju da je KP znatno ograničila građanske i političke slobode, privatno vlasništvo, slobodno tržište, a potiskivala je tradicionalne vrijednosti poput religije i nacionalne/etničke baštine. Svi oni koji to nisu shvatili na vrijeme, proganjeni su politički i sudske. Komunistički obračun sa stvarnim i pretpostavljenim protivnicima bez razlike, institucionalan ili izvaninstitucionalan, tijekom rata ili u poraću, bio je masovan i nemilosrdan.

Namjeru potpunog i radikalnog obračuna s neprijateljem imala je i naredba Ministarstva unutarnjih poslova DF Jugoslavije od 18. svibnja 1945. te Ministarstva unutarnjih poslova FD Hrvatske od 6. srpnja 1945., o "Uklanjanju vojničkih groblja okupatora", koja je obuhvatila groblja i nadgrobne spomenike vojnika njemačke, talijanske i mađarske vojske te ustaša. Da je naredba provođena, potvrđuju suvremenici događaja i sačuvani dokumenti.

Iz dokumenata u ovoj zbirci, ali i inače dostupnih dokumenata, vidljivo je da su pojedini slučajevi partizanske i komunističke represije i zločina nailazili na osudu pojedinaca iz ustanova i postrojbi nalogodavaca i izvršitelja takvih djela. Brojni slučajevi nepravilnosti, represije i zločina spominjani su i na sjednicama CK KP Hrvatske. Dugo vremensko razdoblje u kojem su se represija i zločini provodili, broj stradalnika i žrtava, kao i broj nalogodavaca i izvršitelja represije i zločina, uglavnom upućuje na nekažnjeno provođenje. Poznati su samo pojedini slučajevi partijskih kazni ili sudske presude izvršiocima zlodjela.

Drugu

Miroslavu Haramija

Gračani

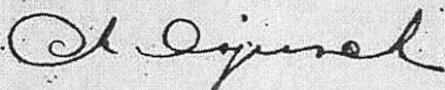
Po nalogu Komande mješta u Zagrebu, imada se smjesta lješine koje još nisu pokopane na Adolfovcu - kod Gračanskog rezervoara u roku od 24 sata pokopati.-

Pošto su nam kazali da će sutra poslati komisiju van molićmo Vas sa strane predsjednika i druga Gjuraka, da obustavite dolje sav rad i odmah podjete sa radnicima do Adolfovca i pristupite odmah pokapanju lješina.-

Radnici koji su se danas odazvali radu, sutra su slobodni, dočim svih oni koji su danas radu izbjegli ti će biti pod stražom dovedeni da nastave taj rad, kojega će morati raditi tako dugo dok ne dovrše.-

Obavijest je stigla putem telefona.-

Gračani, dne 26.V. 1955.-



Očita su i nastojanja poslijeratnih jugoslavenskih komunističkih vlasti, od najniže do najviše razine, a što potvrđuju i dostupni dokumenti, da se represija i zločini provođeni nad stvarnim ili pretpostavljenim protivnicima prikriju.

Ogledni je primjer slučaj likvidacije četvorice mještana Lepoglave 6. travnja 1946. na poticaj članova Kotarskog komiteta KPH Ivanec, o čemu je Okružni komitet KPH Varaždin izvjestio 27. travnja 1946. Centralni komitet KPH, Zagreb ("[...] inicijativa za takovo obračunavanje nije potekla samo od drugova u Lepoglavi, već je i Kotarski komitet donio takav zaključak na svojoj sjednici 27. ožujka, koji je omogućio ovakav postupak. U vezi sa kampanjom čišćenja naše zemlje od banditskih naoružanih grupica drugovi su održali sjednicu, ali se nisu pridržavali samo onoga, što je postavljeno, da se ubijaju samo oni ljudi, koji se zateknu sa oružjem u šumi ili iz sela bježe sa oružjem, već su na sastanku postavili, da se može ubiti i pojedine ljudi u selu za koje se zna, da

imadu vezu sa križarima i rovare protiv pokreta. Kod toga su postavili da to mogu izvršiti samo dobri članovi Partije, da bi to ostalo konspirativno. Na osnovu takovog zaključka Komiteta drug Špiranec je učinio plan sa navedenom dvojicom drugova, kojeg je uz pomoć narodne odbrane proveo u djelo. [...] Za ubijenu četvoricu po dogovoru sa sekretarom našeg Komiteta drugom Ivicom Gretić drugovi iz K.K. Ivanec preko Fronte objasnili su naoruđu u Lepoglavi da su to ubijanje izvršili ustaše, koji su isti dan pobegli iz Lepoglave i razoružali jednog milicionera, a da je to priznao jedan od pobegle četvorice ustaša, koji je uhvaćen u Novom Marofu. Narod u Lepoglavi uopće više ne postavlja pitanje za ubijenu četvoricu, po čemu izgleda da vjeruje objašnjenu.").

Dokumenti objavljeni u ovoj zbirci, nedvojbeno svjedoče da su se masovna represija i zločini nad poraženim neprijateljima u središnjoj Hrvatskoj, kao uostalom i drugdje u Hrvatskoj i Jugoslaviji, provodili planski i sustavno, institucio-

nalno, ali još više izvaninstitucionalno, po zapovijedima najviših partijskih, vojnih i državnih vlasti. To potvrđuju i manje-više istovjetni "rukopisi" prikupljenih dokumenata bez obzira na kojoj vojnoj i političkoj razini ili području Hrvatske/Jugoslavije nastali.

Prikupljeni dokumenti mogu pripomoći razjašnjavanju je li riječ o partizanskoj i komunističkoj represiji i zločinu kao procesu i sustavu ili, pak, samo o pojavama, kako to mnogi zagovaraju. Zbirke dokumenata za ostala područja Hrvatske, koje će uslijediti, u mnogočemu mogu razjasniti okolnosti i razmjere partizanske i komunističke represije i zločina u Hrvatskoj i Jugoslaviji potkraj Drugoga svjetskog rata i u neposrednom poraču. (Iz Predgovora)

*

Po izlasku iz tiska, knjiga će se moći nabaviti u Hrvatskom institutu za povijest u Zagrebu, te u podružnici tog instituta u Slavonskom Brodu, po cijeni od 170,00 kuna. •

O CRTICAMA I ROMANU ALOJZA PAVLOVIĆA

U drugoj polovici 2007. u izdanju HKUD Napredak u Zadru izašla je iz tiska zbirka crtica pod nazivom *U klopki života te roman sestre sudbine*, autora **Alojza Pavlovića**.

Citavu zbirku crtica i pripovijesti mogli bismo podijeliti na nekoliko tematskih cjelina, onako kako ih je sam autor i zamislio i po tematiki razvrstao, i to kao crtice iz obiteljskoga i intimnog života, zatim crtice iz Domovinskog rata, crtice s vjerskom i povijesnom tematikom te crtice sa znanstvenom fantastikom. Ukupno dvadeset i jedna crtica i pripovijest različite literarne vrijednosti.

Za prvu skupinu crtica, u koju spadaju *Studenko*, *Moja braća*, *Djed Ivan*, *Djed Vicko*, *Kišobran*, *Zaručke*, *Pseća sudbina*, *Obračun u Banjoj Luci*, *Navijači*, *Proslava male mature* i *Novac*, rekli bismo da imaju najveću literarnu vrijednost. Pisac se doimlje u ovim crticama kao zanimljiv pripovijedač koji zna što hoće, i pokušava literarno obraditi i takva duševna stanja koja od njega iziskuju naročiti napor te sposobnost da i minucioznim stvarima dade jači društveni i osobni značaj te opiše i svoju vlastitu, piščevu bol za izgubljenom braćom, kao u crtici *Moja braća*. U crticama *Djed Ivan* i *Djed Vicko*, koja su ponajbolja umjetnička ostvarenja piščeva, u detalje opisuje svoje djedove i time ističe i ponosi se svojim korijenima.

U svojim djedovima vidi i ističe neke ljudske osobine; kao ljubav prema čovjeku u priči o Djedu Vicku, čije umne i fizičke osobine posebno ističe, i smatra ga

Piše:

prof. Bruno ZORIĆ

čovjekoljupcem ističući i njegov težak život, život rudara i fizičkog radnika, ali nadasve poštenog i humanog čovjeka. U ovim likovima, u djedovima Ivanu i Vicku, pisac ističe njihovo mudrost, radišnost, upornost u stizanju ka zamišljenom cilju i ostvarenju tih ciljeva, njihovo čov

kao snažan registrator prošlih događaja i likova, a oni se doimlju kao stvarni likovi koji su tu odmah pored nas, od krvi i mesa. Oni govore kroz samo piščevu priповijedanje, koji priča u prvom licu.

Pisac prepričava prošle događaje. Ove priče su dosta romantizirane, obojene lirizmom, likovi su kršni ljudi, ali snažni i duhom.

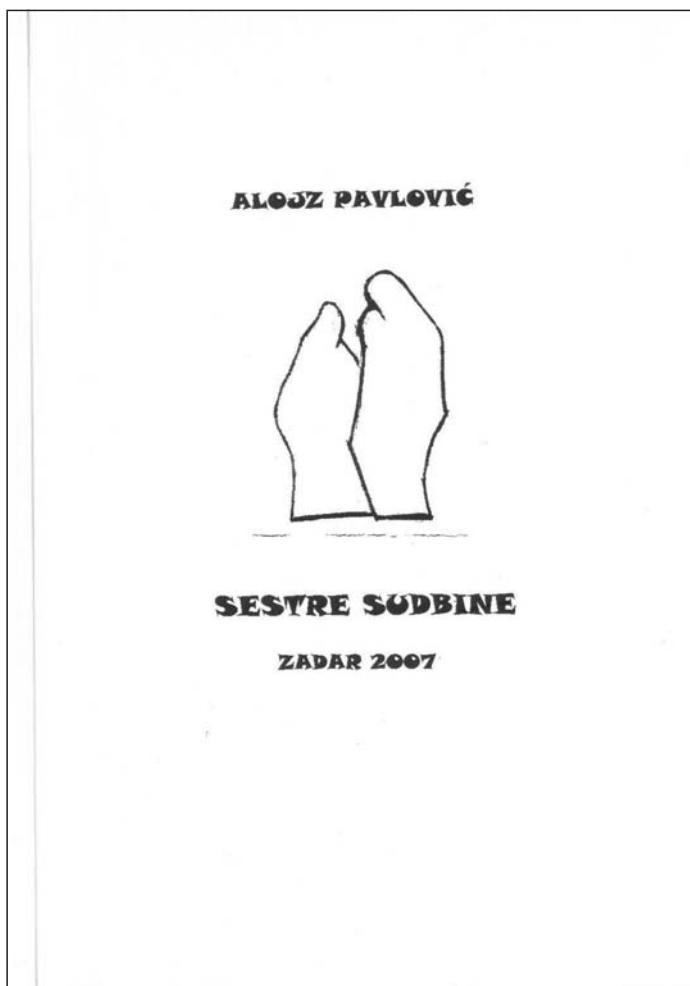
U crtici *Kišobran* pisac s ugodnom sjetom govori o očevom ukradenom kišobranu koji je bio poseban i s kojim ga vežu uspomene na djetinjstvo i na umrle roditelje, ali ističe i poštovanje prema roditelju.

U crtici *Zaručke* govori o prijatelju Franku koji se udesom sudbine na silu trebao oženiti u jednoj slučajnoj vezi, ali sve se dobro svršava kad je ta njegova odabranica imala i drugog zaručnika s kojim se isto tako trebala vjenčati. U ovoj priči javlja se i komika kao jedna od piščevih osobina pisanja. Likovi su veoma plastično ocrtani, s puno humora.

U crtici *Pseća sudbina* opisuje svoje studentske dane i svoj težak život, drugovanje s prijateljem Mirom, prijateljstvo s jednim zalutalim psom te povezanost njih dvojice studenata sa psom.

U crtici *Obračun u Banjoj Luci* (također iz studentskih dana) opisuje svoje drugovanje sa **Zvonkom** i **Tomislavom**, i neobični doživljaj u Banjoj Luci u kojoj umalo da nije nastradao i to od ljubomornog muža gospode Almase.

Posljednja crtica iz ovog poglavlja jeste crtica *Navijači*, u kojoj se ističe prošlost za vrijeme komunizma, te domoljublje odnosno rivalstvo između Hajduka i Di-



jekoljublje i domoljublje, pa su ti likovi plastično prikazani s puno topiline, ljubavi i s ponosom piščevim da je ponikao iz takvih korijena i da u njemu teče takva hrabra pradjedovska krv.

Ove dvije crtice sigurno su najbolja piščeva ostvarenja. U njima se on otkriva

nama, po čemu se cijenilo kakav je tko domoljub. Biti navijač Dinama, značilo je biti osvjeđočeni domoljub i Hrvat.

U drugom ciklusu crtica ističu se dvije crtice; *Petra* i crtica *Blajo*, obje crtice s tematikom iz Domovinskog rata. Crtica *Petra* sadrži najveće literarne vrijednosti, u kojoj je prikazana ljubav Petre i Šima, ljubav donekle prikazana romantično u jednom dijelu, gdje osjećamo da je i to sama po sebi autobiografska priča samog pisca. To je isječak iz Domovinskog rata u kojoj je prikazana tragična ljubav glavnih aktera, **Petre i Šima**, kojih zahvaća Domovinski rat, pa Šima odlazi kao dragovljac u rat, a Petra odlazi u potragu za njim i djeluje kao medicinska sestra. Pisac opisuje njezinu hrabrost i domoljublje te na kraju opisuje tragičnu smrt glavnih likova koji mladi u vihoru rata umjesto ljubavi doživljavaju najveću tragiku i upoznaju krv, suze i smrt.

To su tragični likovi pa pisac provlači i svoju misao kako je život najveća vrijednost. Petra i Šima su ljubav zamijenili ratom, a zatim ostatak života proveli u potrazi jedno za drugim.

Na kraju, kad to nisu mogli u životu, bili su sjedinjeni jedno s drugim u smrti. To je potresna priča o tragičnom događaju iz Domovinskog rata, s puno lirizma i snažnih tragičnih doživljaja i opisa likova i doživljaja.

Druga crtica iz Domovinskog rata jeste *Blajo*, u kojoj se javljaju još likovi **Tomo** i **Dani**, gdje govori o hrvatskom dragovljcu koji nakon puno tragičnih ratnih doživljaja, nakon rata nije uspio riješiti svoja egzistencijalna pitanja te pokušava učiniti suicid, ali ga od toga sprječava prijatelj Blajo, koji je također sudionik Domovinskog rata. Posebno je poglavljje

Blajin jezik, jezik Ravnih kotara koje pisac s ljubavlju ističe, a ono i prikazuje svoju vrijednost. Pisac snažno udara i osuđuje one koji ne shvaćaju Domovinski rat i koji se s nerazumijevanjem odnose, rekli bismo birokratski, prema sudionicima Domovinskoga rata.

U trećem ciklusu javljaju se crtice iz

se o predantičkim Hrvatima i podrijetlu Hrvata, a u *Knezu Ljudevit Posavskom* govori se o njegovoj hrabrosti i borbi s franačkom vlašću, dok u crtici *Kralj Tomislav i nadbiskup Grgur Ninski* prepičava se razgovor kralja Tomislava i Grgura Ninskog nakon propasti njihove države i gubljenja vlasti. Ovaj ciklus pripovijedača (zbog opširnosti, broja likova i događaja mogli bismo ih tako nazvati), zbog tematike koja se obrađuje, a koja je isključivo povjesna i vjerska, previše stručna, uvijena u literarno ruho, nadasve zanimljiva, jednostavnim rječnikom prikazana, predstavlja dokaz da se pisac s ljubavlju i s puno domoljubnog zanosa odnosi prema povijesti i prošlosti svoga hrvatskoga naroda, služeći se mišlju da samo narod koji štuje svoju povijest i svoju prošlost, svoje mrtve, ima se nadati svojoj budućnosti. Da li je tako i za naš hrvatski narod, u naše vrijeme, obogaćeno krutom zbiljom i bremenito svakojakim događajima. Ali nada postoji, jer i piščev cilj jest slaviti prošlost, ukazivati na slavne trenutke u povijesti naroda, da bi nas ohrabrio da činimo hrabru, velika i snažna djela na braniku domovine, jer samo ćemo tako pomoći da Domovina ustraje u svojoj postojanosti i da pobijedi sile zla, kojima je Hrvatska bremenita.

Četvrti ciklus crtica sastoji se od crtica *Družina*, *Ispovijed replikatora*, gdje se obrađuju teme iz znanstvene fantastike. Kako se u ovim crticama iznose brojke, datumi, činjenice, čini nam se da tu ima dosta literarnih elemenata i da se ova dva uratka mogu smatrati crticama. Tu su dotaknute takve teme koje više ulaze u područje znanosti, ali su literarno obrađene, pa je za ova dva uratka, osim književne potrebna i znanstvena analiza. To su crtice iz znanstvene fantastike. Ozbilja pitanja

ALOJZ PAVLOVIĆ



• KLOPKI ŽIVOTA

ZADAR 2007

vjerskog života te crtice s povjesnom tematikom, a to su: *Sveti Jeronim, Kureti - Predantički Hrvati, Agresija na Kurete, Progon Kureta - Predantički Hrvati, Povratak Kureta, Knez Ljudevit Posavski, Kralj Tomislav i nadbiskup Grgur Ninski*.

U ovim crticama pisac se otkriva kao literat koji pokušava kroz literarnu formu opisati više manje poznate teme iz povijesti hrvatskoga naroda; pa se tako u *Svetom Jeronimu* vodi rasprava između studenata **Ante** i **Jure** o Sv. Jeronimu, u crtici *Kureti - Predantički Hrvati* govori

iz znanstvene fantastike književno su obrađena na zanimljiv način.

Roman *Sestre sudbine*

U romanu "Sestre sudbine" javljaju se dva ženska lika, **Anica** i **Biserka**, ženski likovi kojih slučajno povezuje zla sudbina, a ona je puna nasilja, nehumana i neljudska. Na početku pisac nas upoznaje s obitelji Solić, čiji su članovi **Robert**, muž Aniničin, glavni lik Anica, te njihova djeca **Željka** i **Marin**. Sve je prikazano idilično i pisac crta osobine ovih likova u jednoj veseloj i rekli bismo sretnoj atmosferi. U prikazu je prikazana jedna sretna pomoračka hrvatska obitelj, koja se veseli životu i sretna je svim blagodatima koje ju okružuju. Ova obitelj ima svoje ciljeve, ali se veseli životu onakav kakav je.

To je obitelj intelektualaca ponikla sa sela. Anica je čvrsta Hercegovka, nadrena i tjelesnim i duševnim osobinama, puna vjere u život, a tu vjeru nalazi uz muža Roberta koji je glava obitelji i koji razmišlja da njegovoj obitelji ništa ne nedostaje. Robert je pomorac, dobro zarađuje, kupuje na kredit stan, trudi se da ga čim prije otplati i zbog toga se žrtvuje.

Idilično je prikazan izlet na Velebit, a to su i jedini trenutci sreće, ali i zabrinutosti. Robert se dvoumi da li i dalje ploviti na stranim brodovima i tako zarađivati za svoju obitelj ili biti uz obitelj jer ipak to je početak Domovinskog rata, prvih barikada i napada srbočetnika na Hrvatsku. Robert se pribrojava za svoju obitelj, u njemu se javlja osjećaj da se i sam mora prijaviti u dragovoljačke odrede i hrvatsku vojsku i braniti svoj dom, svoju obitelj i svoju Hrvatsku. Otkriva svojoj supruzi svoje namjere i ona biva oduševljena što Robert neće i dalje biti pomerac i biti daleko od obitelji. Robert se prijavljuje kao dragovoljac u Hrvatsku vojsku i u jednoj srbočetničkoj zasjedi biva uhvaćen i smrtno stradava. Anica, iako čvrsta karakterom, zbog prevelike ljubavi prema mužu to teško može primiti, pa se i sama prijavljuje u vojsku kako bi i sama dala doprinos Domovinskom ratu.

Iz tog razdoblja pisac opisuje napastovanje suborca **Zorana**, koji je gajio

nekakve simpatije prema Anici, susret u šumi s nekim četnikom koji ju je spasio od napastovanja Zorana i ubio je Zorana. Opisao je i suborca **Damira** koji je također udvarao Anici, ali bez uspjeha.

Anica napušta Hrvatsku vojsku, dobiva otkaz iz ranijeg poduzeća gdje je radila kao svršena ekonomistica, razmišlja o djeci, kreditu za stan i nastavlja život pun siromaštva tražeći posao preko zelenoga Žarka, čije udvaranje odbija.

Anica je podrijetlom iz čestite hrvatske obitelji, roditelji liječnici, a njezina rodbina većinom je stradala na Bleiburgu, kao uostalom mnoga hercegovačka obitelj.

Da bi došla do posla prijavljuje se na nagovor Žarka da radi kao konobarica, a zapravo u javnu kuću u kojoj su se okupljali razni moćnici, prepuni bogatstava i novčanih sredstava, i mislili su da je ovo svijet njihov i da se mogu igrati ljudskim sudbinama.

Anica je u jednom takvom ljubavnom brlogu u kojem su se moćnici iživljavali i vršili nasilje nad ženama, svojom hrabrošću, mudrošću i inteligencijom, uspjela izvući uz pomoć **Igora** koji je također bio član te mafijaške skupine i koji je također bio zaljubljen u Anicu. U tome ljubavnom brlogu Anica se upoznaje s Biserkom koja je također imala sličnu sudbinu. Započinje Domovinski rat, Biserka, po svemu sudeći došljakinja u ovom gradu, u strahu je da ne izgubi posao, a muž nakon početka rata, jugoslavenski oficir i pilot, bježi iz Zadra te ostavlja ženu koja postaje sredstvo za iživljavanje mafijaša, policijaca i poduzetnika. Osobito je snažan opis lokalnog policajca nazvanog **Đo**, zatim poduzetnika Igora, koji se bez milosti, ljudskosti i srama iživljavaju nad nesretnim ženama. Biserku su građani grada u kojem je živjela nazvali četnikušom i Jugoslavenkom. Iz drugovanja Anice i Biserke, koje postaju sestrama po patnji i tako se nazivaju, javlja se i jedan razgovor o Kuretimu (Hrvatima) i Dalmatinima. Anica govori o Kuretimu i Dalmatinima i iznosi svoje iskustvo s nekim ljudima koji su se smatrali Dalmatinima i isticali su svoje ilirske podrijetlo.

Ova mafijaška skupina i dalje ucjenjuje i Anicu i Biserku te se seksualno iživljavaju nad njima, prijete im deložacijom iz stana te u takvim životnim prilikama i ujetima odaju se prostituciji i prosjačenju. U ovom djelu javljaju se i likovi **Milojko** i **Radoslav** koji prisiljavaju Anicu i Biserku na bludne radnje i davanje seksualnih usluga raznim ljudima pod prisilom.

Kako su i Anica i Biserka zbog teška i neuredna života sve to više i fizički i moralno slabile, Radoslav kao novi njihov ljubavni makro pokušava moralno i fizički uništiti Anicu kako bi se domogao njezinog stana, a i stana Biserke.

U romanu su potresno prikazani i prizori mlade žene **Helene**, koju ubojica Đo želi zaposliti kao prostitutku, nudeći joj stan i druge privilegije nauštrb Anice i Biserke. Spominje se i prizor šestorice studenata koji se iživljavaju na Anici, te potresna priča susreta Anice i njezine kćerke **Željke**, koja dovodi momka **Elvisu**, a ovaj je prepoznaje kao drolju, koja je pod prisilom imala odnos i s Elvisom. Isto tako pisac opisuje susret sina **Marina** koji pod utjecajem droge i loših prijatelja slijedi svoju majku, a zatim se javno nje odriče.

Pisac u jedno ovako tečno i zanimljivo pričanje uvodi i priču o jednoj nepoznatoj osobi koja je u ratu ranila Anicu u nogu, ali je nije ubila, te je sada htjela pomoći uputivši joj pismo, kojeg ona nije dobila jer joj je to pismo oduzela neka kršćanska sekta, koja se prisilno htjela domoci i njezinog stana.

Pisac nas vodi i u Italiju gdje odlaze Anica i Biserka, ali svaka posebno. Susreću se negdje tamo u istom gradu, i Biserka završava tragično te vrši samoubojstvo u nekoj talijanskoj crkvi. Anica tugeje nad sestrom u boli i nevolji. Uz pomoć hrvatske ambasade, gdje se susreće s nekom Gordanom, kćerkom udbaša, koju poznaje ali koja nju ne prepoznaje, prati mrtvu Biserku u Hrvatsku i po njezinu želji baca njezin prah u Laudonov gaj, kako je Biserka i željela.

Anica se vraća u Zadar, otplaćuje posljednje dvije rate za stan, ostavlja taj

stan sinu Marinu i kćerki Željki, a kršćanska zajednica koja se loše brinula o Anici pokušava još jednom domoći se tog stana.

Posljednje dane života Anica sasvim propada, sve je bolesnija, jadnija, spava gdje stigne, svjetina joj se ruga, naziva je futom (kurvom). Iz jedne ovako teške zbilje pisac opisuje i susret s jednim mlađićem koji joj kupuje cipele, daje joj novac, ali ta dobrota prema Anici bila je slučajna i jedina.

Izdahnula je kraj kontejnera, na sprovođu nisu bili njezini Željka i Marin, a i rulja koja se okupila na njenom sprovodu nije dozvolila da bude pokopana u zajedničku grobnicu s izbjeglicama i sudionicima Domovinskog rata.

Nepoznati čovjek u vozilu s diplomatskim pločicama kupio je Anici vlastiti grob te je konačno mir našla u vlastitoj grobnici, jer ga nije mogla naći među ljudima.

Zaključak

Alojz Pavlović javlja se u književnosti, već svojom drugom knjigom, ovaj put sa zbirkom crtica i pripovijesti, i romanom "Sestre sudbine".

Dok su "Jegulje", njegov prvi rad, od književne kritike bile prihvaćane s različitim mišljenjem, dijelom su bile pohvaljene a dijelom kuđene, i ova druga zbirka crtica ima i pozitivnih i rijetko (neznatno) negativnih elemenata. Pavlović ima literarnu žicu i literarni talent, ali nam se čini da svoje književno pero mora još više pooštiti, a to će sigurno postići iskustvom u pisanju jer je on ipak za javnost literarni početnik, kojega čeka literarna budućnost.

U nekim crticama koje su isključivo intimne prirode ili iz obiteljskog života Pavlović otkriva sposobnost snažnog crtanja likova, ljudi i doživljaja. Pisac priča kroz svoje likove kako bi ih oživio i kako bi se oni doimali stvarno, a ne izmišljeno. Njegovo pričanje je zanimljivo, neki likovi su stvarni, mi kao čitatelji ih vidimo, osjećamo, živimo njihove sudbine, tugujemo njihovim suzama, osjećamo njihove boli, jer su upravo tako prikazani. Žive svojim životima, tuguju svojim tugama,

vesele se svojim radostima, a život je lijep i žalostan. To je realnost našeg života.

Svatko od nas ima svoju sudbinu koju strpljivo nosi na svojim leđima. Tako i likovi našeg pisca Alojza Pavlovića imaju svoje sudbine, one su većinom žalosne, ali čovjek ne može biti tvorac svoje sudbine, ona mu je predodređena. Likovi našeg pisca Pavlovića hrabro se nose sa svojim sudbinama, a pisac se otkriva u svoj svojoj jednostavnosti kao snažan analitičar ljudskih stanja i zato živi životom svojih likova.

Cini mi se da je ovo djelo literarno veoma uspješno. Ne možemo reći da je ono najviših literarnih dometa. Crdice i pripovijesti Alojza Pavlovića svakako zaslužuju i jaču književnu analizu, a ne samo ovaj književni osrvt i nadamo se da će književna kritika zamijetiti ovo književno otvorenenje, koje je zbog tematike jedinstveno, teško za umjetničko osmišljavanje. Prihvati se ovakvog posla, literarno obraditi s toliko uspjeha ovako teške teme i s zanimanjem ih približiti čitatelju, mogao je samo pisac sa širokim obrazovanjem, velikim životnim iskustvom, već davno izučenim literarnim zanatom i talentom, osvjedočeni domoljub, kakav je pisac Alojz Pavlović. Djelo je potrebno objaviti i posebno pažljivo ga pročitati, jer ono iziskuje i pažnju i umni napor da bismo shvatili našu prošlost (prošlost Kurreta, Hrvata), koja je do sada malo poznata i literarno slabo ili nikako obrađena. Čini nam se da je u tome pisac Pavlović prvi.

U romanu, glavni likovi su Anica i Biserka, koje su donekle imale sličnu nesretnu sudbinu. Prema njima život nije bio lak i one su osjetile svu tegobu nesretnog života koji ih je šibao sa sviju strana. Pisac opisuje tragiku mladih žena koje su bile obdarene i fizičkom i duševnom ljepotom, ali su se našle u jednom teškom vremenu koje ih je tako kruto, nemilosrdno, tjeralo na patnju, bol i žrtve.

Pisac se poistovjećuje sa svim likovima, on tuguje njihovim suzama, on oštro osuđuje društvene odnose, vlast pojedinača i moćnika koji su se bogatili na tuđim nesrećama, dok su drugi kao pravi do-

moljubi sudjelovali u Domovinskom ratu, ostavljali živote, uništavali svoje obitelji zbog ljubavi prema Domovini, drugi su mislili samo na svoje materijalne probitke i rugali se ovim prvima.

Anica je oličenje stradanja hrvatske majke i žene u Domovinskom ratu, ona je oličenje stradanja hrvatskog naroda.

Pisac imenuje one koji su oličenje zla - to su mafijaši, poduzetnici, političari, oni koji vlast koriste za svoje probitke i svoj lagodan život, ne mareći na hrvatske žrtve i hrvatsku sirotinju.

Pisac diže svoj glas, on misli da ovakvu istinu treba pričati drugima i da se treba boriti da istina o Domovinskom ratu bude drugačija, a hrvatsko društvo koje gradimo mora biti pravednije i poštenije prema svakom hrvatskom čovjeku, a osobito prema onima koji su nas zadužili u Domovinskom ratu i koji su dali svoje živote. To je slika iz Domovinskog rata, to je naša stvarnost bremenita tragičnim likovima i događajima, to je dio svih nas, ali i jedna opomena svima da ne smijemo biti neosjetljivi na tuđu neimaštinu i bol jer ona je i naša bol i naša briga.

Ovo je suvremena slika naše hrvatske stvarnosti iz najranijeg vremena, a pisac je znao vješto slikajući glavne likove, prikazati našu zbilju koja jeste i krvava i tragična. To je i osuda onih koje prepoznamo u našim sredinama, a koji se bahate svojom vlašću i koji su postali silnici i gospodari naših života. Ne ćemo im dopustiti da se igraju našim životima i zato im moramo oduzeti ono što nisu zaslužili, novac i vlast - to je i glavna piščeva poruka.

Na kraju, raduje me da je pisac Alojz Pavlović izabrao upravo mene kao jednog od predstavljača ove zbirke crtica i pripovijesti i ja mu želim još mnogo književnih uspjeha, s nadom da svoje literarno pero još više naoštiri i obraduje nas još kojim književnim djelom, kojim će obogatiti suvremenu hrvatsku književnost. Stoga i na ovom književnom djelu piscu valja iskreno čestitati jer nam je prikazao našu krutu stvarnost koju i sami osjećamo u svakodnevnom životu.♦

POLITIČKI UZNIK JOZO IVIČEVIĆ – BIVŠI DVOSTRUKI TAJNIK MATICE HRVATSKE



Jozo Ivičević (1930.-2008.)

Bićanić. U njoj će 1971. biti izabran za glavnog tajnika. Iste godine *Matica* pokreće svoje najznačajnije glasilo u povijesti; *Hrvatski tjednik*, a Jozo će mu Ivičević biti odgovornim urednikom, za vrijeme **Igora Zidića**, a potom **Vlade Gotovca**, kao glavnih urednika tog glasila.

U Komitetu pedestrice Ivičević je u desetorki odabranih maticara, a nakon uhićenja studentskih lidera dolazi red na njih. Zajedno sa **Šimom Đodanom**, Vladom Gotovcem, **Zvonimjom Komaricom**, **Vlatkom Pavletićem**, **Hrojem Šošićem**, **Franjom Tuđmanom**, **Markom Veselicom**, **Antom Glibotom** i



Zgrada Matice hrvatske

U lipnju 2008. smrt je u Hrvatskoj bila obilata. Iz stare garde hrvatskih revolucionara i značajnika istrgnutu su dva velikaša; književnik **Zlatko Tomičić** te publicist, novinar i znanstvenik **Jozo Ivičević**, dvostruki tajnik naše najznačajnije institucije – *Matica hrvatska*. Rođen usred «partizanskog» Visa, Jozo je Ivičević od rane mladosti došao u oštar sukob s čuvarima **Titove** satrapije. Zbog suradnje s *Narodnim glasom* – prvim oporbenim glasilom Šugoslavije, Ivičević biva pretučen i izbačen iz Gimnazije.

Po izlasku iz Vojno-istražnog zatvora i isteku zabrane daljnog školovanja, završava klasičnu gimnaziju, a potom Ekonomski i Pravni fakultet u Zagrebu. Na potonjem brani magistarski rad s temom iz hrvatske državno-pravne povijesti i biva asistentom u razdoblju 1961.-1972.

Od 1968. članom je Upravnog i Izvršnog odbora *Matica hrvatska* u koju ga je doveo **prof. Rudolf**

Antom Bačićem biva uhićen 11. siječnja 1972.

Osuđen je na pet godina strogog zatvora i zabranu javnog djelovanja. Po izlasku iz zatvora dopušteno mu je zaposlenje u *Arhivu Hrvatske*, uz uvjet da na poslu bude nadziran.

Po obnovi rada *MH* 1989. godine Ivičević postaje novim-starijim tajnikom, koju dužnost obnosi do 1992., kad odlazi u zaslужenu mirovinu. Na toj dužnosti naslijedit će ga još jedan značajni gradišćanski Hrvat, ranije premisnuli **Krešimir Mikolčić**.

Ivičević je objavio više tekstova, a u *MH* upravo je pred izlaskom njegova knjiga: "Iz novije hrvatske povijesti", čiju je posljednju redakturu sam obavio. Jozo Ivičević – Bakulić, rođen je na Visu 21. siječnja 1930., gdje je i pokopan u subotu 28. lipnja 2008. godine, četiri dana nakon smrti.

Zdenko KAPOVIĆ

Ivičević kao jedan od "objekata" policijske akcije "M" u siječnju 1972.

ODLAZAK ZMAJA OD TULOVIH GREDA

Evo nas i danas, gdje već slavimo drugu slavu: sahranjujući tvoje zemne ostanke, označujemo komadić mile ti grude hrvatske, da po tebi postane znamenitom svojim svega naroda, ne da bude samo grob velikom pjesniku, već i da bude klijalište domovinske ljubavi, zanosa i plemenitih pobuda.

(Ivan Milićević - nad grobom S.S. Kranjčevića, Sarajevo, 1908.)

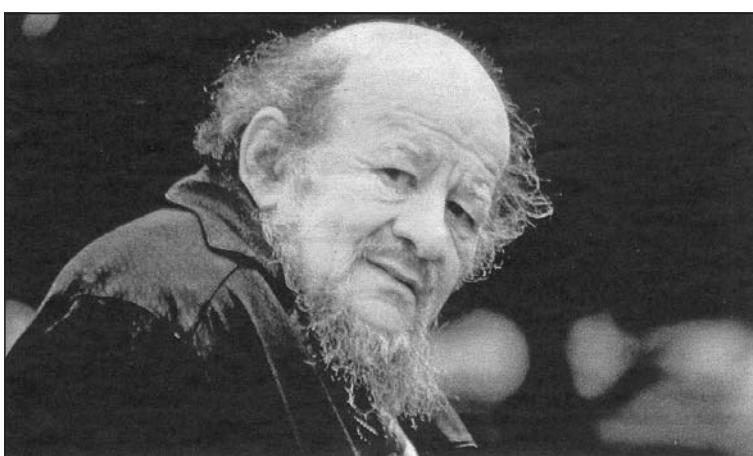
Izmoren tjelesnom boli i surovošću životnih kušnji, noseći na svojim krhkim ramenima sav teret tamnog Vilajeta, zastade Silvije Strašni - znakovite 1908. i postade trajnim spomenom, tu u srcu Bosne ponosne - usred Hrvatima toliko značajnog Sarajeva. Sprovod mu bijaše veličajan – protivno njegovoj želji.

Bosanska mu vlada pokazala više simpatije nego hrvatski narod, kako zabilježi Matoš za ovog naj-

Piše:

Zdenko KAPOVIĆ

viđenijeg pionira hrvatske kulture u Herceg-Bosni. Koračajući u nijemoj i predugačkoj koloni put Koševa, Matoš ne opazi u toj koloni niti jednu glavu institucionalne Hrvatske toga doba, napose ne Matice i Akademije.



Zlatko Tomičić (1930.-2008.)

Točno stotinu godina kasnije u drugom kutu hrvatske Domaje, usred rodnog mu Zagreba zastade vrli hrvatski muž, pjesnik i patnik, sanjar i strastveni zaljubljenik Vedrije i Ljepše naše.

Zlatku je Tomičiću, već od samog rođenja Sudbina namijenila svu trnovitost, koju je on hrabro i dostojanstveno, o koliko li samo, pronio i donio u humak Miroševca, da bude klijalište domovinske ljubavi, zanosa i plemenitih pobuda.

Sprovod njegov ničim ne bijaše nacionalnim događajem. Uz ona dva prilično otužna posmrtna slova pamtit će se tek nekoliko vrijeđnih hrvatskih glava – ponajprije braće njegove uzničke, koji i danas posvjedočiše da je tu u njihovo blizini, tu u tome narodu hrvatskom, u njegovoj kulturi i opstojnosti, trajao da punine boli, odbačen i pregažen još jedan ponajbolji sin, naroda tog odnarođenog.

Zlatko Tomičić: književnik i uznik (Zagreb, 1930. - 2008.)



Zlatko Tomičić 1966.

Hrvatski književnik, mučenik Zlatko Tomičić podrijetlom je Ličanin iz Ričica. U ranom djetinstvu, 1930. s roditelji-

ma odlazi u Vinkovce i Donji Miholjac. Otar krojač, 1933., s obitelji u potrazi za egzistencijom seli u Beograd. Povratak u Vinkovce 1941. Znakovito je da u Beogradu Tomičić pohađa češku, a ne srpsku školu. S 18 godina radi kao dopisnik *Vjesnika*. Pjesme počeo objavljavati u *Srednjoškolcu* (urednik D. Brozović). Od svoje 24. postaje profesionalnim književnikom i živi od mizernih autorskih honorara. *Vode pod Ledinom*, prva knjiga izlazi mu 1955. Marksitički kritičari znaju što im je činiti i Tomičić započinje drugu epizodu svojih jobovskih kušnji.

Nezavisnu književnu skupinu *Tin* pokreće 1965., a ona će biti pretečom *Zajednici samostalnih pisaca Tin*. U travnju 1968. objavljaju prvi broj *Hrvatskoga književnog lista* (HKL). List je izlazio dvije godine. Komiteti, na čelu sa zloglasnim Milošem Žankom izvlače

svoj bič i nemilosrdno udaraju po *Tinovcima*. HKL je često mjenjao mjesto svojeg tiskanja (Zagreb, Šibenik, Rijeka i Ljubljana – gdje ruka UDB-e bijaše nešto manje prisutna). Ni *Društvo književnika Hrvatske* ne gleda blagonaklonije na zajedničare. Ipak se neki od njih: **Kulundžić, D. Jelčić, Vaupotić i Mirjana Matić Halle** ne ustručavaju suradnje. U uredništvu lista uz Tomičića su: **J. Ricov, B. Bušić, N. Pulić, M. Antunović, M. Maruševski, J. Derossi i B. Vraniček**. Zanimljiv je slučaj Srbina **Jovana Price**, koji je zdušno bio uz HKL-ove. Nakon policijske torture i osude sunarodnjaka, Prica se sklanja u Rijeku. Oštrica partijsko-policijskih batinaša postaje najtananjom nakon Bušićeva priloga o jeziku u tzv. JNA; napravljenog sa slovenskim generalom **Jakom Avšičem**.

Stotinjak njegovih knjiga, vlastitom mukom nakladanih - pripovijesti, romani, eseji, drame, memoari pa i knjige za djecu, a napose putopisi ostrašeni minucioznošću, naracijom i rodoljubljem - za učmalu elitu, dobru uhljebljenu na jasla - ma poli-režimskim, ne bijahu razlogom niti danas, pokloniti se nepopustljivom patniku, hrvaću Hrvatske - stekliškom snagom branjene.

Vode pod Ledinom, Četvrtoga ne razumjem..., Bosnom Ponosnom... pa sve do u osvit smrti objavljene knjige putopisa; U čizmama od sedam milja i toliki drugi neizbrisivi naslovi iz povijesti hrvatske književnosti; pjesma *Hrvatska, ljubavi moja*, ta oda domoljublju i himan Raseljene Hrvatske, opus prevođen na nekoliko desetaka jezika – sve je to mu-kotrpo dijelo **Svirača na šimširovoj svari**. Sve to ne bi dosta bezgrešnima i eunosima, da priznaju veličinu **ludila**, ovom subratu svojem izbrisanim.

Uz gigantsko njegovo djelo na polju pisane riječi, za što će opetovano (prvi puta od američkog ogranka PEN-a) biti nominiran za Nobela – dakako uz izostanak podrške našijenaca; Zlatko će Tomićić ući u avnturu nakladništva, dodajući vlastitim

Dok je taj broj HKL-a bi u tisku, u pri-zoru nečuvenom, skupina agenata (još uvijek nije poznato jesu li pripadali hrvatskom, slovenskom SDB-u ili pak KOS-u) upada u tiskaru i na očigled djelatnika *spaljuje* sav materijal - nekim čudom je izvučeno par primjeraka toga kompletno spaljenog broja. Poslije je iz-dano priopćenje da radnici tiskare nisu željeli tiskati takav HKL, što je naravno notorna laž; naprotiv radnici su zbog svega prosvjedovali kod **Savke Dab-čević – Kučar**, na što je ona ostala glu-ha. Nedugo nakon toga zabranjen je rad *Samostalnoj Zajednici Tin*, čime je zap-ravo izgubljen nakladnik HKL-a, koji tako odlazi u dičnu povijest hrvatske kulture.

Ovim se muke po Tomićića još više produbljuju, tako da slobodarske 1970./71. - «nisam mogao nigdje objavljivati».

Lom *Proljeća* i treći val uhićenih - tra-vanj 1972. (stražar u Petrinjskoj – «*kako Vi tako kasno?*»), nakon čega Tomićić biva osuđen na pet godina stroge robije.

Zlatko Tomićić

Hrvatska, ljubavi moja

Čestiti pravaški sin, ognjištarac i tino-vac, kakvim se je volio isticati, uzore je tražio (po vlastitom kazivanju) ponajprije u **Šopu i Tinu Ujeviću**, kad je riječ o književnosti, a izvan nje moji su oslonci **Ante Starčević i Eugen Kvaternik**, pa **Antun i Stjepan Radić**.

Svim životnim nedaćama usprkos, a u ovaj ih je život stalo doista previše - od si-romaštva i čudnih poticanja u djetinjoj dobi, preko staljinističkih pogroma u zreloj i stvaralački značajnoj dobi do dra-matičnosti obiteljkih prilika - Zlatko je Tomićić prošao zemljom jobovskim kušnjama izložen.

Neka mu Nebo širimice otvorí vrata raj-skih prostranstava, naraštaji Hrvata s har-nošću neka ga spominju, a zemlja hrvat-ska neka čuva njegove izmorene smrte ostatke i s ponosom ih otkriva, onima ko-jima do njih bude stalo.

Zmaju od Tulovih greda, strastveni ljubavnice okrutnice Hrvatske, putuj i dalje u čizmama od sedam milja i leti na svojem Pegazu, kud god tvoj duh nemirni dospije od Sinjeg mora do hladne Drine vode i svih crta zemljopisnih, gdje živi obični puk Tvoj, koji guju pod kamenom traži i u njedra je svoja prenijeti hoće. •

izdanjima *Ognjište* i obnovljeni *Hrvatski književni list*, s kojim je pokušao probudi ti uspomene na nekad moćni HKL. Ovaj prvi mu pak priskrbi progona svakojaka - od onog maspokovskog do osude na peto-godišnje tamnovanje, pokušaj ubojstva kroz sustavno trovanje u uzama, do trajne zabrane rada, stvaranja i života uopće.

Stara Gradiška: uz **Veselicu, Gotovca, Mikolčića, Paraća**.... okružen kriminal-cima i ubojicama, nagovaranim od Up-rave da im prijete likvidacijom, Tomićić provodi dane u tom *paklu na zemlji*. Zbog ponašanja stavljén u samicu, tro-van i prisilno drogiran, dolazi na sam rub života. Zauzimanjem **Heinricha Bölla**, tadnjeg predsjednika PEN-a i **Jare Ribnikar**, uspije izbjegći sigurnu smrt i biva uvjetno otpušten na *slobodu*, u kojoj će, gotovo u uvjetima kućnog pritvora, provesti dvadesetak godina svojeg daljnog života.

Oni koji bdiju nad nepočudnima, Tomićiću i dalje nisu dali pjevati i tako os-tatak svojeg života u neovisnoj Hrvat-skoj – u koju je ugradio sebe do iz-nemoglosti, ostaje prešućivan, marginali-ziran i osporavan.

Tek njegovom smrću slika o njemu na trenutak dobiva tračak svijetla i gotovo svi mediji u Hrvatskoj korektno prenose fragmente njegova burnog životopisa.

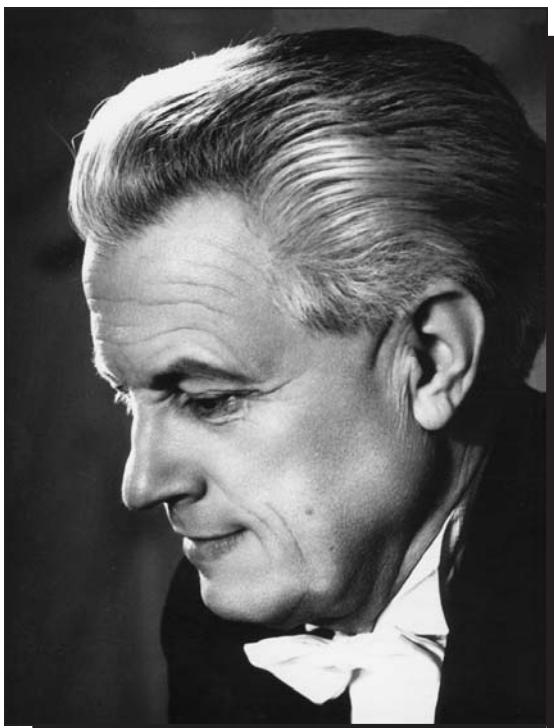
I dok je Tomićić u Hrvatskoj sustavno prešućivan, u svijetu je zapažen njegov rad pa je tako ušao u leksikon besmrtni-

ka: *Tko je tko u svijetu*, Chicago 1978-1979., okitivši se pri tom diplo-mom: *Markiz tko je tko*. Bilježi ga i *Leksikon svjetskih uspješnika* (Cam-bridge), u koji je ušao 1976. godine. (**Priredio: Z. L.**)



Obnovljeni tečaj Hrvatskoga književnog lista

U SPOMEN MARIJANU ZUBERU



Prof. Marijan Zuber

U utorak, 1. srpnja 2008., na poznatom varoždinskom groblju ispratili smo na vječni počinak profesora **Marijana Zubera**, univerzalnog glazbenika, dirigenta, pedagoga, koji je tijekom svoga dugog života zadužio glazbeni i kulturni život grada Varaždina. No, umro je i bivši politički uznik, osuđenik na smrt i zatvorenik robijsnice Stara Gradiška.

Rođen je u Lepoglavi 5. rujna 1913., gdje mu je otac bio namještenik u kaznionici. Nakon osnovne škole u rodnoj Lepoglavi polazi Nadbiskupsku klasičnu gimnaziju u Zagrebu, a ljubav prema glazbi odvela ga je i na Učiteljsku školu u Čakovec. Upisuje studij pedagogije, psihologije i filozofije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, ali i za vrijeme studija njegova životna preokupacija je glazba, pa osniva, vodi i dirigira mnogim orkestrima i zborovima.

Nakon završenog studija u jesen 1939. godine prihvata mjesto učitelja u rusinskom selu Petrovci nedaleko Vukovara, gdje je bila učiteljica njegova buduća supruga s kojom je uskoro osnovao obitelj.

Od 1943. do 1945. bio je u Beču pobočnik velikoga hrvatskog dirigenta Lovre pl. Matačića. Kao glazbenici nastupali su za mnoge postrojbe Hrvatske vojske, koje su bile na izobrazbi diljem tadašnje Njemačke. To je bio dovoljan grijeh, da ih zločinački komunistički režim po uobičajeno kratkom postupku osudi na smrtnu kaznu, zato jer su dirigentskim štapićem – ne puškom – služili svojoj domovini. No, kao što je svemoćni diktator Josip Broz Tito u to poratno vrijeme poslao u smrt na tisuće nedužnih ljudi, tako je istom lakoćom neke pomilovao i spasio ih od sigurne smrti. Život Marijana Zubera spašen je slučajnošću, pošto je Tito u vrijeme izdržavanja kazne u Lepoglavi za vrijeme monarhističke Jugoslavije radio kod njegova oca.

Nakon pomilovanja u jesen 1948. dolazi u Varaždin, dobiva zaposlenje na Muzičkoj školi, a od 1956. do umirovljenja 1974. godine bio je njezinim ravnateljem. Bilo je to razdoblje, kada je ta stara škola ponovno dobila na ugledu i to prvenstveno zahvaljujući vrhunskom zboru koji je vodio profesor Zuber. Tijekom svoga dugog i plodnog života bio je uvjeren u važnost odgojne funkcije aktivnog bavljenja djece i mladeži glazbom. U tom smislu na komemoraciji citiran je njegov poznati motto – *Misija glazbe je neprojekcijiva, jer odgaja ČOVJEKA, uči ga radu, redu i kulturi*.

Svojim životnim djelovanjem učinio je Varaždin poznatim i priznatim hrvatskim glazbenim i kulturnim središtem, stoga će u povijesti grada trajno ostati u sjećanju njegov plemeniti lik.

Neka mu je laka hrvatska zemlja!

Alfred OBRANIĆ

U SPOMEN

ZLATKO TOMIČIĆ

(Zagreb, 2. prosinca 1930. – Zagreb, 16. lipnja 2008.)

Hrvatski književnik i politički uznik, pokretač *Hrvatskoga kulturnog lista* i

Ognjišta, član predsjedništva obnovljene Hrvatske stranke prava i Stranke hrvatskoga državnog prava

Laka mu bila hrvatska zemlja!

U SPOMEN

JOZO IVIČEVIĆ

(Vis, 21. siječnja 1930. – Zagreb, 24. lipnja 2008.)

Član Upravnoga i Izvršnog odbora Matice hrvatske od 1968., glavni tajnik od 1970.; odgovorni urednik

Hrvatskog tjednika, jedan od obnovitelja i glavni tajnik Matice hrvatske 1989.-1992., publicist.

Laka mu bila hrvatska zemlja!

U SPOMEN

FRANJO KLOBUČARIĆ

1921. – 2008.

Laka mu bila hrvatska zemlja!

HDPZ – Podružnica krapinsko-zagorska

U SPOMEN

JOSIP-JOŠKO PERKOVIĆ

dipl. pravnik u miru

Laka mu bila hrvatska zemlja!

IN THIS ISSUE

In the last several years, a group of young Croatian historians and archivists (**Geiger, Rupić, Dizdar, Pojić, Penava, Kraljević**, etc.) have prepared and published several volumes of authentic documents about the partisan and communist repression in Croatia. These documents include also evidence of systematic destruction of archive material which documented partisan and communist crimes. In other words, only those documents have been preserved which had been spared by communists themselves or which they had missed in a politically motivated search of documents. However, the material preserved is sufficiently documentary and sufficiently terrifying. Although the public experienced the collections of documents as a real discovery, the Croatian media are mostly silent about them. The silence, of course, does not happen by chance. Even today, the media in Croatia are still dominated by the people who directly participated in the Yugoslav communist apparatus, or appeared in the public scene as protégés of the communist nomenclature. That is the reason why the evidence of the totalitarian character and the crimes of the Yugoslav communist regime have been systematically ignored. In this issue, we are publishing a review of a new volume of the collection of documents dealing with the partisan and communist crimes in Zagreb and its surroundings. The collection will be published during this summer.

* * *

Dr. Salih Jalimam from the University in Tuzla (BiH) gave a lecture at a recent congress of Inter-Asso in Mostar about the communist prison ("penitentiary-correctional

home") in Zenica (BiH). We are publishing his presentation in an edited and shortened version, as this is the first systematic and documentary review of the sufferings of political prisoners (mostly Croats and Bosniaks-Muslims) in that ill-famed prison. This issue also contains the third (last) part of the collection of testimonies about partisan and communist crimes in Gospic and the surrounding area (central Croatia) gathered by **Ivan Vukić** and **Ivica Franić**.

* * *

Prof. Maja Runje has prepared an interview with **Anka Rukavina**, a long-time Croatian political emigrant. Rukavina described the circumstances in Zagreb and in Croatia on the eve of the Second World War, and especially the political turmoil at the Croatian University. Strong polarisation between Croatian nationalists (promoters of the creation of the Croatian state) on one and Yugoslav integralists on the other led to fierce con-

flicts. After the collapse of the Independent State of Croatia (1941-1945) most of the nationalist oriented students were killed or forced to decades-long emigration. Among them was Anka Rukavina, who took part, in the post-war period, in a number of spectacular operations of liberating Croatian prisoners who were threatened with extradition to the communist Yugoslavia from the allies' camps. Almost all who were extradited were sentenced in summary, political (often secret) trials, without right to defence and appeal.

* * *

A number of texts discuss current political and social trends in Croatia, and the still deep ideological differences, which have their roots in the 20th century. On the cover page is the photograph of **Zvonko Bušić**, Croatian political emigrant and fighter for freedom, who spent 32 years in U.S. prison after a highjack of an airplane. •



Sarajevo

IN DIESEM HEFT

Eine Gruppe jüngeren kroatischen Historiker und Archivisten (**Geiger, Rupić, Dizdar, Pojić, Penava, Kraljević** und andere) bereiteten und veröffentlichten in letzten Jahren einige Bände von authentischen Dokumenten über Tito-Partisanen- und kommunistischen Repression in Kroatien. Unter diesen Dokumenten befinden sich auch Beweise über systematische Vernichtung des Archivbestandes, der die Partisanen- und kommunistische Verbrechen dokumentierte. Anders gesagt, es wurden nur die Dokumente aufbewahrt die die Kommunisten selbst verschont haben oder die der politisch motivierten Selektion der Dokumente entgangen sind. Aber auch die verschonten Dokumente sind ausreichend beweisbar und erschreckend. Obwohl die Veröffentlichung dieser Sammelbände die Öffentlichkeit als echte Entdeckung erlebt werden diese in den kroatischen Medien meistens verschwiegen. Dieses Schweigen ist, natürlich, nicht zufällig. Auch heute überwältigenden Einfluss in den kroatischen Medien haben Leute die direkt in dem jugoslawischen kommunistischen Apparat tätig waren oder als Schützlinge von der kommunistischen Nomenklatur in die öffentliche Szene erschienen. Deswegen werde ständig und systematisch die Beweise über totalitären Charakter und verbrecherischen Früchte des jugoslawischen kommunistischen Regime ignoriert. In diesem Heft veröffentlichen wir Rezension des neuen Bandes der Sammelbände die sich mit Verbrechen der Tito-Partisanen und Kommunisten in Zagreb und Zagreber Umgebung beschäftigen. Der Band wird im Laufe des Sommers erschienen.

* * *

An dem vor kurzem stattgefundenen Kongress der Inter-Asso hielt

Dr. Salih Jalimam von der Universität in Tuzla (B-H) einem bemerkenswerten Vortrag über das kommunistische Zuchthaus (Straf- und Umerziehungsheim) in Zenica (B-H).

Da in dem Vortrag erstmalig systematisch und dokumentarisch die Ausmaße der Leiden politischer Häftlinge (meistens Kroaten und Bosniaken-Muslime) in diesem berüchtigten Zuchthaus aufgeführt werden veröffentlichten wir seinen Vortrag in etwas verkürzter und veränderter Form. In diesem Heft erscheint die dritte (letzte) Sammlung der Zeugenaussagen über die Tito-Partisanen und kommunistischen Verbrechen in Gospic und in Umgebung (Mittelkroatien), die **Ivan Vukić** und **Ivica Frančić** gesammelt haben.

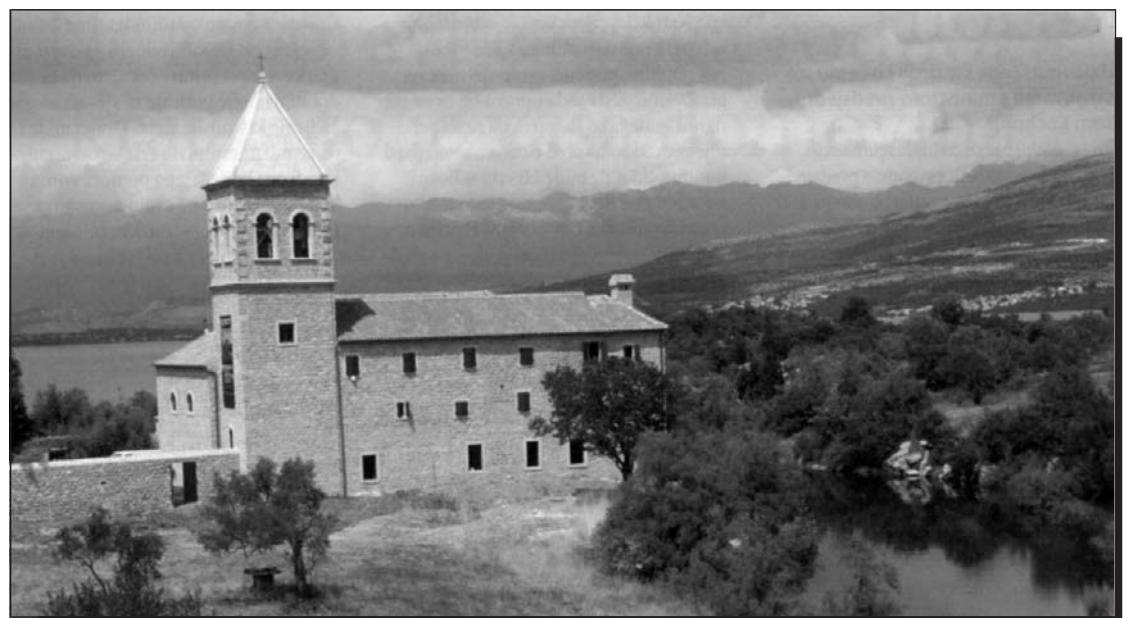
* * *

Mit Frau **Anka Rukavina**, einer langjährigen kroatischen politischen Emigrantin bereitete **Prof. Maja Runje** einen Interview vor in dem Frau Rukavina die Verhältnisse in Zagreb und in Kroatien kurz vor dem Zweiten Weltkrieg beschreibt und besonders die politischen Strömungen auf der Kroatischen Universität. Starke Polarisierung zwischen kroatischen Nationalisten (Befürworter der Schaffung des kroatischen Staates) auf einer, sowie jugoslawischen Integralisten

und Kommunisten auf anderer Seite, führte zu heftigen Auseinandersetzungen. Nach dem Zusammenbruch des Unabhängigen Staates Kroatien (1941 – 1945) wurde die Mehrheit der nationalistisch orientierten Studenten gezwungen in die mehrere Jahrzehnte Emigration zu gehen. Unter ihnen war auch Frau Anka Rukavina, die sich, in den Nachkriegsjahren an einigen spektakulären Aktionen der Befreiung von kroatischen Gefangenen deren die Auslieferung aus dem Alliierten Lager an das kommunistische Jugoslawien drohte, beteiligte. Fast alle ausgelieferten, wurden nach kurzem Verfahren, in einem kurzen politischen (meistens geheimen) Prozess ohne das Recht auf Anwalt oder Beschwerde, verurteilt.

* * *

Eine Reihe von Texten behandeln die aktuellen politischen und gesellschaftlichen Bewegungen in Kroatien, sowie die noch immer tiefen ideologischen Klüfte die ihre Wurzeln noch aus dem XX. Jahrhundert ziehen. Auf der Titelseite veröffentlichen wir das Bild von **Zvonko Bušić**, den kroatischen politischen Emigranten und Kämpfer für die Freiheit Kroatiens, der wegen der Flugzeugentführung zur politischen Zwecken in amerikanische Gefängnis 32 saß. •



Karin

POZIV

svim građanima i građankama grada i sela, da se nemilosrdno progone
ZLOČINCI-NARODNI NEPRIJATELJI I IZDAJICE

Fašizam je ovoj strašni rat započeo da polični čitav svijet svojim čizmi i da uništi sve ono što su narodi vječkovima stvarali ili se za to borili. Hlijedoše uništiti ne samo državne slobode nego i svakog onog, koji je slobodno mislio, za narod i za narodno radio.

Fašisti unište gradove i sela, dželati poklaše nevinu dječu, žene i starce, oni načinile pustoš gdje god dodješte. Vandalizam kojega učiniše nema primjera u historiji svijeta. Obećastile djevojke, žene i stoice, korumpiraše društvo kuda se kretaju, opljačkaše do čega dodješte.

Da bi se za sva vremena takav slični vandalizam u svijetu spriječio, potrebno je da se kazne svi oni, koji su u tom sudjelovali ili to pomagali, bilo djelom, bilo rječju.

Svi oni koji su se ogriješili o životna prava svakog čovjeka, o načiju, državu, kulturu i kulturne tečovine čovječanstva nazivaju se ratnim zločincima, i svi oni treba da odgovaraju za svoja djela.

Ratnim zločincem smatra se onaj, koji je počinio koje od slijedećih djela:

a) Kojim se je na našu kakav način svjesno i zlonamjerno štetilo narodnim interesima, a isto u prilog neprijatelja, naročito u njegovoj borbi protiv narodno-oslobodilačkog pokreta i to bilo da se radi o organiziranju, pomaganju, olakšanju ili predvodjenju neprijateljskih oružanih formacija ili njihovih pojedinih pripadnika i suradnika, bilo služeći neprijatelju kao vodiči ili lumači, bilo odavajući neprijatelju položaje naše vojske ili pojedinih njenih boraca i pobornika, pripadnika NOP-a ili otkrivači spremista oružja i životnih potrepština za vojsku ili narod u borbi protiv neprijatelja, bilo prokujući neprijatelju i njegovim pomagačima pripadnike i pobornike Narodno-oslobodilačkog pokreta, a naročito ako se radi o korisnicima porobljavanja naše zemlje osobito odvodenjem naših gradjana izvan zemlje, o korisnicima njihovog rada u našoj zemlji ili van nje, o odnošenju industrijskih i drugih postrojenja iz naše zemlje itd. ili o djelima, u kojima se u prilog neprijatelja vršilo uhdarenje, vrbovalo i iskoristivalo vojnike i radnike radi pojačanja neprijateljske vojske i ratne spreme te tome slično.

b) Kojima se prije upada neprijatelja u našu zemlju svjesno i zlonamjerno nastojalo i radio u cilju olakšanja neprijateljske okupacije; naročito o djelima, kojima se u redove naroda naše zemlje unašalo rostrostvo, širila nacionalna, vjerska ili rasna netrpljivost i mržnja, sabotirala ili na bilo koji način pomagalo neprijatelju da oslabi otpornu snagu naroda i lakše izvrši okupaciju zemlje.

c) Zatim umorstva, masovna klanja ili ubijanja pojedinaca, tjelesne povrede; i svakovrsna zlostavljanja i mučenja progona, silovanja i slično.

d) Svakovrsna ograničenja lične slobode naših gradjana, hapšenje, konfinacijske i internacije (zatočenja), slanje u logore ili uopće upućivanje na prinudne radove i t. d.

e) Djela, kojima su se vršila oduzimanja i svakovrsni prenosi porobljene imovine, bez obzira na to, da li je to bilo besplatno ili uz razmjerno neznatnu i prividnu naknadu, nadalje djela, kojima se uništavala ili oštećivala privatna i javna, naročito narodna imovina, bez obzira na to da li se radio o državnoj, općinskoj, odnosno gradskoj ili crkvenoj imovini; kulturna odnosno umjetnička djela historijski spomenici, nadalje svakovrsna pljačka, paljivina, naselja ili pojedinih kuća, za stanovanje ili gospodarskih zgrada, te spremišta životnih potrepština i drugo.

f) Bombardovanje mirnog stanovništva, naročito u pripremanju ovih zločina.

g) Sve radnje, kojima se može kako pomagalo neprijateljske oružane formacije, naročito stavljajući im se na raspoloženje bez prisile, bez opasnosti po sebe i svoje ili se prikuplja za njihovu materijalna sredstva ili podupirala neprijateljska ratna industrija i prehrana ne-

prijateljske vojske i ustanova, osobito, ako se radi o dobrotoljnom neprisilnom preuređivanju industrijskih i sličnih postrojenja za rotnu proizvodnju u prilog neprijatelja, nadalje svaka neprisiljana i dobrotoljna radnja u prilog neprijatelja, a na štetu naroda u oslobodilačkoj borbi ili Saveznika.

h) Svakovrsna propaganda u prilog neprijatelja bez obzira na njezin oblik, da li je ona vršena rječju, pismom, slikom, kipom ili glazbom ili na drugi način (filmom i t. d.)

i) Djela, kojima se u suradnji sa neprijateljem za vrijeme Narodno-oslobodilačke borbe naročito grubo vrijedjalo narodnu čast i njegove tradicije, kao što su n. pr. svakovrsna nastojava na prisilnom prevodjenju pojedinaca u drugu crkvu i tome sl.

j) Svi aktivi ustaše, čelnici i pripadnici ostalih oružanih formacija u službi neprijatelja i njihovi organizatori i pomagači; svi oni koji su u službi neprijatelja mo u kom vidu — kao špijuni, dostavljači, kuriri, agitatori i slično; koji su nateravali narod da okupatorima predaju oružje; svi oni koji su izdali narodnu borbu i bili u doslihu s okupatorom; svi oni koji se odmetnu od narodne vlasti i rade protiv nje; svi oni koji razaraju narodnu vojsku ili su na drugi način pomagali i pomažu okupatoru; svi oni koji izvrše teške slučajeve ubistva, pljačke i slično;

k) Svaka saradnja s okupatorom ili njegovim pomagačima;

l) Svako održavanje prisnih i prijateljskih odnosa sa pripadnicima okupatorske vojske i vlasti;

m) Služenje u činovničkom operatu na mjestu naročito važnom za okupatora ili njegovih pomagača, kao i istodobno vršenje više javnih ili privatnih službi naročitim pogodovanjem u bilo kom obliku.

n) Svi kulturni narodi stvorile zaključak, da se svaki onaj, koji je počinio koje od gore navedenih djela ili slične ovima, imade pozvali na odgovornost, kako bi iskusio zaslужenu kaznu.

Da bi se to ostvarilo osnovane su komisije za utvrđenje ratnih zločinaca i njihovih pomagača, kojima je zadatak da počinioce tih djela ustanovi, kao i njegova nedjelja, i privede zasljenenoj kazni. Ova komisije mogu to uspješno izvršiti samo onda, ako u tom pomognе sve slobodoljubivo, poštano i časno gradjanstvo grada i sela, na toj način, što će općinskoj — gradskoj — komisiji za utvrđivanje ratnih zločinaca i njihovih pomagača, prijaviti svakog onog koji je na koju od gore navedenih djela počinio.

Dužnost je svakoga čestitog i poštene gradjanina i gradjanke, da dostavi svojoj općinskoj — gradskoj — komisiji za utvrđivanje ratnih zločinaca i njihovih pomagača, i time ubrza da se svaki krivac privede zasljenenoj kazni.

Pozivaju se svi gradjani i gradjanke da bezobjačano prijave sve one za koje smatraju da su počinili koje od gore navedenih djela ili djela koja krne ugled naroda kojemu su pripadali, kako bi se bar u nekoliko dala zadovoljstva onima, koji su pretrpjeli zlodjela ovih zločinaca.

To zahtjevaju grobovi stotine hiljada nevinih žrtava, žena, djece, staraca i boraca, to zahtjevaju sva ona popaljena sela i gradovi, to zahtjevaju uništena polja i šume, to zahtjeva pravdu.

Zato gradjani i gradjanke i grada i sela ispunite svoju dužnost prema svemu onom što je stradalo, prema svemu poštrenom i slobodoljubivom narodu, društvu, državi te prijavite sve one koji su se ogriješili i zakon, narod, državu i sve što je pošteno i čestito, kako bi se što prije priveli odmazdi svi zločinci i počinitolji gore navedenih djela.

Pobliže upute mogu se dobiti kod Okružne i općinske — gradske komisije za utvrđivanje ratnih zločinaca i njihovih pomagača.

SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU!

Hrvatska, ljubavi moja

*Hrvatska, ljubavi moja,
i ovdje sam tvoj sin,
i ovdje sam tvoje ime
i tvoj sjaj.*

*Hrvatska, djevojko moja,
svuda mislim na tebe,
u svakoj zemlji te sanjam,
u svaki te nosim kraj.*

*Hrvatska, gujo pod kamenom,
s golin trokutima i ilirskim mjesecom
- tko na te s mrzljom stane
past će mrtav od otrova twoga.*

*Hrvatska, zvijezdo na nebu,
tvojom pomoći stekoh sile svijeta,
svjetlost jesi što pada na ruke*

Zlatko Tomicić (1930. - 2008.)